

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1984 | 3

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

30. ÉVFOLYAM
1984. 3. SZÁM

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor,
Fekete Gézané, Földi Tamás,
Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kováts Zoltán,
Kulcsár Péter, Ruzsás Lajosné,
Sente Ferenc, Szurmay Ernő,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134-000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,- Ft
Évi előfizetési díj: 144,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900)
Telefon: 180-855)
Csekk számlaszám: 215-96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,15 A/5 ív terjedelemben
10126/84
Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó
Nyomdájában

HU ISSN 0023-3773
Index: 26 408

TARTALOM

MÓNUS Imre	
Az állomány mozgása a szakszervezeti könyvtárakban	229
RÓNAI Iván	
A gépesített információs rendszer továbbfejlesztése az Országgyűlési Könyvtár információs szolgálatában	244
SZABÓ Éva	
A hallgatók irodalmi érdeklődése, olvasmányszerkezete. (A József Attila Tudományegyetem hallgatói között végzett kérdőíves vizsgálat alapján)	249
VAJDA Gábor	
A rendszerszervezés feltételeiről	256
HEGEDŰS Péter	
Az információk közvetítői és a közvetítők információi. Néhány gondolat az információközvetítő kisvállalkozásokról	260
Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája 1983-ban (PAPP István)	266
Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkaterve 1984-re	272
Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ beszámolója az 1983. évről. (SZENTE Ferenc)	277

Kitekintés

DIENES Gedeonné	
Az átfogó tárgyköri osztályozás. (Broad System of Ordering: BSO)	285
SZ. KISS Csaba	
Körkép az állománykivonásról	294
FEIMER Ágnes	
"Networking" (IFLA konferencia. Montreal, 1982. augusztus)	302
KAMARÁS István	
Az olvasáskutató esélyei és feladatai. A szocialista országok olvasáskutatóinak ötödik tanácskozása. (Tallinn, 1983. október)	309

S z e m l e

WARNKEN, K.: The information brokers. How to start and operate your own fee-based information service. Hogyan legyünk információs vállalkozók? (Ism.: NOVÁK István)	315
---	-----

Kniga, čtenie, biblioteka. Zarubežnye issledovaniá po sociologii literatury. Bibliográfia a külföldi irodalomszociológia irodalmából. (Ism.: BUZA Domonkos)	318
A New Library World első ezer száma. (Ism.: KÖVENDI Dénes)	321
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	324
Summary	326
Zusammenfassung	329
Резюме	332

E számunk szerzői és munkatársai: BUZA Domonkos (OTKI Egészségügyi Főiskola), DIENES Gedeonné (Külkereskedelmi Információs Központ), FEIMER Ágnes (OSZK–KMK), HEGEDŰS Péter (MKKEKK), KAMARÁS István (OSZK–KMK), KISS Csaba, Sz. (FSZEK), KÖVENDI Dénes (OSZK–KMK), MÓNUS Imre (Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr), NOVÁK István (OMIKK), PAPP István (OKT), RÓNAI Iván (OGYK), SZABÓ Éva (JATEKK), SZENTE Ferenc (OSZK–KMK), VAJDA Gábor (OSZK).

AZ ÁLLOMÁNY ÉS MOZGÁSA A SZAKSZERVEZETI KÖNYVTÁRAKBAN

MÓNUS IMRE

E dolgozat célja a meglevő adatok segítségével föltárni az állományban és annak a hálózati központok, illetve a letétek közti mozgásában mutatkozó összefüggéseket.

A könyvtárak száma és az ellátandó dolgozók

A társadalmi mobilitással szoros összefüggést mutat a magyar szakszervezeti könyvtárak számának, helyzetének és állapotának alakulása. Ahogy új meg új munkahelyek szerveződnek, ahogy az iparszerkezet súlya – igen lassan – áttevődik Budapestről vidékre, úgy formálódnak a könyvtári hálózatok is. A másik fontos tényező a munkavállalók száma. Itt csak egy jellegzetességet emelünk ki: fogy ez a szám, pontosabban – mint látjuk majd – ingadozik.

A könyvtárak számának változását az alábbi táblázat mutatja.

	1977	1978	1979	1980	1981	1977=100%
Budapesten	2459	2488	2370	2371	2341	95,2%
városokban	2274	2250	2432	2502	2507	110,2%
községekben	707	800	760	710	743	105,1%
Összesen	5440	5538	5562	5583	5591	102,8%

Addig, míg Budapesten lassan csökkent a könyvtárak száma, vidéken hullámzóan emelkedett. Érdekes lesz majd azt is megvizsgálnunk, milyen könyvtárak múltak ki, milyenek jöttek létre, vagy szerveződött át hálózaton belüli státuszuk.

Mennyi dolgozót kellett ellátniok ezeknek a könyvtáraknak?

Év	Budapesten	vidéken	Összesen
	(ezer fő)		
1978	(nincs adat)	2298,4	2298,4
1979	731,6	2206,5	2938,1
1980	743,8	2190,4	2934,2
1981	752,2	2150,9	2903,1
1978=100%	99,1%	93,6%	97,9%*

*(1979-hez viszonyítva!)

Figyelemre méltó, hogy a könyvtárak száma emelkedik, miközben az általuk ellátandó dolgozóké csökken. Mi lehet ennek a magyarázata?

Közismert, hogy a könyvtári statisztikák értékelése az esetek nagy többségében az abszolút számokból indul ki. Hajlamosak még a könyvtárosok is, hát még a fenntartók, azt kérdezni: mennyi olvasó van? Viszont azért, hogy az olvasók lehetséges létszáma csökken, apad a tényleges is. A kérdés azonban nem az, hogy a munkahely dolgozóinak hány százaléka olvas, hanem hogy hányan olvasnak?

Hogyan akarnak e kutyaszorítóból kikerülni a könyvtári központok? Egyetlen módjuk van rá: könyvtárakat szervezni mindenütt, ahol csak néhány olvasót is el lehet érni, s a viláért sem engedni az abszolút számot alább csúszni. Így adódik azután, hogy számos kisebb munkahelyen (árudákban, boltokban, patikákban . . . stb.) sorra jönnek létre a letét II. típusú könyvtárak, sőt: a letétek letétei.

Vitatható-e ez a könyvtárpolitika? Igen is, meg nem is. Elgondolható, hogy mekkora állományt képes elhelyezni egy csemegeüzlet az ott dolgozók részére, ha raktere a funkciójának is alig felel meg. A könyvek öltözőszekrénybe vagy más, alig alkalmas helyre szorulnak. Hogy ezek a könyvtárak újabb kölcsönzőket eredményeznek, ki vitatná. Csak az a kérdés, mennyire életképesek, csakugyan rákapatnak-e a könyvre, az olvasásra . . .

A fentieket bizonyítandó vizsgáljuk meg tüzetesebben ezt a helyzetet a vidéken levő könyvtárak szerkezeti megoszlásán az 1977., 1979. és az 1981. évben. Az első esztendőben 270, a másodikban 292, a harmadikban 263 letét I. könyvtár tartozott a 19 központi SZMT-könyvtárhoz. Számuk alig változott, sőt az első és a harmadik év között csökkenés állott be.

Nem így a letét II. könyvtárak esetében: 1977-ben 1154, 1979-ben 1258 és 1981-ben 1304 volt a számuk, azaz 113%-os növekedés mutatkozott. S ha tüzetesebben megvizsgáljuk az egyes megyéket, azt látjuk, hogy mindössze Borsodban, Nógrádban, Somogyban és Veszprémben csökkent ezeknek a száma, ha csak egyvel-eggyel is, az összes többi megyében több lett ebből a könyvtártípusból. És néhol nem is akármennyivel: Bácsban 34-gyel, Baranyában 13-mal, Győrben 11-gyel, Pestben 28-cal, Szolnokban 20-szal, Tolnában 10-zel lett több 1981-re, mint volt 1977-ben.

Ha a kapott eredményeket egy másik optikán át is megvizsgáljuk, még pontosabb a kép. A 19 SZMT központi könyvtár által ellátott dolgozók száma valamelyest emelkedett (vigyázat, nem az egész megye dolgozói létszáma, hanem csak a központi könyvtár ellátási rendszerébe tartozóké!), addig az egy könyvtárra jutó ellátandó létszám így alakult: 1977-ben 395, 1979-ben 382, 1981-ben 378 fő. Vizsgáljuk meg, hogy ez az átlaglétszám hogyan áll a 19 központi könyvtár esetében?

Az átlagnál magasabb értékek mutatkoznak Bács, Borsod, Csongrád, Hajdú, Komárom, Szabolcs megyében. Ebben az a föltűnő, hogy csak egyetlen dunántúli akad köztük, a többi alföldi megye. Ennek oka lehet az is, hogy nagyobbak a települések, koncentráltabbak a munkahelyek, nagyobbak a létszámok. Ám az ellenpólus sem érdektelen. Az összes többi megyében alacsonyabb az egy könyvtárra jutó ellátandó dolgozók száma, néhol igen tetemesen: Pest, Tolna, Veszprém és Zala megyében nem éri el a 300-at.

Vizsgáljuk meg a budapesti könyvtártelepítést is, s azt, hogy ott miként alakult az ellátandók létszáma.

Addig, míg vidéken nőtt a könyvtárak száma, a fővárosban csökkent. A kilenc szakmai központi könyvtárhoz közvetlenül tartozó letétek így változtak:

Év	letét I	letét II	Egy könyvtár által ellátott átlagos dolgozói létszám
1977	88	323	383
1979	81	288	384
1981	144	312	415

Érdeemes e számok láttán elgondolkozni. Mi lehet az oka, hogy Budapesten nőtt a letét I könyvtárak száma? Közrejátszhatott ebben az is, hogy ez időszakra esik az új fejlesztési alapelvek¹ megjelenése, és ennek révén is változott a könyvtárak besorolása. Önálló könyvtárak alakulhattak át letétekké, vagy fordítva.

Addig tehát, míg a fővárosban *általában* csakugyan csökkent a könyvtárak száma, a hálózati központok letéti ellátásához tartozóké emelkedett, s – ez nem közömbös – nőtt az egy könyvtárra jutó dolgozók száma is, – szemben a vidéken tapasztalattal. Hihetőleg ez azt jelenti, hogy itt erősebb, nagyobb hatósugarú letétek jöttek létre, nagyobb állománnyal, jobb működési körülmények között.

Egy másik, most már mélyebbre néző elemzést is elvégeztünk, azt keresve, hogyan alakulnak ezek az adatok a területi (lakóhelyi) ellátást is végző könyvtárakban. Kiemelünk hét olyan települést, ahol körzeti könyvtár lát el letéteket, s megvizsgáltuk: mennyi dolgozót látnak el ezek. Salgótarján, Hortobágy, Ózd, Agárd, Alberttelep, Ganz-MÁVAG (Bp.) és Ormosbánya példája azt mutatja, hogy az egy letéti könyvtárra jutó potenciális olvasók száma nagyon ingadozó. 1981-ben a hortobágyi MEDOSZ kilenc letéjére egyenként 280, a mákvölgyi kettőre 1833 fő jutott, Ózdon 33 ezer dolgozót lát el 16 letét, egyenként 1952 főt. E hét körzeti könyvtárhoz tartozó letétek átlagosan 1010, míg a letéti ellátást végző önálló könyvtáraknál a letétek átlagosan már csak 653 dolgozót szolgálnak. (Ez utóbbiak átlaga 1977-ben 895 volt.) Azaz: a területi ellátásban részt vevő könyvtárak lényegesen többre vállalkoznak, több ott élőt – dolgozót kell ellátniuk.

Vizsgáljuk meg most azokat a könyvtárakat, amelyekre nagyobb feladat hárul: a körzetieket és az önállókat.

A körzeti könyvtár régi fogalom a szakszervezeti könyvtári hálózatban, s nagyon fontos szerepe is van: az a végső csomópont, amelyhez még több-kevesebb letét tartozik, s gyakorta maga is ellát önálló könyvtári feladatokat, sőt nemegyszer szolgáltatásait a település lakói számára is hozzáférhetővé teszi. Számuk 1977–1980 között alig mutat változást (47–53), ám valami rejtélyes ok miatt 1981-ben 111-re nő a számuk. Az ugyanabban az évben megjelent új alapelvekben semmi sem indokolja ezek számának ilyenét való megemelkedését.

Még elgondolkoztatóbb azonban az önálló könyvtárak számának a rohamosnál is gyorsabb megugrása. Számuk a vizsgált időszak első négy esztendejében – alighanem – a szükségleteknek megfelelően alakult (340–370), bár akkor is többük önálló léte megkérdőjelezhető volt. 1981-re azonban ezek száma egyszerre 2037-re (!) ugrott. Arra gyanakszunk, ezt az óriási emelkedést az okozta, hogy a statisztika egyszerűen hozzáadta fiókjainak számát is. Ugyanis, ha alaposan szemügyre vesszük az 1981-es statisztikai évkönyvet, föltűnik az első oszlopban az 500 kötetnél kisebb könyvtárak számának ijesztő megemelkedése. Míg 1980-ban ezek száma országosan három volt, most egyszerre 1025 lett. Hasonló a helyzet az 1000 kötetten aluliaknál, de megemelkedett a 2000 kötetten aluliaké is. Mire jó ez a szemfényvesztés? Nem tudni. Talán arra, hogy ismételten elgondolkozzunk a könyvtári terminológia buktatóin (vagy a könyvtárosok tévedésén)? A statisztikában tudniillik nincs fiókkönyvtár megnevezés. De miért nincsen, ha egyszer vannak ilyenek, ahogyan a tanácsi könyvtáraknál el is ismeri őket ugyanaz a statisztikai kiadvány. S mivel a kétféle statisztika más-más nézőpontból, más eszközökkel tárja föl területét, ne adj isten, hogy egybe lehessen vetni az egyes könyvtárak eredményeit. Fogalma sincs a számok használójának, vajon mekkora ezeknek a körzeti, ezeknek az önálló könyvtáraknak a hatósugara, mekkora a lehetséges olvasótáboruk. Erre a kérdésre szinte lehetetlen válaszolni, hacsak nem gereblyézi össze az ember a SZAKMA²-ből a dolgozólétszáma vonatkozó adatokat. Ám ott meg az a veszély, hogy a területi jelleggel működő könyvtárak esetében az ellátott lakosság száma is szerepelni fog.

Összefoglalva: a félrevezető statisztikai nyilvántartás ellenére is megállapítható, hogy nagyon sok elaprózott könyves hely van a szakszervezeti hálózatban, s ezzel párhuzamosan távolról sem elegendő a megfelelő hatásfokú könyvtárak száma.

A szakszervezeti könyvtárak állománya

Az itt következő szakaszokban az állományt és annak gyarapítását vizsgáljuk öt év trendjeiben.

Az állománygyarapítás lehetőségei a szakszervezeti könyvtárakban – a mozgalom akarata szerint – mindig is megfelelőek voltak: sosem voltak szűkmarkúak a szakszervezetek, ha könyvtárukba könyvet kellett venni. A felszabadulás után nem sokkal az állománygyarapításra már dolgozónként egy forint volt a "norma", ami később három, öt, majd nyolc lett, s most a letéteknél tizennégy, az önállóknál ötven forint körül mozog. A Statisztikai tájékoztató³ adatai is azt mutatják, hogy minden évben emelkedett a könyvbeszerzési keret, ami 1977-et alapul véve: 111, 119, 120 és 127%-ot tett ki. Tény, hogy ezen az "összesen" belül voltak kisebb-nagyobb hullámok hálózatonként, könyvtáranként, ám ezek nem okozhattak nagyobb zavart a gyarapításban. Az is figyelmet érdemel, hogy az országosan 27%-os átlagos növekedés Budapesten 122,1%, városokban 130,5%, községekben 126,4% volt.

Távolról sem ilyen kedvező a helyzet, ha a dolgozók számához viszonyítjuk a beszerzésre fordítható összeget: 1978-ban 10,55, 1979-ben 8,84, 1980-ban 8,70 és 1981-ben 9,65 Ft. Ennyi pénzért nem lehetett dolgozónként egy kötetet sem vásárolni. Lehetett azonban olvasónként. Ha az olvasók számára vetítjük a fölhasználható összeget, hányadosul ezeket kapjuk 1977-től indulva: 32,84; 36,32; 40,61; 41,24; 44,83 Ft. Ez az összeg már jelentős, hiszen növekedése éppen lépést tart az áremelkedésekkel, s az átlagárat is fedezi ezekben a könyvtárakban.

Az ország különböző helyein levő szakszervezeti könyvtárak azonban nem azonos startkőről indulnak, s a gyarapítás föltételei sem azonosak. Budapesten az indulási évhez képest öt esztendő alatt 30,37-ről 44,02 Ft-ra emelkedett az egy olvasóra számítható gyarapítási összeg, s ez nem kevesebb mint 144%, ami látszatra nagyon szép. Mégis a budapesti olvasó van hátrányban, mert a vidéki városokban az indulási pont magasabb volt: 37,26 Ft. Így adódik, hogy a vidéki városokban a könyvtárak tagjaik részére 49,31 Ft-ért vásárolhatnak olvasnivalót, de ez ott csak "szerény" 132%-os növekmény. Persze ez esetben is – mint annyiszor – a községekben levők szenvednek hiányt. Nekik kezdetben 20,61 Ft-ért, de 1981-ben is csak 28,21 Ft-ért lehetett könyvet beszerezni. Tudjuk persze, – az igazság követeli, hogy ezt megmondjuk –, ezeknek a könyvtáraknak jelentősebb része letéti, sőt letéti II-es, s a körzeti vagy a központi könyvtár támogatása jelentősen megemel(het)i az ő ellátásukat.

Sajnos semmilyen nyom sincs arra, vajon a folyóiratok előfizetése ebben az összegben szerepel-e, vagy azt külön alapról fedezik. Mivel oly változatos a helyzet (az előfizetések megoszlának az üzem, a szakszervezeti bizottság, a központi könyvtár és egyéb források között), csak külön elemzés lehetne képes ezt kideríteni. Nem lenne érdektelen elvégezni ezt a vizsgálódást.

Az anyagi lehetőségek áttekintése után nézzük most meg az állomány alakulását.

A gyarapítás üteme lelassul (ami a könyvtárak számának emelkedésével függ(het) össze), legalábbis a számok ezt mutatják: az előző évekhez képest az emelkedés a következő: 105,2; 103,5; 102,9; 103,8 és 103,9%. Ezen idő alatt közel másfél millió egység-

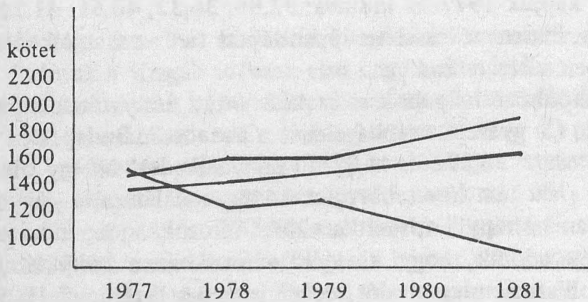
gel nőtt a teljes állomány, de hogy mennyivel apadt, erre nézve a statisztika néma marad, holott az alapjelentések ezt az adatot is tartalmazzák.

Tíz és félmillió kötet van a szakszervezeti könyvtárakban összesen. Ezek területileg így oszlanak meg:

	1977	1981
Budapesten	43,9%	41,7%
vidéki városokban	42,7%	50,5%
községekben	13,4%	7,8%
Összesen:	100,0%	100,0%

A főváros arányrésze szinte nem változott, míg a községeket "megették" a városok. Jó lenne hinni, hogy ezt a fogyást kiegyenlítk a községi könyvtárak. Vajh így van-e?

A fővárosi-városi-községi könyvtárak állományának gyarapodását a következő grafikon mutatja.

Az egy könyvtárra jutó átlagos kötetszám Budapesten 1641-ről egyenletesen 1883-ra, a városokban rohamosabban 1727-ről 2130-ra nőtt, a községekben meredeken 1738-ról 1119-re csökkent.

Vizsgáljuk meg egy másik nézőpontból is a könyvtárak ellátottságát. A már idézett Statisztikai tájékoztató kimutatja az egy szolgálati helyre jutó állományegységek számát is. Eszerint 1977-ben a letét I-es típusú könyvtárakban 451, 1981-ben 399 volt a helybenlevő kötetek száma. A letét II-ben pedig a 138-cal szemben 1981-re 90 kötet maradt.* (Majd a cserék elemzésénél erre még visszatérünk.) A 90 kötet persze megsokszorozódhat a csere révén, de gondoljuk meg: lehet átlagosan ekkora állományokból olvasnivalót választani? S ha ráadásul a csere is ritka! (Élek a gyanúval, hogy a községekben levő könyvtárak nagyobbik része, sajnos, éppen letét II típusú.)

*Az 1981-es kötet adataiban az 1. és 4. tábla hibás.

A könyvvel való ellátottság

Ha a könyvtárnak az állományfejlesztésre szánt összegét a dolgozók számához szabják, illő, hogy viszonyítsuk ahhoz is az ellátottságot. Sajnos a dolgozók adatai nem megbízhatók, a közreadott statisztika – hogy miért? – nem közli, így mi is csak hiányosan tudunk e számokkal operálni.

Megállapítottuk már korábban, hogy a munkahelyek alkalmazottainak száma ingadozik, általában fogy. Láttuk, a gyarapításra fordítható összeg és a könyvek ára is emelkedik. Az egy dolgozóra számított kötetszám ezt mutatja:

Év	Budapest	vidék kötet	országosan
1978	(nincs adat)	2.31	–
1979	5.6	2.55	3.33
1980	5.77	2.68	3.45
1981	6.07	2.86	3.67 kötet

(Helyesebb lenne könyvtári egységről beszélni, hiszen számos könyvtárban már megjelent a hangzó anyag, sőt olyikban egyéb dokumentumokat is gyűjtenek, és főleg nem kevés folyóiratot.)

A budapesti számok magasabbak, de nem biztos, hogy értékesebbek. Ugyanis – mint már említettük, – fogalmunk sincs arról, milyen ütemű a törlés mértéke; nem terhel-e ezeket a "gazdag" könyvtárakat iszonyú mennyiségű ballaszt? Igaz, ezeket az adatokat a vidéki könyvtárak esetében sem ismerjük, ám az a sejtésünk, hogy itt valószínűleg értékeket mutatnak a kapott adatok. A háromhoz közeledő átlagérték bizonyára reálisabb; ennek oka valószínűleg a szűkös helyiséggondokon (is) enyhítő rendszeresebb apasztás. Annál is inkább föltételezhetjük ezt, mert láttuk, hogy vidéken magasabb a gyarapításra fordítható összeg. Siessünk megjegyezni: ezek az adatok az összes könyvet (könyvtári egységet) magukban foglalják; de hogy ezek milyen sebesen mozognak a hálózati központ és a letéti könyvtár, valamint a könyvtár és az olvasók között, az majd később derül ki.

A másik fontos mutatószám (hány dokumentum jut egy olvasóra) kissé csalóka lehet, hiszen nagymértékben függ az adott személyi és tárgyi körülményektől. Országosan tán mégis fontos összefüggésre mutat rá.

Év	Budapesten	az egy olvasóra jutó kötetek száma	
		városokban	községekben
1977	14.78	12.27	15.34
1978	15.53	13.33	13.57
1979	17.13	14.06	14.80
1980	18.44	15.95	11.95
1981	19.16	16.91	11.25

Az oszlopokból újból kiviláglik: az olvasók ellátása folyamatosan javul a városokban, s ugyanilyen folyamatossággal romlik a községekben.

Tanulságos összevetni az állománygyarapodás és az olvasók csökkenésének ütemét.

	Budapesten	városokban (1977 = 100%)	községekben
az állománygyarapodás üteme	109,2%	135,9%	67,7%
az olvasók csökkenésének üteme	84,2%	98,6%	92,3%

Ebből az összevetésből mindjárt ki is derül, miért kaptunk magas értékeket az egy olvasóra jutó összegek és kötetszámok vizsgálatakor. Ne legyünk azonban igaztalanok: magunk is mondtuk, hogy a dolgozók létszáma fogy, s itt most mi mégis az olvasók abszolút számát vettük alapul, s figyelmen kívül hagytuk a potenciális olvasókhoz viszonyított arányukat.

Sajnos lehetetlen elemezni – pedig fontos volna –, az állomány összetételének alakulását. Kívánatos lenne közreadni legalább a részletes statisztikákat készítő esztendők adatait az állományok alakulásáról. Így csak általános benyomások és személyes közlések alapján mondhatjuk, a szakszervezeti könyvtárak törekszenek a nem-szépirodalom arányának emelésére. Igaz, a könyvkiadás is ilyen irányban hat a könyvtárak állományösszetételére. Pedig érdemes lenne a szakszervezeti könyvtárakban – még a városi fiókokban is – megtartani a magasabb szépirodalmi hányadot. Kóros jelenségnek minősítjük, ha a munkahelyi könyvtárakban a 30–70%-os arányt (ismeretterjesztő- és szakirodalom, illetve szépirodalom) föltornásszák 40–60%-ra, vagy uram bocsá'; az 50–50%-ra. Ennek súlyos könyvtárpolitikai és más következményei lennének. Az ismeretterjesztő és szakirodalmi ellátásban inkább a könyvtárközi együttműködésre kellene nagyobb mértékben támaszkodni, semmint önellátásra berendezkedni.

A csere egyik oldala: a kiadás

Az eddigi adatok elsősorban a központi és a nagyobb könyvtárakra vonatkoztak, s a rendszer végpontjainak ellátásáról keveset mondanak. Holott a szakszervezeti hálózatoknak egyik legfontosabb jellegzetessége a kis szolgálati helyek letéti ellátása, ami föltételezi a rendszeres könyvcserét. Lényeges kérdés tehát, mekkora ez az állományrész, milyen ütemben mozog.

Egy korábbi tanulmányomban⁴ szóvá tettem, hogy a cseréről a hálózati központok ugyan gyűjtenek adatokat, továbbítják is őket, ám az országos statisztikából hiányoznak. Azóta szerencsére a SZAKMA² már regisztrálja a letéti adó könyvtáraknak ezt a tevékenységét. Most, hogy számos elemezhető adat birtokában vagyunk, látszik csak igazán, mennyire fontos annak vizsgálata, milyen az állomány mozgása, ki- és beáramlása. Az említett tanulmányban azt írtam: "Örvendetes, hogy a csere eseteinek száma a legtöbb megyénél emelkedett, de alatta marad még 1974-ben is az Alapelvekben⁵ megszabott

elvárásoknak . . .” (E szerint a dokumentum szerint a letéti könyvtáraknak évente legalább hat alkalommal kell könyvet kapniuk.) Vizsgáljuk meg, mennyit változott a helyzet a régi elemzés óta, hozott-e valami újat a megnőtt állománygyarapodás, az új alapelvek megjelenése, jöllehet a cserék számára vonatkozó előírászat változatlan maradt.

Az alábbi táblázat valamennyi szakszervezeti hálózat adatait tartalmazza. Ebből azt látjuk, hogy a csere üteme messze elmarad a kívánalmaktól.

az egy könyvtárra jutó cseresetek átlaga	Vidék			budapesti		
	(SZMT könyvtárak)			könyvtárak		
	1977	1979	1981	1977	1979	1981
1-nél kevesebbszer	–	–	–	3	–	1
1–1,9-szer	–	1	2	–	4	4
2–2,9-szer	5	5	2	4	3	3
3–3,9-szer	5	3	2	5	4	2
4–4,9-szer	4	2	3	2	3	3
5–5,9-szer	2	2	2	1	1	1
6–6,9-szer	1	2	3	–	–	1
7–7,9-szer	2	4	4	–	–	–
8–8,9-szer	–	–	1	–	–	–
12,1–13-szor	–	–	–	1	1	1
Összesen:	19	19	19	16	16	16

A táblázat átlagszámai mögött eltérő értékek állnak. Budapesten csak egyetlen esztendőben és csak egy könyvtár (HVDSZ) érte el a kívánt szintet. A megyéknél kicsit jobb a helyzet. Csongrád és Fejér megyében mindhárom évben magasabb a mutató a hatnál: két évben Győr és Somogy is eléri ezt, egy-egy évben Baranya, Békés, Szabolcs, Szolnok és Vas megye. Ha azonban az általános irányzatot vizsgáljuk, azt látjuk, hogy 1977-ben 3, 1979-ben 6 és 1981-ben már 7 olyan megye volt, ahol az előírtnál többször cserélték az állományt. A vizsgált három évben emelkedik a kiadási alkalmak száma Békés, Borsod, Csongrád, Fejér, Győr, Szabolcs, Tolna és Vas megyében, s ennek ellentételeként végig csökken Baranya, Veszprém és Zala megyében. A többiben hullámzó értékeket találunk.

Eldöntöztető, hogy a fejlődés ellenére még mindig sok azoknak a hálózati központoknak a száma, ahol nem a követelményeknek megfelelően folyik ez a hallatlanul fontos és a hálózati központok alapfunkcióját jelentő tevékenység. Vannak megyék, ahol elképesztően alacsony a kiadási alkalmak száma, pontosabban az egy letéti könyvtárra jutó cserék átlagos száma (a három vizsgált évben): Veszprém: 2,7; 2,4; 1,5 Hajdú: 2,4; 1,5; 3,3 Bács: 2,6; 2,3; 2,6. A fővárosban még ennél is sivárabb a helyzet. Kilenc hálózati

központ adatait elemeztük, s ebből egyetlen volt (Építők Központi Könyvtára), ahol 6,3 csere esett 1981-ben egy könyvtárra. Az összes többi nem éri el ezt a szintet (pl. KPVD SZ: 1,0; 1,1; 0,5 alkalom évente, de alig jobb az orvosi hálózat, ahol 2,8; 2,8; 4,3; a vegyészek, ahol 2,4; 2,9 és 2,9).

Megvizsgálva a főváros néhány körzeti könyvtárát, hasonló helyzetet találunk. Közülük azonban magasan kiemelkedik (még az országos átlagból is) a XI. kerületi textiles körzeti könyvtár: évi átlagban 13-szor jelentkezik új könyvekkel egy-egy egységénél. A többi mélyen alatta marad a kívánalmaknak.

A cserébe adott kötetek száma

Lássuk most a csere másik vetületét, az egy-egy alkalommal kiadott kötetek számát. A már említett korábbi dolgozatban ez a mondat áll: "az egy kiadási alkalomra jutó kötettség fontosabb mutató, mint sokan gondolják, főleg akkor az, ha a letéti könyvtáros látogatja a központi könyvtárat". S abban arra a megállapításra jutottam – s számos kollégának ugyanez a véleménye –, hogy a minél gyakoribb csere mindmennyi alkalom a letéti könyvtárossal való találkozásra, a raktár átböngészésére, az olvasók igényeinek minél maradéktalanabb érvényesítésére. Természetes, hogy így egy-egy cserealkalomra kevesebb kötet jut, de annál frissebb művek, a legújabb termés darabjai.

Egy cserére jutó kötetek száma	vidék			budapesti*		
	(SZMT könyvtárak)			könyvtárak		
	1977	1979	1981	1977	1979	1981
20 alatt	–	–	2	–	–	1
21–50	14	13	15	8	9	8
51–100	3	4	2	7	4	6
101–150	1	2	–	–	–	1
201–300	1	–	–	1	3	–
Összesen	19	19	19	16	16	16

*Budapesten hét körzeti könyvtár adatai is bennfoglaltaknak.

Azt látjuk, hogy a 21–50 kötet/csere lett az uralkodó. A cserealkalmak gyakoriságával csökken az egy alkalommal cserélődő kötettség, és fordítva, ahol ritkábban cserélnek, ott ezt ellensúlyozzák a nagyobb kötettszámmal.

Mely hálózati központokra jellemző az, hogy sok kötetet adnak ki egy-egy alkalommal? Bácsban 1977-ben az átlag 210 kötet volt, a KPVD SZ-nél 264, 1979-ben 101–150 kötet között volt Bács és Hajdú kiadása, de a KPVD SZ-é, a nyomdászoké és a vasutas Hámán Kató Könyvtaré 201–300 között. 1981-re a helyzet lényegesen javult, csak a

nyomdászok maradtak a 101–150-es mezőnyben, amelyben vidéki könyvtár akkor már nem volt található.

A táblázat egésze azonban az egyedi negatívumok ellenére lényeges javulásról tanuskodik, amelynek haszna közvetlenül lemérhető az olvasók jobb ellátásán.

Újabb kérdés, hogy egy-egy letéti könyvtár hány kötetet kap évente. Ez a mérőszám ugyancsak lényeges, bár sok tényező függvénye: mekkorák a letétek, milyen az elhelyezésük, milyen távolságra vannak, milyenek a szállítási lehetőségek, mennyire rátermett és érdeklődő a letéti könyvtáros, milyen módszertani segítséget és ösztönzést kap a hálózati központtól stb. Az országos adatok a következő átlagokat mutatják.

Egy-egy letéti könyvtárnak évente kiadott kötetek száma	vidék			budapesti		
	(SZMT könyvtárak)			könyvtárak		
	1977	1979	1981	1977	1979	1981
100 alatt	1	2	3	1	1	4
101–150	7	6	5	3	4	5
151–200	5	5	6	6	4	3
201–250	2	4	5	1	3	1
251–300	1	–	–	4	3	1
301–350	2	2	–	–	–	1
500 fölött	1	–	–	–	1	1
0 kötet	–	–	–	1	–	–
	19	19	19	16	16	16

Mi van az átlagok mögött? Békés megye mindhárom évben 200 kötetnél többet adott egy-egy letéti könyvtárnak, Bács, Nógrád, Vas és Szolnok megye két-két évben haladta túl a 200 kötetet. Ugyanez jellemzi mindhárom évben az ÉDOSZ-t, a textilesek XI. kerületi körzeti könyvtárát, kétszer a KPVDSZ-t, a HVDSZ-t, a nyomdászokat, a vasasokat egy-egy évben; a MEDOSZ-t, a textileseket, a vasút Hámán Kató könyvtárát.

Mely könyvtárak azok, amelyeknél a kiadott kötetek száma nem éri el a százat? Íme a válasz: 1977-ben Veszprém megye és a vasutasok Hámán Kató körzeti könyvtára, 1979-ben megint Veszprém megye, de ott van mellette Zala és az Orvosi Központi Könyvtár, 1981-ben az előbbi két megyéhez társul Heves és a fővárosban a Péterffy Kórházban működő körzeti könyvtár, a postások és a KPVDSZ könyvtára. Az említett három megye aprófalvas, illetve Veszprémben erős körzeti könyvtárak vannak, s a központi könyvtárnak kevéske és kicsikék a letétjei; nyilván hasonló okok szerepelnek Zalában, a KPVDSZ-nél, az orvosi központnál, a postásnál is. És mégis érdemes elgondolkozni a kapott eredményeken. Az e könyvtárakat érdeklő évi könyvtermés közel jár az ezer mühöz, s ennek az 1/10-ét sem kapják meg. Egyetlen út látszik célravezetőnek: szaporítani az évi cserék

számát, gyorsabban forgatni a köteteket és ezzel nagyobb választékot nyújtani az ott jelentkező olvasóknak.

Összegezve: az egy könyvtárra eső cseresetek számát, az egy alkalommal kiadott kötetszámot és az egy letétbe évente kiadott kötetszámot együttesen kell értékelni. A cél: éves átlagban minél több kötetet kijuttatni; de ezek minél *gyakrabban* kerüljenek ki a letéti könyvtárhoz. Vagy más szóval: nem az a baj, hogy sok könyv megy ki, hanem az, hogy ritkán!

A csere másik oldala: a visszaadás

A szakszervezeti könyvtárak állományellátása számos félreértésre adott – s tán még most is ad – okot. Sokan úgy értelmezték, kivált a kezdeti időkben, hogy a csere azt jelenti, a teljes állományt vissza kell adni, s helyette másik annyit kapnak.

Nem volt véletlen az 1971-es Alapelveknek az a megkülönböztetése, hogy a letéti könyvtár évente hat alkalommal kap *új* könyveket, s háromszor ad vissza azokból, melyek ott már szükségtelenek. E két irányszámában hosszú évek tapasztalata tükröződik. Mondani sem kell, hogy mereven képtelenség betartani őket, ám tény, hogy helyes követelményt fogalmaznak meg.

Vizsgáljuk meg, hogy a szemügyre vett három esztendőben miként alakult a visszaadás mértéke vidéken és Budapesten. A visszaadást, a kivétel eseteinek a százalékában (azaz, a visszaadás hányad része a kiadásoknak) mutatom be.

%	vidéki			budapesti		
	(SZMT könyvtárak)			könyvtárak		
	1977	1979	1981	1977	1979	1981
10 alatt	–	1	–	–	1	–
10–20	3	1	3	1	1	–
21–30	3	2	4	5	3	3
31–40	3	2	4	–	2	4
41–50	4	7	4	5	4	2
51–60	2	4	2	2	1	4
61–70	2	–	–	–	3	1
71–80	–	1	1	–	–	1
81–90	2	1	1	–	–	–
91–100	–	–	–	1	–	1
	19	19	19	16	17	16

Ha a táblázat középmezőnyét fogadjuk el mércének, – mert valahol itt kell lennie a kívánt szintnek – a feldolgozott adatokból kiderül, hogy:

1977-ben	9 SZMT	és 7 budapesti könyvtár
1979-ben	13 SZMT	és 7 budapesti könyvtár
1981-ben	10 SZMT	és 10 budapesti könyvtár

tartozott ebbe a körbe. Alighanem ez jó eredménynek tekinthető. Nagyon kérdéses azonban az e mezőny fölé és alá eső könyvtárak gyakorlata. Helyiséghiányra, szállítási nehézségekre, egyéb okokra ugyan lehet hivatkozni, de mindez nem ad mentséget a könyvek visszavételének elhanyagolására. Mindhárom évben 20% alatt van a visszavétel aránya Szabolcsban, két évben Csongrádban, egy évben Pest, Fejér és Veszprém megyében. Egyszer-egyszer a tabella alsó felében szerepel Heves, Vas és Zala megye, illetve a vasutas Hámán Kató körzeti könyvtár, és a nyomdászok központi könyvtára. Ám ez utóbbiaknál előfordul az is (177-ben), hogy egyetlen egyszer sem vettek vissza könyvet csakúgy, mint ez évben a HVDSZ. Ez megesett a textileseknél is 1979-ben (a költözés miatt?).

Azt kell még megnéznünk, milyen a visszavett kötetek aránya a kiadottakéhoz képest. Az alábbi táblázat ezt mutatja be.

%	vidék			Budapest		
	1977	1979	1981	1977	1979	1981
20 alatt	1	1	–	1	2	–
21–30	5	1	–	1	–	–
31–40	1	5	–	1	–	1
41–50	3	2	5	1	5	2
51–60	7	6	5	6	2	3
61–70	1	1	4	2	2	4
71–80	–	2	3	1	2	1
81–90	–	1	1	–	1	2
91–100	1	–	1	–	1	1
100 fölött	1	–	–	1	1	2
0	–	–	–	2	1	–
	20	19	19	16	17	16

A bekeretezett mezőny feltételezésünk szerint a kívánatos középték.

Rögtön észrevehető, hogy az előbbi kimutatással szemben, ahol a középérték fölött a három év alatt összesen 17 SZMT és 14 budapesti hálózat volt, most ez a szám lecsökkent 8-ra, illetve 4-re. A középmezőnyben pedig így alakult a helyzet:

1977-ben	11 SZMT	és 8 budapesti könyvtár
1979-ben	13 SZMT	és 7 budapesti könyvtár
1981-ben	10 SZMT	és 6 budapesti könyvtár

cserélte le a kihelyezett állomány 31–60%-át. A javulást abban látom, hogy a visszavett köteteknek a kiadáshoz viszonyított aránya szemben a visszavétel arányával nagyobb szórtással jelentkezik, s több letéttel nyújtó könyvtár található a magasabb arányszámok kategóriáiban.

A visszavett kötetek aránya nem érte el a 30%-ot e három évben kétszer Hajdúban és Szabolcsban, egyszer Csongrád, Pest és Szolnok megyében; Budapesten az Építők Központi Könyvtaránál, az Építők 2. sz. körzeti könyvtaránál, a Vasas központi könyvtaránál és a HVDSZ-nél. Öröndetes viszont, hogy 1981-ben a 30% alatti mezőnyben egyetlen hálózat sem szerepel.

81%-nál nagyobb részét vette vissza a kihelyezett állománynak két esetben Vas, egyszer Békés, Borsod és Heves megye, ez utóbbiban a visszavétel elérte a 114%-ot. Budapesten is elérték ilyen eredményt: a XI. kerületi textiles körzeti könyvtár 110%-ot, a HVDSZ 1981-ben 115%-ot, de százon fölül vettek vissza a vasasok és a vasutas Hámán Kató körzeti könyvtár is. Ebben a mezőnyben találjuk a BKV, a HVDSZ, az orvos és nyomdász könyvtárat is egyszer-egyszer.

Ebben az összefüggésben is megemlítem, az a fontos, hogy az adott letéti könyvtárban annyi könyv legyen, amennyi ott éppen szükséges, azaz kellő választékot kínál, élő, friss állomány álljon a használó rendelkezésére. Nagy baj, ha a hálózati központ nem engedi vissza a már fölöslegessé vált, nem használt könyveket, hivatkozva akár építkezésre, ellenőrző leltárra, költözködéssre, betegségekre stb., de legalább akkora baj az is, ha fölöslegesen utaztatja azokat.

Az itt bemutatott adatok statisztikai átlagok, s belőlük nem derül(het) ki egy-egy adott könyvtár gondja-baja. Ám mégis jelzik az érintettek számára, hogy meg kell keresniük és meg kell szüntetniük azokat a zavaró tényezőket, amelyek akadályozzák az optimális munkát, indokolatlanok, felgyorsítják az állomány keringését vagy éppen csökkentik kihasználtságát.

IRODALOM

1. A szakszervezeti közművelődési könyvtárak tartalmi fejlesztésének alapelvei, szervezeti és működési rendszere. (A SZOT elnökség 1980. szept. 29-i határozata.) [Közread. a] Sz[akszervezetek] O[rszágos] T[anácsa] Kulturális Agitációs és Propagandaosztály. [Bp.] 1981. 32 p.

2. SZAKMA. A szakszervezeti könyvtárak működési adatai. 1977, 1978, 1979, 1980, 1981. Bp. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.
3. Statisztikai tájékoztató. Közművelődési könyvtárak. 1977, 1979, 1980, 1981. Bp. Művelődési Minisztérium, Tudományszervezési és Informatikai Intézet.
4. MÓNUS Imre: Szakszervezeti könyvtárak vidéken. 1971–1974. = Könyvtári Figyelő. 1978. 1.sz. 45–49.p.
5. Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati fejlesztéséhez. A SZOT elnöksége 1971. márc. 29-i állásfoglalása. (Bp. 1971.) 24 p.
6. Tanulmányok a szakszervezeti könyvtári munkáról. [Szerk. Bereczky Lászlóné] [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. NPI. 1982. 171 p.

***

ÖSSZEOMLOTT A FÉMVÁZAS RAKTÁRI ÁLLVÁNY, méghozzá tíz nap alatt New Jersey állam két könyvtárában egymás után; mindkét berendezést ugyanaz a tekintélyes cég szállította. Az egyik könyvtárban halálos áldozata is volt a szerencsétlenségnek. Folyik a műszaki vizsgálat, mi okozhatta a bajt.

Library Journal, 1983. okt. 15.

Hibaigazítás – Gellér Ferencné, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár osztályvezetője levélben fordult a szerkesztőséghez, hogy *Bajusz Ágnes*: Kurrens nemzeti szakbibliográfiáink helyzete (Könyvtári Figyelő, 1984. 1.sz. 58.p.) című cikkében hibásan szerepel a *Tájékoztató jegyzék vezetőik számára* c. periodikum indulási éve. A bibliográfiát valójában 1968-ban kezdte kiadni a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár. Így az említett cikk a Tájékoztatóval is foglalkozó bekezdésének értelme megváltozik. Nem a Hajdú-Bihar megyeiek nem vették figyelembe az itt említett többi kiadványt, hanem a később indultak nem figyeltek az átfedésekre, nem tettek kísérletet az esetleges együttműködésre. (A szerk.)

A GÉPESÍTETT INFORMÁCIÓS RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖNYVTÁR INFORMÁCIÓS SZOLGÁLTATÁBAN

RÓNAI IVÁN

Az Országgyűlési Könyvtárban 1974-ben indult meg a világpolitikai információs szolgáltatás, amelynek célja kettős: egyrészt a nemzetközi politika, s részben a világgazdaság témakörében nyomtatásban megjelent külföldi szakirodalomról szándékozik lehetőség szerint friss információt adni, másrészt biztosítani kívánja a feltárt információk visszakereshetőségét. Ennek megfelelően a feldolgozásra kiválasztott folyóiratcikkekről, illetve könyvekről egy-egy figyelemfelhívó lap, másrészt egy vagy több deskriptorlánc készül.¹

A figyelemfelhívó lap levelezőlap nagyságú, tehát terjedelme meglehetősen korlátozott. Tartalmát tekintve magában foglalja a feltárt dokumentum adatait (szerző, eredeti cím, címfordítás, folyóiratcím, kiadási év, füzetszám, oldalszám stb.), továbbá tartalmaz egy maximum 10–12 soros tartalmi ismertetést (ld. 1. ábra). Ma már évente közel 5000 dokumentumot tárunk fel e szolgáltatás keretében.

K013898.

COLOMBIE: UNE DEMOCRATIE A LA CROISEE DES CHEMINS.
- KOLUMBIA: DEMOKRACIA AZ UTKERESZTEZŐDESZEN. -
NOTES ET ÉTUDES DOCUMENTAIRES /PARIS/, 1983.
NO.4707-4708. 3-92. P. - CIKKÖSSZEÁLLÍTÁS

GAZDASÁGI HANYATLÁS 1978-TÓL; A MUNKALTATÓI SZÖVET-
SÉGEK SZEREPE A GAZDASÁGPOLITIKÁBAN; POLITIKAI
NYUGTALANSÁG; A GERILLAMOZGALMAK ÉS FEGYVERES HAR-
COK MEGÚJULÁSA; USA-BARÁT KÜLPOLITIKA; A SZAKSZER-
VEZETI MOZGALOM; BELISARIO BETANCUR HATALOMRA KE-
RÜLÉSE ÉS ÚJ POLITIKÁJA; AZ AMNESZTIARENDELET; AZ
1982. MARCHIUSI ÉS MAJUSI VALASZTÁSOK; EREDMÉNYEI;
KOLUMBIA ENERGIAHELYZETE ÉS ENERGIAPOLITIKÁJA,
1955-1981; TABLAZATOK.

1. ábra

Ezeket a figyelemfelhívó lapokat a szolgáltatás kezdeti szakaszában lyukszalagos írőautomatákon rögzítettük. A rögzítést követően és a hibák kijavítása után az ismereteket a lyukszalagról visszairattuk, sokszorosítottuk és kézíleg válogatva küldtük szét a felhasználóknak.

A retrospektív keresés vagy a témabibliográfiák készítése érdekében permutált indexet alkalmazunk. Ennek alapja a feldolgozott dokumentumhoz rendelt egy vagy több deskriptorlánc. A deskriptorlánc szabad deskriptorokból és nemdeskriptorokból (töltelékszavakból) összeállított szőlánc. A deskriptorláncsal szemben támasztott legfontosabb követelmény az, hogy tartalmazza mindazokat a kulcsszavakat, amelyek az eredeti dokumentumot jellemzik, méghozzá olyan szövegösszefüggésben, amely további információkat nyújt a dokumentum tartalmára, milyenségére vonatkozóan.

A deskriptorláncokból nagyszámítógép készít permutált KWIC-indexet, 1000 tételként kumulálva. Ezeket füzetekbe kötve küldjük szét a felhasználóknak. Az ezres füzeteket is kumuláljuk 10 000 tétel összegyűlte után.

A lyukszalagos íróautomatákat 1980-ban felváltották a VILATI Floppymat adat-rögzítők, amelyek papírszalag helyett mágneses adathordozóval (floppy-diszkkal, vagyis hajlékony mágneslemezzel) működnek. Ennek közvetlen előnye az volt, hogy a gépelési hibákat egyszerű felülírással ("ráírásal") javítani lehetett, másrészt az így rögzített szöveg, pontosabban a mágneslemez, számítógépes bemenetet képezett. Így a rendkívül munkaigényes szövegrögzítés – amelyet korábban kétszer kellett elvégezni: egyszer az íróautomatán, s egyszer a lyukkártya lyukasztón a számítógép számára, – egyetlen munkafolyamattá vált, amely az egyik lemezen rögzíti a figyelemfelhívó lapok tartalmát (címléírás és annotáció), egy másikon az őket leíró deskriptorláncokat.

A fejlődés következő fázisa volt, amikor a Floppymat adatrögzítőket felváltották a Floppymat SP típusú berendezések, amelyek a szabadon programozható mikroszámítógépek némely tulajdonságaival is rendelkeznek. Ezekben a gépeken a korábbi előnyök mellé olyanok sorakoztak fel, mint karaktersorok vagy egész rekordok beszúrásának vagy törlésének, ékezetes magánhangzók rögzítésének lehetősége, s egyéb szövegszerkesztési eljárások.

A berendezéshez a lengyel MERA cég DZM típusú mátrixnyomtatója csatlakozik, amely a figyelemfelhívó lapokat írja ki. Nem elhanyagolható szempont, hogy gyorsan és jóval csendesebben, mint a lyukszalagos íróautomata.

A Floppymat SP üzembeállítása nemcsak a szövegrögzítést tette kényelmesebbé, hanem lehetőséget nyújtott arra, hogy a felhasználók kiértécsítését és a mágneses úton rögzített és tárolt információk visszakeresését is automatizáljuk.

Kiértécsítés

A kiértécsítés automatizálásának feladata abban áll, hogy a felhasználói igényt kifejező keresőprofilokat össze kell vetni az egyes figyelemfelhívó lapokon levő témák profiljaival. Ha XY felhasználó előfizet a "leszerelés, fegyverzetkorlátozás, fegyverzetellenőrzés, fegyverzetcsökkentés, békepolitika" témákra, az ezekről szóló dokumentumok figyelemfelhívó lapjait meg kell, hogy kapja. Minthogy a rendszer szabad deskriptorokat alkalmaz, ez azt jelenti, hogy az egyes témákat rengeteg fogalommal, illetve deskriptorral lehet leírni. Ez a körülmény azonban megnehezíti, szinte lehetetlenné teszi a felhasználói profilok és a figyelemfelhívó lapokon szereplő deskriptorláncok automatikus összevetését úgy, hogy az kielégítő eredménnyel járjon. A probléma meg-

oldása érdekében létrehoztunk egy ún. témakódrendszert. Ez két hierarchia-szintből áll: a felső szint a világpolitika és a világgazdaság főbb fogalmainak megfelelő kódjeleket (az ábécé nagybetűi) tartalmazza, az alsó szint pedig az alájuk tartozó konkrétabb fogalmakat (számok). Például a "nemzetiségi kérdés, nemzetiségi kisebbségek" a "belpolitika" téma alá tartozik, így kódja: A7 (A = belpolitika, 7 = nemzetiségi kérdés.)

A kódrendszer hátrányait (nehézkés a kódolás és főleg nehéz a dekódolás) kiegyenlíti az, hogy keveset kell írni (szemben a tárgyszavakkal) és hogy hierarchizált. Ezek az előnyök a gépi alkalmazásnál különösen kidomborodnak.

A témakódok sok esetben csak a földrajzi metszettel nyerne konkrét jelentést. Éppen ezért a témakódok mellett feltüntetjük a szóban forgó országnak vagy országoknak, földrajzi régióknak a nevét (pontosabban nevük első öt betűjét). Az előző példánál maradv a "nemzetiségi kérdés Magyarországon" "A7 MAGYA" kódot kapja.

Ezt a kódrendszert használjuk mind a felhasználói profilok kialakításánál, mind pedig az egyes figyelemfelhívó lapok deskriptorláncainak kódolásánál. Tehát XY felhasználó profilja F3 és H2 lesz, ahol is az F3 a "katonapolitikán" (F) belül a "leszerelést, fegyverzetkorlátozást stb" (3) jelenti, míg a H2 a "nemzetközi politikán" belül a "békepolitikát". Megfelelő program gondoskodik azután arról, hogy az ilyen kódokkal ellátott figyelemfelhívó lapokat a mikroszámítógép XY-nak kiválogassa.

Mielőtt azonban a program megindulhatna, egyfelől az ún. felhasználói lemezen kell rögzíteni a felhasználók profiljait. E lemez adatai bármikor módosíthatók, átrendezhetők vagy kiegészíthetők új felhasználókkal, vagy régi felhasználók új profiljaival stb.

Másfelől szükség van egy ún. katalógus-lemezre, amelyre az egyes figyelemfelhívó lapokról a következő adatokat rögzítjük: sorszám, témakódok, földrajzi nevek, az eredeti dokumentum szerzője és nyelve, a dokumentum jelzete. Például: K012345 A7 MAGYA ANG WHITE W. A48888, azaz: a K012345 sorszámú figyelemfelhívó lap Magyarország nemzetiségi kérdéséről szóló angol nyelvű cikket takar WHITE W. szerző tollából, a folyóirat raktári száma pedig A48888. (Ezt az adatsort nevezzük katalógusláncnak.) A katalógus-lemezre folyamatosan visszük rá a katalógusláncokat: egy lemezre mintegy 2000 tétel fér.

Ha a felhasználói lemezre és a kiértécsítendő tételek katalógusláncait tartalmazó katalógus-lemezre lehívjuk a kiértécsítő programot, a művelet eredményeként egy olyan listát kapunk, amely felhasználónként rendezve tartalmazza a kiküldendő figyelemfelhívó lapok sorszámát. E lista alapján lehet postázni a lapokat.

Egy másik program segítségével elkészítjük ennek a listának a fordítottját is: a figyelemfelhívó lapok sorszámához rendeljük a felhasználókat. Ez segít a találatok pontosságának megítélésében, a szükséges korrekciók, finomítások végrehajtásában. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a kódok segítségével történő összevetés jól szolgálja a felhasználói igényeket, bár a kódrendszer egyszerűsége miatt zajos az információ.

Visszakeresés

Mint mondtuk, a dokumentum adatait tartalmazó mágneslemezek három csoportba tartoznak: a figyelemfelhívó lapok tartalmát, a deskriptorláncokat és a katalógus-

láncokat rögzítő lemezcsoportha. Az általunk készített keresőprogram segítségével mind a három szövegben visszakereshetünk. Mivel azonban egy lemezen 100 figyelemfelhívó lap fér el, viszont deskriptorláncokból, illetve katalógusláncokból csaknem 2000–2000, célszerűbbnek mutatkozott az utóbbi kettőben keresni. A deskriptor-lemezen szabad deskriptorok alapján tudunk visszakeresni, a katalógus-lemezen a kódok szerint. A specifikusabb témákra a deskriptor-lemezen, az általánosabban megfogalmazható témákra a katalógus-lemezen keresünk. Így például, ha valaki a Zöldek mozgalma (NSZK) után érdeklődik, akkor a deskriptor-lemezen keressük a "zöld" deskriptort: viszont ha a környezetvédelem általában érdekel valakit, akkor a katalóguslemezen a D3 kód szerint keresünk.

A keresőprogram egyszerre maximum öt deskriptor által meghatározott kérdést tud kezelni. A deskriptorok között különböző logikai kapcsolatok hozhatók létre logikai operátorokkal, mint **ÉS**, **NEM**, **VAGY**. A deskriptorok előlről és hátulról is csonkolhatók, és lehetőség van a **\$** jel alkalmazására, amely bármely karakter (betű) helyett állhat.

A csonkolás segítségével található meg azok a kulcsszavak, amelyek ragozott formában szerepelnek a szövegben, vagy pedig igekötővel vagy szóösszetételben. A csonkolás lehetőséget nyújt arra, hogy a deskriptorokat szabadon, a szöveggörnyezetnek megfelelően válasszuk meg a dokumentum tartalmi feltárásakor, de ez a "szabadság" ne gátolja meg a visszakeresést. Például a "KERESKEDEL" keresőszóval megtaláljuk mindazokat a deskriptorokat, amelyek tartalmazzák ezt a karaktersort (pl. *külkereskedelem*, *kereskedelmi* stb.).

A Floppymat SP berendezésen történő visszakeresés illusztrálására vegyük azt a szabadon megfogalmazott kérdést, hogy mi az egyház szerepe Lengyelországban, illetve Magyarországon. A gép számára a kérdést az alábbiak szerint kell formalizálni:

1. deskriptor: EGYH\$Z (A \$ jelet az A és az Á betű azonosítása miatt használtuk.)
2. deskriptor: MAGYA (Ebben az esetben hátulról csonkoltunk.)
3. deskriptor: LENGYE (Itt is hátulról csonkoltunk.)

Reláció: 1. és (2. vagy 3.)

Találatként azokat a deskriptorláncokat kapjuk, amelyek tartalmazzák az "egyház" szón kívül vagy a "magya. . . ." vagy a "lengye. . . ." karaktersorokat (szavakat). Ezeket a deskriptorláncokat a nyomtató ki is írja. A keresés befejezésekor a képernyőn megjelenik az adott deskriptorok előfordulásának száma az adatállományban.

A katalógus-lemezen hasonló módon tudunk keresni a témakódok segítségével:

1. deskriptor: A6 (A6 az "egyház", "vallás" téma kódja.)

Ha a felső hierarchia-szinten akarnánk keresni (tehát általában a "belpolitikára") az "A\$" kódot kellene használni, s így találatként jelentkeznék az "A1", "A2", "A3" . . . stb. kódokkal jelzett téma is.

2. deskriptor: MAGYA

3. deskriptor: LENGY

Reláció: 1. és (2. vagy 3.)

A nyomtató a kérdésnek megfelelő katalógusláncokat írja ki.

A keresés eredményeként kapott deskriptorláncok, illetve katalógusláncok tartalmazzák a hozzájuk tartozó figyelemfelhívó lapok sorszámát is: ennek alapján előkereshetők a tartalmi ismertetőik, amelyek viszont elegendő információt adnak annak eldöntésére, hogy az eredeti dokumentum releváns-e a kérdés szempontjából.

2. ábra

a) Katalóguslánc

K0113908 *E3*E8*K3*S*ORO* BELOVICS, A* SA47199*

b) Ugyanennek a cikknek a deskriptorlánc

K013908 1970–83 KGST, BERUHAZASOK*KOORDINALASA*ES

*TAGORSZAGOK*GAZDASAGAI,*CSEH*CIKK,*1983

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a kisszámítógépet eredményesen sikerült alkalmazni információs szolgáltatásunkban, méghozzá úgy, hogy egyúttal megoldottuk a nagyszámítógép inputját is.

Az általánunk kialakított szövegrögzítési eljárás lehetővé teszi, hogy a kiíratást helyben végezzük, függetlenül a nagyszámítógéptől.

A későbbiekben terminálként csatlakozhatunk a nagyszámítógéphez és az általa kezelt annotációk szövegében is tudunk majd gyors és célratörő szabadszöveges keresést végezni. Addig is – és föltételezhetően kiegészítő jelleggel azután is, – keresni tudunk a deskriptorláncokban és a katalógusláncokban, mégpedig a rögzítést követően azonnal és helyben, a könyvtárban.

Az ilyen helyi, "kisszámítógépes" rendszerek létrehozása kiindulópont lehet nagy, integrált információs rendszerek megvalósításához, mivel a gépek beszerzése viszonylag olcsó, üzemeltetésük során elsajátíthatók a számítógépes feldolgozás tudnivalói, az alkalmazás előnyei hamar megmutatkoznak, s így megteremtődnek a továbblépés előfeltételei is.

JEGYZET

1. VÁLYI Gábor: Társadalomtudományi dokumentáció és információ. Esettanulmány a politikai, valamint az állam- és jogtudományi információs szakközpont előkészítéséről. = Könyvtári Figyelő, 23. évf. 1977. 5–6. sz. 418–429.p.

**A HALLGATÓK IRODALMI ÉRDEKLŐDÉSE,
OLVASMÁNSZERKEZETE**
(A József Attila Tudományegyetem hallgatói között végzett
kérdőíves vizsgálat alapján)

SZABÓ ÉVA

Az olvasmánystatisztikák szerint az egyik legigényesebb és legtöbbet olvasó réteg az egyetemi hallgatók csoportja. Olvasmányaik jelentős részét a könyvtárakból kölcsönzik, s bár "a könyvtárral való kapcsolat szintje korántsem kivételezett, hanem csak egyik mércéje az olvasásnak"¹, szerepe a hallgatók körében vitathatatlan. Az a kérdőív, amely a hallgatók könyvtárlátogatási és használati szokásait a hallgatók 20%-ánál vizsgálta² néhány kérdésen keresztül olvasáskultúrájuk, illetve olvasmányszerkezetük megismerésére is irányult. Irodalmi érdeklődésükről az e kérdésekre adott válaszok elemzésével kívánunk képet rajzolni.

Az egyik kérdés így szólt: Sorold fel a tanév kezdete óta – az eltelt körülbelül három hónap alatt – legutoljára olvasott három nem kötelező könyv szerzőjét és címét.

Az 1981. decemberében megkérdezett 426 hallgató többsége (271) 64%-a 3 művet sorolt fel, de 14%-uk csak 2 művet és minden tizedik hallgató már csak 1 könyv olvasását említette, s ami igen elgondolkasztató, 50 hallgató, a mintasokaság 12%-a egyet sem jelölt. Ez az arány akkor is soknak tűnik, ha feltételezzük, hogy a nem kötelező szak-, ismeretterjesztő- és szépirodalom olvasására többek között az egyre növekvő kötelező irodalom olvasása miatt nem jutott idejük.

A nőhallgatók nagyobb százalékban 1 illetve 2 művet említettek, míg a 3 könyvet és az egyet sem említőket nagyobb aránya a férfi hallgatók közül került ki. A karok szerinti megoszlást figyelembe véve: 3 könyvet a joghallgatók soroltak fel legnagyobb, s a természettudományi kari (TTK) hallgatók a legkisebb százalékban. A nem olvasók aránya legmagasabb a TTK-kari, s legkisebb a bölcsész hallgatók körében volt. Az évfolyamok közül az egy művet sem említőket a II. és III. éveseknél volt a leggyakoribb, míg az V. éves hallgatók majdnem mindegyike 3 könyvet olvasott.

A megkérdezett mintasokaság az utoljára olvasott művekre összesen 980 említést tett – a felsorolt művek említési átlaga tehát 2,3. A tényleges olvasókat számítva (az 50 nem olvasó hallgató számát tekintetbe véve ezek száma 376) egy-egy megkérdezett 2,6 művet említett átlagosan. Ha egy korábbi, az 1976/77-es tanév ugyancsak első három hónapjára vonatkozó vizsgálat³ idevágó eredményeit (a hallgatók 10%-a nem olvasott, a tényleges olvasókat számolva az említések átlaga 2,8) is figyelembe vesszük, s miután a két vizsgálat adatai nem mutatnak jelentős eltérést, általánosan a tanév ez időszakára nézve ezek a mutatók standard értékeknek tűnnek. Az olvasott művek műfaji megoszlását tekintve azonban már különbségek jelentkeztek. Az elemzésünk alapját képező vizsgálat

szerint a nem kötelezően olvasott 980 mű közül 230 szak-, ismeretterjesztő-, illetve politikai irodalom volt, a hallgatók tehát csak háromnegyed részben olvastak szépirodalmat, míg az 1976-os felvétel a szépirodalmat olvasók arányát 84%-nak jelezte.

1. táblázat

Az utoljára olvasott nem kötelező művek műfaji megoszlása

Műfaj	Összes említés N = 980 említések száma %	
szakirodalom	98	10,0
ismeretterjesztő irodalom	100	10,2
politikai irodalom	32	3,3
széppróza (dráma, regény, elbeszélés)	456	46,5
vers	68	6,9
kalandos művek, krimi, sci-fi	54	5,5
egyéb szépirodalom (lektúr)	172	17,6
	980	100,0

A valóságos értéket képviselő szépirodalom (széppróza és vers) alig több mint ötven százalékban volt jelen olvasmányaikban, magasnak tűnik ugyanakkor a lektúr szintű irodalom olvasásának aránya (17,6%). A nőhallgatókkal szemben a férfi hallgatók nagyobb érdeklődést tanúsítottak a nem szépirodalmi művek iránt, különösen nagy eltérés mutatkozott a két nem között a szakirodalom olvasását illetően. Nem kötelező szakirodalmat ugyanis a férfiak kétszer akkora arányban olvastak, mint a nők. A szépirodalom műfaján belül csak a kalandos művekre eső említési számok magasabbak a férfi hallgatóknál. Nagy különbségek látszanak az olvasott művek műfaji megoszlását tekintve a karok között is.

2. táblázat

Az utoljára olvasott nem kötelező művek műfaji megoszlása karok szerint

Műfaj	JTK = 92 össz. eml. 232		BTK = 140 össz. eml. 338		TTK = 194 össz. eml. 410	
	említés száma	%	említés száma	%	említés száma	%
szakirodalom	10	4,3	41	12,1	48	11,7
ism. terj. irod.	30	13,0	29	8,6	41	10,0
politikai irod.	14	6,0	10	3,0	8	2,0
széppróza	116	50,0	156	46,1	182	44,4
vers	8	3,4	32	9,5	27	6,6
kalandos művek	12	5,2	15	4,4	28	6,8
egyéb szépirod.	42	18,1	55	16,3	76	18,5
	232	100,0	338	100,0	410	100,0

Nem kötelező szakirodalmat a bölcsészhallgatók és a természettudományi kari hallgatók közel azonos arányban olvastak, lényegesen kisebb százalékban tettek erről említést a jogászhallgatók. Ismeretterjesztő és politikai irodalom olvasása viszont a joghallgatók körében volt gyakoribb. A széppróza iránt a legnagyobb érdeklődést a jogászhallgatók, legkevesebbet a TTK-kari hallgatók mutatták. A líra iránti legnagyobb fogékonyságról a táblázat adatai szerint a bölcsészettudomány hallgatói tettek bizonyosságot, s a verset legkevésbé olvasók a joghallgatók voltak.

A felsorolt 676 szépirodalmi mű közül a leggyakrabban olvasott, legalább öt említést nyert 22 mű szerzőjét az említések számának arányában sorba szedtük. A rájuk jutó említések száma az összesnek 30%-a.

3. táblázat
Az utoljára olvasott szépirodalmi művek rangsora

Szerző neve		Említések száma	Szerző neve		Említések száma
1.	Merle	30	14–16.	Esterházy Péter	7
2.	Örkény István	16		Galgóczy Erzsébet	7
3.	Moldova György	15		Moravia	7
4.	Remarque	13	17.	Makkai Sándor	6
5.	Corman	12	18–22.	Clarke	5
6–8.	Ajar	10		Dévényi Tibor	5
	Mann, Klaus	10		Greene	5
	Updike	10		Lem	5
9.	Bulgakov	9		Steinbeck	5
10–13.	Sartre	8			
	Sütő András	8			
	Vercors	8			
	Vonnegut	8			

„A gyakorisági listák élmezőnye – főképpen a kurrens olvasmányoknál – inkább illusztratív jellegű, mint lényegi mutató”⁴ mégis néhány következtetés levonására alkalmasnak bizonyul. A listán szereplő szerzők nevei azt sugallják, hogy a hallgatók a ma társadalmi problémái iránt mutatnak elsősorban érdeklődést. Többségük értékes szépirodalom, nagyobb részben valóban értékes modern irodalom (*Örkény, Moldova, Ajar, Updike, Bulgakov, Sartre*) és a mai magyar és külföldi realizmust képviselő irodalom (*Sütő, Galgóczy, Greene, Steinbeck*). A legolvasottabb szerző a listavezető *Merle* és az ugyancsak élvonalban szereplő *Remarque* a lektűr irodalom magas színvonalú művelői úgy látszik nem veszítettek népszerűségükből az elmúlt öt év során – az 1976-os vizsgálat szerint is a legkeresettebb könyvek szerzői közé tartoztak.⁵ Az ilyen napi olvasmánylistákon mindig fölkelhetők az éppen divatos sikerkönyvek is. Ezeknek a lektűr-bestseller színvonalon mozgó műveknek az elolvasása pedig divatjelenség.⁶ 1981-ben a hallgatók számára a megfilmesítéssel népszerűvé vált *Corman* (Kramer contra Kramer) és Klaus *Mann* (Mephisto) műveinek elolvasása volt a divat diktálta követelmény.

Napi olvasmányaik szerkezetét vizsgálva szembeünt a legújabb és a legújabb kiadású irodalommal (*Cortazar, Trifonov, Mailer, Barth*) való lépéstartásuk, amelyhez a körükben igen népszerű Nagyvilág c. folyóirat is támogatást ad.

A legutoljára olvasott könyvek a hallgatók irodalmi érdeklődéséről csak tájékoztatnak, nem tudjuk meg, hogy olvasott-e más műveket is a szerzőtől, egyáltalán milyen hatással volt rá, tetszett-e az elolvasott mű? A kedvelt szerzők, a maradandó élményt nyújtó olvasmányok a kérdezettek irodalmi érdeklődését, az olvasói ízlést pontosabban körvonalazzák. A kérdőív egy másik kérdése a hallgatóktól kedvelt írók és költők felsorolását kérte abból a célból, hogy irodalmi érdeklődésük felől teljesebb képet nyerhessünk.

Meglepő, hogy a hallgatók jelentős hányadának (17% és 44%) nincs kedvelt külföldi írója és költője. Nem említett magyar író kedveltjének a hallgatók 13%-a, magyar költőt 12%-a. A legtöbb kedvelt szerző nevét a bölcsészhallgatók adták meg, az egy nevet sem és a csak egy nevet említők aránya a természettudományi kari hallgatók között volt a legnagyobb, de a külföldi költők közül – a joghallgatókat megelőzve – a bölcsészhallgatók után ők jeleztek kedveltjüknek több szerzőt.

A kedvelt írók megjelölésében a hallgatók választása igényesebb, hiszen amint az a táblázatból (4. táblázat) kitűnik, az említések mintegy 80%-a az esztétikailag értékes irodalmat (1–8. kategória) képviselő írókra esik.

A táblázat kategóriáit alapjában véve az a tizenöt hasonló olvasatú olvasmány-csoport alkotja, amelyeket *Balogh* Zoltán és *Kamarás* István alakítottak ki közművelődési könyvtárakat használók körében⁷, de alkalmazkodva a hallgatóknak az átlag olvasótól eltérő olvasmányszerkezetéhez, a régi lektűr kategóriát elhagytuk belőle, három további-val viszont kiegészítettük: örök klasszikusok, fiatal magyar próza, s az egyik kategóriába sem sorolható művek csoportjával. A kiegészítésre azért volt szükség, mert a hallgatók nemcsak szépirodalmi művek alkotóit jelezték kedvelt írójuknak, az összes említés 1,9%-át különböző irodalomtörténeti, filozófiai, művészettörténeti alkotások szerzői nyerték. Emellett a szépíróknak is olyan széles választékát jelölték (pl. *Szomorú* Dezső, *Madách* Imre, *Heltai* Gáspár), hogy mindazok feltüntetése az egyébként is nagy számú kategóriákat jelentősen megsokszorozta volna. Másrészt a hallgatóknak a fiatal, mai magyar próza iránti vonzódásuk jutott kifejezésre abban, hogy néhányat közülük már kedveltjüknek is tartottak – az említések 3,2%-a rájuk esett. Ugyanakkor sajátosan alakítja irodalmi ízlésüket a "nagy" klasszikusok kedvelése is.

Lektűríró a hallgatók körében az említés arányát tekintve (6,3%) nem jelentős százalékban emelkedett a kedvelt író rangjára. Még kevésbé váltak kedvelt íróvá a szórakozást, kikapcsolódást nyújtó olvasmányok (krimi, sci-fi, kalandregény) szerzői, bár az említések 3,7%-át az ilyen jellegű művek alkotói kapták.

Ezek után az említések számát figyelembe véve kiemeltük azt a 20–20 legnépszerűbb író és költőt, akiket az 5. és 6. táblázatban soroltunk fel.

A kedvelt írók összes említésének (1877) 44%-a a népszerűségi listán szereplő első húsz íróra esik. A fennmaradó 1046 említés további 316 íróra oszlik el, ám az ilyen nagy szórás minden nyitott kérdésre adott válaszok esetén előfordulnak.

Ami a kedveltséget kifejező listán azonnal szembetűnik, az a magyar és külföldi írók fele-fele arányú szereplése, és amíg az utoljára olvasott szépirodalmi olvasmányok gyakorlati listáján a kortárs irodalom dominált, a kedvelt írók sorában a kortárs és klasszikus irodalom aránya kiegyenlítettebb. A magas említési számok mintha azt jeleznék,

4. táblázat
Olvasmányszerkezet a kedvelt írók alapján

Sor- szám		Említesek száma	%
1.	modern (pl. W. Golding, F. Kafka, Bulgakov, Moldova György)	537	28,6
2.	mai magyar realizmus (pl. Illyés Gyula, Nagy Lajos, Németh László)	245	13,1
3.	mai külföldi realizmus (pl. Hemingway, T. Mann, Steinbeck)	212	11,3
4.	háborús realizmus (pl. Bates, E. Knight, I. Shaw)	175	9,3
5.	klasszikus realizmus (pl. Dosztojevszkij, Stendhal, L. Tolsztoj)	132	7,0
6.	európai romantika (pl. A. Dumas, V. Hugo, W. Scott)	34	1,8
7.	nemzeti romantika (pl. Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán)	118	6,3
8.	örök klasszikusok (pl. Ibsen, Shakespeare, Goethe)	44	2,3
9.	pszichológizáló lektűr (pl. D. E. Cusack, T. Dreiser)	7	0,4
10.	ismeretközítő "kulturális" lektűr (pl. Barát Endre, R. Warner)	5	0,3
11.	társadalmi lektűr (pl. Berkesi András, W. S. Maugham)	78	4,2
12.	történelmi lektűr (pl. R. Graves, Makkai Sándor)	27	1,4
13.	sci-fi (pl. Aszimov, S. Lem, Zsoldos Péter)	42	2,2
14.	kalandregény (pl. J. London, Rejtő Jenő)	17	0,9
15.	krimi (pl. A. Christie, E. S. Gardner)	11	0,6
16.	fiatal magyar próza (pl. Hajnóczy Péter, Esterházy Péter)	60	3,2
17.	be nem sorolható (pl. Benedek István, Hegel, Molnár Ferenc)	133	7,1
		1877	100,0

5. táblázat
Kedvelt írók rangsora

Szerző neve	Említések száma	Szerző neve	Említések száma
1. Moldova György	101	11. Remarque	32
2. Merle	97	12. Déry Tibor	29
3. Hemingway	62	13–15. Sarkadi István	27
4. Örkény István	54	Sütő András	27
5. Móricz Zsigmond	52	Steinbeck	27
6–7. Jókai Mór	48	16. Tolsztoj, L.	25
Mann, T.	48	17–18. Esterházy Péter	23
8. Németh László	41	Sartre	23
9. Mikszáth Kálmán	37	19–20. Camus	21
10. Dosztojevszkij	36	Krúdy Gyula	21

6. táblázat
Kedvelt költők rangsora

Szerző neve	Említések száma	Szerző neve	Említések száma
1. József Attila	207	11. Weöres Sándor	32
2. Ady Endre	114	12. Apollinaire	27
3. Radnóti Miklós	92	13–14. Babits Mihály	26
4. Nagy László	71	García Lorca	26
5. Arany János	55	15. Burns	22
6. Villon	48	16. Poe	21
7. Pilinszky János	47	17. Ginsberg	18
8. Verlaine	44	18–19. Majakovszkij	14
9. Rimbaud	38	Jeszenyin	14
10. Baudelaire	37	20. Byron	13

hogyan a hallgatók körében is nagy a népszerűsége az inkább középiskolai tananyaghoz kötődő, már sablon szerint sorolt írói hármashoz, *Móricz*, *Jókai* és *Mikszáth* műveinek. Sajátos színtölti a hallgatói olvasmánylistáknak a drámaírók említése. Jellegzetesen kedvelt körökben mind a magyar (*Sarkadi*), mind a külföldi (*Sartre*) drámairodalom olvasása. A sláger könyvek szerzői közül csak két név került a legkedveltebb írók sorába, az egyik (*Merle*) a legnépszerűbb külföldi író képviselve, a másik (*Remarque*) a lista 11. helyén áll. A magyar írók közül a legnagyobb népszerűséget *Moldova György* vívta ki magának.

A nő- és férfi hallgatók "irodalmi ízlésében" nem mutatkozott nagy eltérés, és a három kar hallgatói is közel azonos húsz szerzőt neveztek meg legkedvesebb írójuknak. Különbség inkább csak a preferencia sorrendjében alakult ki, így pl. a bölcsészhallgatók a két másik kar hallgatóitól eltérően a külföldi írók közül nem *Merlet*, hanem *Thomas Mann*t, a magyar írók közül pedig *Moldova György* előtt *Németh László*t kedvelik legjobban.

A 20 legkedveltebb költőre eső említés az összesnek (1497) 64 százaléka, ami arra utal, hogy a versek iránti kisebb érdeklődés, a kevesebb számú költő ismerete nem osztja

meg úgy a hallgatók választását, mint azt az írók esetén tapasztaltuk. A listavezető hármas: *József Attila, Ady Endre, Radnóti Miklós* ilyen nagyfokú népszerűségét azonban a hallgatók körében is elsősorban az iskolai évek alatt beidegződött ismeretek okozhatták. A mai magyar lírát úgy látszik *Nagy László, Pilinszky János* s *Weöres Sándor* versein keresztül kedvelik legjobban, s a felsorolásban szereplő többi költő nevét figyelembe véve arra következtethetünk, hogy érdeklődésük inkább a XIX. század költészete (*Arany János, Verlaine, Rimbaud, Baudelaire, Poe, Byron*) felé irányul.

A kedveltséget kifejező listák, melyek a hallgatók irodalmi ízlését körvonalazták, széles körű s a világirodalmi értékek iránti érdeklődésről tanúskodtak. A hallgatók választásában problémaérzékenységük, realizstikus életszemléletük tükröződött. Irodalmi ízlésük színvonalát a magyar írók közül *Moldova, Örkény, Móricz*, a külföldiek közül *Merle, Hemingway* és *Thomas Mann* jelezték.

A hallgatók olvasmányszerkezetének elemzése során – összehasonlítást végezve az 1976-os vizsgálat eredményeivel – megállapíthatjuk, hogy a szakjellegű információk, s az általános tájékozottságot biztosító ismeretek mind nagyobb mennyisége, állandó bővülése eredményezte talán azt, hogy a hallgatók olvasmányai között 1981-ben magasabb arányban fordult elő az ajánlott s az egyéni érdeklődésnek megfelelően választott szak- és ismeretterjesztő irodalom, mint 1976-ban. Annak a kedvezőtlen jelenségnek pedig, mely szerint az értékes szépirodalom olvasása ugyanakkor hátrányt szenvedett, főleg a lektűr szintű irodalom olvasásának nagyobb elterjedése volt az oka.

JEGYZETEK

1. KAMARÁS István – POLÓNYI Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. Bp. 1970. 8.p.
2. SZENTIRMAI László: Az olvasó egyetemi hallgató. Bp. 1981, [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 142 p.
3. SZENTIRMAI László. i.m. 59–61.p.
4. KAMARÁS István – POLÓNYI Péter. i.m. 29.p.
5. SZENTIRMAI László. i.m. 58.p.
6. TÁNCZOS Gábor: Mit olvasnak a fiatalok. Bp. 1970. 76.p.
7. BALOGH Zoltán – KAMARÁS István: Élményalakzatok. 1. Bp. 1978. 40–42.p.

A RENDSZERSZERVEZÉS FELTÉTELEIRŐL

VAJDA GÁBOR

Hozzászólás FUTALA Tibor–HORVÁTH Tibor–PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? (Könyvtári Figyelő. 1983. 5.sz.) című írásához.

Megújuló, elemző, őszinte kritikus szakmai vitára szólít a Könyvtári Figyelő könyvtárközi együttműködéssel foglalkozó tematikus számának vendégszerkesztője, *Horváth Tibor*.

Futala Tibor – Horváth Tibor – Papp István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? című cikkükben rengeteg kérdést említenek, és számos észrevételükkel (például a könyvtári rendszer irányítási nehézségeiről, a központi szolgáltatások feltételrendszeréről, a vezető kiválasztásról leírtakkal) egyetértek. Vannak azonban olyan állításaik, amelyekkel vitatkozni lehet és kell, annak érdekében, hogy az általuk megfogalmazott célok, és az azok eléréséhez vezető út megítélésében világosabban lássunk. A lényeg természetesen nem a vitán van, szerencsésebb megfogalmazás, hogy néhány kérdéshez hozzáteszem a saját véleményemet, ami helyenként vitatja, máshol viszont megerősíti, vagy hangsúlyozza a szerzők által leírtakat.

A néhány konkrét észrevétel előtt azonban én is szaporítanám eggyel költői kérdéseik számát. Jó-e, ha ilyen régóta a hazai könyvtárügy élvonalában tevékenykedő, nagy tekintélyű "üttörők" a hazai valóság és a környezet realitásaitól ilyen messzire rugaszkodva írnak a könyvtári rendszerről? Amit ők ebben a cikkben leírtak, sok szempontból csak mint elméleti modellt tudom értékelni. Nem a modell jogosultságát vitatom, hiszen anélkül nem tervezhető a valóság átalakítása, de ha modellt írunk le, indokolt-e a létező rendszer egyes elemeinek ehhez való hasonlítása, és ezen az alapon a fennállónak – gyakran megsemmisítőnek szánt – bírálata? Próbálok máshogyan megfogalmazni aggályaimat. Az, hogy a központi szolgáltatások, mennyiségi fejlődésük ellenére – nemzetközi mércével mérve – csak a századelő teljesítményszintjét érik el, függetlenül attól, hogy igaz-e, mindenesetre jól hangzik. Az a kérdés csupán, hogy mit mivel hasonlítunk össze? Jó mérőeszköz-e a 30 cm hosszú vonalzó, ha mondjuk a Budapest-Dublin (Ohio) távolságot akarjuk lemérni? Ha az OCLC 1983 októberében lezárt (megjelenési formájából ítélve nem valamelyik hazai könyvtárunk sokszorosítójában készített) jelentését böngészem, akkor azt találok a sok szép, színes grafikon között, hogy az OCLC-hez 1983-ban már 5144 terminál csatlakozott, nem is beszélve a hetente postázott, több mint 2,5 millió (!) katalóguscéduláról. Ha ehhez próbálnám mérni a hazai központi szolgáltatások színvonalát, vagy mondjuk az MNB gépi rendszerét, a kezdetek óta súlyos létszámhiánnyal küzdő "csapat" teljesítményét, akkor ez a századelő még hízalgőnek is tűnhet. Az ilyen összehasonlítás azonban – véleményem szerint – nem reális, mert még kísérletet sem tesz a

feltételek összevetésére. Feltételek alatt itt nem csak az anyagi és személyi feltételeket értem, hanem például a felhasználói igényeket, vagy azt a fejlettségi szintet, ahol egy ilyen (osztott feldolgozáson alapuló!) rendszer létrejöhet. A nemzetközi mércével mérhető szolgáltatásokkal (egyre inkább jól jövedelmező üzleti vállalkozásokkal) szembeni követelmények, a fenntartók (és a munkával is közreműködő felhasználók) igényei egészen mások. Az említett összehasonlítás egyik fő veszélyét pedig abban látom, hogy sokakban, a komoly szakmai felkészültségre alapozott, sok-sok munka révén elért eredmények (hazai kis eredményecskék) leszólásához vezethet, ami a további fejlődés gátjává is válhat. Nem írtam volna le ezeket a sorokat, ha nem szembesültem volna olyan élesen ezzel a veszéllyel az utóbbi időben.

No, de lássuk azt a néhány konkrét észrevételt.

1. " . . . kellő összhang van-e a szolgáltató és fogadó fél között? . . . minden fejlesztésnél először az érintettekkel együtt tisztázódjék a pontos cél, az output tartalma és formája, valamint a fogadó fél felkészültsége. Nem tartható tovább az eddig sok esetben tapasztalt bezárkózás egyes központi szolgáltatások gondozói részéről."

Az idézet első megállapításával teljesen egyetértek. Úgy vélem azonban, hogy központi szolgáltatásról annyi előzetes megbeszélés még nem volt, mint a közművelődési központi cédulaellátás adattartalmáról (konferencia Kecskeméten, bizottsági ülések Budapesten stb.). Igyekeztünk minden igényt kielégíteni, módosítottuk a programokat, pénzt és energiát nem kímélve átalakítottuk az MNB korábbi munkamenetét, a leírási szabályokat, annak érdekében, hogy a cédulaszolgáltatás megfeleljen a felhasználói igényeknek. Mit tehattünk volna még a szolgáltatás használói érdekében? Kié a felelősség, hogy sokaknak ma sem felelnek meg a leírások?

Sokszor hangoztatott kifogás (vád?) ez: a sok "MNB-s" él a maga kis elefántcsont tornyában, a valóságtól, a felhasználóktól elszigetelten. Lehet, bár nem hiszem, hogy a példaként felhozható rendszerek tervezői, üzemeltetői és az üzem során felgyűlt tapasztalatok leírói (a valóban gyönyörű, de azért a programok leírását általában *nem* tartalmazó kézikönyvek szerzői) ugyanazok a személyek. Az MNB rendszer létrehozóinak és üzemeltetőinek nem telt minderre az energiájukból. Tették és teszik, ami a dolguk, gyakran rendkívüli erőfeszítések árán fenntartják a gépi rendszert (a méltatlan körülményekről itt most ne ejtsünk szót), írnak róla, amennyire idejükből és a főnöki erőszakból futja, és talán várják a mesebeli királyfit, aki majd jön fehér paripáján, és azzal segít, hogy mondjuk ír az MNB rendszeréről egy tanulmányt, összehasonlítsa azt (minden feltétel összehasonlítását elvégezve!) más rendszerekkel, mérlegre teszi, értékeli a munkát, szempontokat ad a további fejlesztésekhez stb. Ha már az üzemeltetést, a heti futások és a kétheti füzetek kínládásait nem végezheti el más, a fenti feladatokat sem végezhetnek "kollegális együttműködésben?"

2. "A géppel kezelhetőség egyaránt jelenti a rekordok gépi adathordozón való szolgáltatását és az online hozzáférést. Az előbbi technikai feltételei már mintegy tíz évvel ezelőtt megérették, *s ha annak idején célul tűzték volna ki, régen nyélbeüthető lett volna.*" (Kiemelés tőlem, V.G.) A válasz formai része egyszerű. A szerzők kerülnek ugyan az irodalmi hivatkozásokat, de abban biztos vagyok, hogy ismerik a *Könyvtári Figyelő* előző,

(1982/6-os) különszámát, ami a központi szolgáltatásokkal foglalkozott, és ahol Szűcs Erzsébet a következőket írta a mágnesszalag szolgáltatással foglalkozó cikke második bekezdésében: ” . . . a Magyar Nemzeti Bibliográfia Rendszere (MNB rendszer) *már a tervezés során számolt a mágnesszalag szolgáltatás lehetőségével.*” (Kiemelés tőlem, V.G.) Nem ez a fő baj, hogy nem halljuk meg egymás szavát (ha az ”MNB-sek” kilépnek elefántcsont tornyukból és ”végre” leírnak valamit, azt figyelmen kívül hagyjuk, és szemrehányást teszünk, hogy miért nem tájékoztatnak). Azt is mondhatnánk, hogy a célkitűzés még nem jelent semmit. De akik elolvasták a cikket, tudják, hogy az nem csak az MNB csereszalag ”sorsáról” és az azzal kapcsolatos ”nyélbeütési” lehetőségekről szól, hanem tájékoztatja a ”szélesebb szakmai közvéleményt” arról is, hogy milyen problémák mutatkoznak az egyes külföldi nemzeti bibliográfiák géppel kezelhető adathordozóinak hazai hasznosítása terén. A fő problémát azonban én újra a hazai lehetőségek valós felmérések hiányában látom. Ha ma rendelkezésre állna az MNB mágnesszalagon, hány könyvtári felhasználó vehetné igazi hasznát, hányan tudnák ebből saját adatbázisukat gyarapítani?

Újra a feltételeket kell okolnunk azért, hogy az MNB rendszer fejlesztése során a kiadvány-előállító alrendszer létrehozásához sem volt meg minden szükséges feltétel (gondoljunk csak a sokat bírált sornyomatott füzetekre). Ezért kellett akkor lemondani a mágnesszalag kifejlesztéséről (pedig ha akkor készítettjük el, olcsóbb lett volna.)

Az online technika térhódítása szakmánkban valóban bámulatos, de azt, hogy néhány külföldi adatbázissal sikerült kapcsolatot teremteni, nem jelenti azt, hogy az adatbázisokhoz való közvetlen hozzáférés ”üzemszerű” feltételei hazánkban már adottak lennének. Az online adatbázishasználatnak három feltétele van. Egy szolgáltatásra kész, arra felkészült és alkalmas *adatbázis* (ma például az MNB adatbázisa *még nem* ilyen). A hozzáférést biztosító *technikai eszközök* (központi gép(ek), megbízható terminálok) és fogadó-, illetve ”fizetőképes kereslet”, vagy ami az osztott feldolgozáson alapuló rendszerek szempontjából még fontosabb, ”saját inputra” képes *adatvégállomások*, amelyek a központi adatbázis építésében és felhasználásában részt tudnak venni. Úgy érzem, nem igényel különösebb bizonyítást, hogy ezek a feltételek ma hazánkban nincsenek meg. Valóban ez a fejlődés iránya, erre kell törekednünk, fejlesztési terveinkben ezzel kell számolnunk, de tudnunk kell, hogy a könyvtárügy fejlesztésére szánt jelenlegi erőforrásokkal ez a cél nem érhető el! Mindaddig, amíg a könyvtárügy számára nem biztosítható olyan – a szerzők által is alapfeltételnek tartott – központi számítógép, amelyik egy osztott feldolgozásra alkalmas hálózat központja lehet, az online hozzáférésnek ez a fajtája csak álom marad. De nem csak a központi gép(ek), az azokon tárolt adatbázisok és más technikai feltételek hiányoznak, hanem sok még a teendő annak érdekében is, hogy az elképzelt rendszerben együttműködő ”társakat” felkészítsük ezekre a feladatokra. Bár egy ilyen hálózat létrehozásának célja nem elsősorban a magyar anyag feldolgozása lenne, mégis itt kell megjegyezni, hogy az MNB rendszer 150 000 rekordot meghaladó nagyságú adatbázisának bér munkában való üzemeltetése napi kapacitás problémákat okoz, a nagyobb futások számára kevés a rendelkezésre álló tárterület.

3. Valóban szükség van ”egy tervre, amely élvezi a könyvtárak egyetértését, bizalmát és közreműködését, amely kitűzi a feladatokat, ütemezi őket, s meghatározza a gyakorlati munkálatokat.”

Az OSZK a maga eszközeivel is segítette egy ilyen terv elkészítését, amikor – 1982 végén -- megszületett és az OKT elé került a Zircz Péter által készített "Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásai. Helyzetkép és teendők a kilencvenes évekig" című előterjesztés. A vaskos dokumentum elkészítése előtt az OSZK – saját munkatársain kívül – számos szakértő (*Futala Tibor, Kováts Zoltán, Vajda Erik, Horváth Tibor, Jacsó Péter, Szőnyi Katalin*) véleményét kérte ki, és vette figyelembe a központi szolgáltatások fejlesztésére vonatkozóan, akik közül az első három eleget is tudott tenni a felkérésnek, és tanulmányaik az OSZK 1981-es évkönyvében megjelentek. De a terv "helyzetkép" nélkül, azaz a jelenlegi helyzet alapos elemzése, (ha úgy tetszik a rendszerszervezés a helyzetfelmérés, rendszerelemzés) nélkül pusztába kiáltott szó marad. Hány gyönyörű könyvtárügyi terv jutott már erre a sorsra? Zircz Péter is külön fejezetet szentelt a fejlesztéshez szükséges feltételeknek, megállapítván, hogy "néhány fővel – új feladatok nélkül is – meg kellene erősíteni több részleget (MNB Szerkesztőség stb.) ahhoz, hogy rutin-feladatait naprakészen elláthassa."

Az OKT tervei között szerepel egy, a könyvtári célú számítógépes hálózat kialakítását célzó modell kidolgoztatása. Ennek a munkának is csak akkor van értelme, ha a teljesség igényével veszi számba mindazokat a feltételeket, amelyek egy ilyen korszerű könyvtári hálózat létrehozásához és üzemserű működtetéséhez szükségesek.

Biztos unalmas már a feltételrendszer fontosságának és nehézségeinek ismételtése, ezért végezetül tennék egy javaslatot is. A korszerűtlenség vádját is vállalva írom le, hogy meggyőződésem szerint a központi szolgáltatások fejlesztése esetében át akarunk ugrani egy lépcsőfokot, amelyre talán fel is léphetnénk. Az online technika közeli, széles körű alkalmazásánál reálisabb, kisebb erőfeszítések árán, rövidebb távon megvalósítható feladatnak érzek egy igazán korszerű cédulaszolgáltatást. Hangsúlyozom, hogy ezt nem a közvetlen hozzáférésű adatbázisok helyett kell megvalósítani, én is úgy vélem, hogy a technológiai fejlődés révén közelebb vagyunk az online technika széles körű alkalmazásához mint gondolnánk. A hazai könyvtárügy széles felhasználói rétegei számára azonban a szép új világ elérkezéséig (helyesebben annak közös megtervezéséig és megvalósításáig) is nagy segítséget nyújthatna egy naprakész, a magyar könyvtermés egészét feltáró cédulaszolgáltatási rendszer. A feltételek – ez ugye természetes – ehhez sem biztosítottak jelenleg, de talán már kisebb ráfordítással is jó eredményeket érhetnénk el.

Az együttműködésben megvalósítandó, korszerű könyvtári rendszer "eszméjéhez" tett néhány megjegyzésem lényege röviden összefoglalható. Vagy minőségileg más feltételeket teremtünk a könyvtári rendszer fejlesztése számára, vagy tudomásul vesszük, hogy "elmaradásunk" tovább növekszik, függetlenül a tervektől, a tervezők személyétől, vagy a viták nyíltságától és azok demokratizmusától.

AZ INFORMÁCIÓK KÖZVETÍTŐI ÉS A KÖZVETÍTŐK INFORMÁCIÓI

(Néhány gondolat az információközvetítő kisvállalkozásokról)

HEGEDŰS PÉTER

Hozzászólás BALÁZS Sándor: Az információk közvetítői (Könyvtári Figyelő, 1983. 4. sz.) című cikkéhez.

Van-e értelme arról beszélni, hogy az információ gazdaságilag is hasznosítható erőforrás? Racionálisabbá válik-e az információ különböző célú felhasználása, ha az – esetenként jelentős – pénzmozgással jár? Értelmezhető-e az információ árujellege, gazdasági értéke? Léteznek-e ma Magyarországon az "információs ipar" csirái? Képes-e a könyvtárosi és az információs szakma a legújabb technikai vívmányok széles körű alkalmazására?

Tulajdonképpen ezek a kérdések is felvethetők Balázs Sándor cikkének¹ olvasása kapcsán. A cikk meggyőzően bizonyította mind az elméleti megfontolások, mind a gyakorlati megoldások átfogó ismertetésével az információközvetítői funkció – vagy ha úgy tetszik: szakma – létjogosultságát, szükségességét és hasznát. Természetesen nem könnyű vállalkozni sem a fentiekben, sem az említett cikk végén felvetett kérdések maradéktalan megválaszolására. Úgy vélem azonban, hogy a téma elemzése, más szempontú megközelítése során bizonyos gazdasági szempontok is felmerülhetnek, amelyekkel nem haszontalan – esetleg csak a "továbbgondolás" szintjén – foglalkozni. A gazdasági megfontolások egy része pedig az "információközvetítés" és a magánszektor viszonyával áll kapcsolatban.

"Kistulajdon" a szocialista gazdaságban

Véleményem szerint viszonylag egyszerű arra a kérdésre válaszolni, hogy megengedhető-e a magánszektor tevékenysége az információközvetítés Balázs Sándor által leírt típusaiban. Anélkül, hogy tulajdonelméleti fejtegetésekbe kellene bocsátkoznunk, kiindulhatunk abból a "népszerű tudományos" formában megfogalmazott állításból, amely szerint a szocialista gazdaság nem törekszik a társadalmi tulajdon kizárólagosságára. Ahogy ezzel kapcsolatban *Falusné Szikra Katalin* írja²: "... a kistermelésnek, a kisüzemnek megvan a helye a modern gazdaságban." A kisvállalat tulajdonformája pedig az ún. kistulajdon lehet, amelynek "hagyományos formája a kismagántulajdon." A kisservezeti és kisvállalkozási formák tulajdonformái igen széles skálán mozognak, de még a magántulajdonhoz legközelebb álló formák is (pl. polgárjogi társaság) "beilleszthetők" a szocialista tulajdoni rendszerbe. "Megfelelő funkcionálásuk esetén – a szükségletek kielégítésén és az állami bevételek növelésén keresztül – a szocialista társadalom céljait segítik." "... Amit nem vállalhatunk, az a magántulajdonnak a kistulajdont, a kistőkét meghaladó mérete."³

Információközvetítés és magánvállalkozás

Ma Magyarországon a legváltozatosabb területeken élnek is a magántulajdon "kistulajdont meg nem haladó mértékű" lehetőségeivel: kisszövetkezetek, kisvállalkozások stb. működnek a gazdasági és társadalmi élet olyan fontos helyein, mint az alkatrészgyártás, az épülettervezés, a software-fejlesztés stb.⁴ Miért éppen az információközvetítés jelentené a kivételt? E területen aliha fenyeget a "kistulajdont meghaladó magántulajdon" kialakulásának a veszélye a jelenlegi körülmények között, s erre nem csupán az információközvetítés mai helyzete, de a kisvállalkozásokra vonatkozó érvényes gazdasági előírások is garanciát adnak. Léteznek kulturális, oktatási magánvállalkozások is, tehát az információközvetítésnek sem kell szükségképpen állami "monopóliumnak" maradnia.

Bonyolultabb kérdés a magánszektor e téren való fellépésének szükségessége, illetve mértéke, hiszen nyilvánvaló, hogy az információellátás új formáinak kialakítását, az új formák létezésének módját és működését a szocialista gazdaság nem kívánhatja pusztán a piaci hatásokra bízni. Sokak számára sántítana az az érv is, amely az ország külgazdasági nyitottságának analógiájára ún. "információs nyitottságot" tételez fel, s ez előbb vagy utóbb magával hozná az információközvetítés külhoni formáinak szélesebb körű hazai elterjedését. Nem problémamentes emellett a kisvállalkozások jelenlegi helyzetéből, feltételeiből kiindulni, különösen azért, mert a számunkra "érdekes" területen még az átlagnál is jóval kevesebb tapasztalat halmozódott fel ezzel kapcsolatban.

Az ugyanakkor általánosságban leszögezhető, hogy – hasonlóan a más szférákban tevékenykedő kisvállalkozásokhoz – információközvetítő kisvállalkozásokra is *ott és olyan mértékben van szükség, ahol és amennyire azok társadalmi szükségletet elégítenek ki*. Mielőtt még a túlzott általánosság – s éppen ezért a kérdés megkerülésének – vádjá illetve, szeretném leszögezni, hogy e megállapítás alapjául szolgálhat azon feladatok listájának vagy "étlapjának" összeállításához, amelyről az adott kisvállalkozás létrehozói választhatnak, illetve amely feladatok választására az információs politika irányító szervei ösztönözhetnek a ténylegesen megnyilvánuló, a potenciális és látens szükségletek felismerése alapján, illetve azok kielégítésének céljából. Elsődleges az irányító szervek felelőssége, s a "társadalmi szükségesség", illetve a "megengedhetőség" kérdésében konkrét esetek kapcsán is döntéseket kell hozni. (Emlékezetes példaként idézhető a napi sajtóban részletesen ismertetett ügy, amely a magánvállalkozásban végezni kívánt nyomozói tevékenység engedélyezésének megtagadásával zárult.)

'Fehér foltok' és igények

Az információközvetítés hazai "fehér foltjainak" az információs piac keresleti és kínálati oldalról való felsorolására aligha lehet vállalkozni egy vázlatos hozzászólás keretében. Ugyanakkor a gyakorlati munka során szerzett tapasztalatok alapot adhatnak néhány tevékenységi terület megemlítésére. Magától értetődőnek tűnik például, hogy az olcsóbb személyi számítógépeket különböző információs célokra – meghatározott bibliográfiai és faktográfiai szolgáltatások közvetítésére, specializált adatbázisok előállítására stb. – használják fel. Természetesen nem szükséges a kisvállalkozásokat számítógépi eszközök

alkalmazására alapozni, ez csak egy – igaz, a felhasználók és a közvetítők számára kétségkívül vonzó – lehetőség a sok közül. Kisvállalkozói tevékenység célja lehet a ” hagyományos” SDI szolgáltatások ”személyre szabottabb” válfajainak kialakítása és ellátása, meghatározott témájú információs ”programcsomagok” összeállítása, a gyors információ-továbbítás modern technika útján történő megvalósítása. Átvállalhatnak a közvetítők bizonyos vállalati információs feladatokat is: egyes esetekben a vállalatok számára olcsóbb lehet külső információszolgáltatásra alapozni a döntéshozatalt, mert az esetenként megbízhatóbb is lehet főként akkor, ha az információközvetítő nem csak az információ szakembere. A skála tehát rendkívül széles. Némileg vulgáris hasonlattal élve, az információközvetítő kisvállalkozásoknak ugyanúgy gomba módra kellene szaporodniuk a napjainkban sokszor hangoztatott ”információéhség” csillapítására, mint ahogy az utcai hamburgerárusok száma gyarapodott az elmúlt évek alatt a ”rohanó” nagyvárosi ember étvágyának felkeltésére, illetve gyors és olcsó étkezésére vonatkozó igényeinek kielégítésére. (Érdekes volna egyébként megvizsgálni, hogy a sokat emlegetett ”információéhség” miért nem tükröződik sok esetben a vállalatok, intézmények, kutatók igényeiben . . .)

Talán itt érdemes említeni a könyvtárosi és az információs szakma (feltételezett?) belső törekvéseit, hiszen e szakma sem vonhatja ki magát a kisvállalkozások terjedésének hatásai alól. Ha szem előtt tartjuk a kisvállalkozások nem elhanyagolható szerepét a jövedelemelosztásban, olyan ambíciók meglétére következtethetünk, amelyekről nem lehet nem tudomást venni.

Anyagi, technikai és személyi feltételek

Az információközvetítő kisvállalkozások lehetősége tehát adott. Úgy tűnik, hogy bizonyos területeken szükségességük sem kétséges, különösen azokban az esetekben, amikor az illetékes információs intézmények erőforrások vagy megfelelő rugalmasság hiányában nem képesek (vagy nem áll szándékukban) meghatározott szükségleteket felderíteni és kielégíteni. Véleményem szerint az ilyen típusú kisvállalkozások beindításához szükséges konkrét előfeltételek is adóttak, mivel a különböző formák csak minimális (de legalábbis a résztvevők számára nem elérhetetlen) anyagi befektetést igényelnek egyfelől a közvetítő tevékenység *jellege*, másfelől a gazdasági munkaközösségek, kisvállalkozások és a kisszövetkezetek *természete* folytán. Létrehozásukhoz minimális alaptőke elegendő, s eleve csak úgy működhetnek, ha tevékenységük rentábilis. Természetesen a rentabilitás kérdése döntő az adott kisvállalkozás szempontjából: ennek kapcsán kerül előtérbe a piacelemzések, az igényfelmérések, sőt a jó értelemben vett piacbefolyásolás szerepe. Az esetek többségében valószínűsíthető a pozitív korreláció ténye a rentabilitás és a társadalmi szükségesség között, bár igaz, ez az összefüggés nem eleve meghatározott.

Úgy gondolom, hogy a személyi feltételek is adóttak, hiszen a könyvtári és információs tevékenység megkívánja a magasan kvalifikált, nyelveket tudó szakemberek ”jelenlétét”, s nem is kis arányban. (A statisztikai adatokat évente szolgáltatató 121 szakkönyvtárban például 1982-ben 2530 fő volt a könyvtárosi, illetve dokumentációs munkakörben foglalkoztatottak száma.⁵) Nyilvánvalóan mélyreható szemléletváltásra is szük-

ség van, mivel a vállalkozó típusú könyvtáros ma még ritkaságszámba megy. Egyebek között a vállalkozási lehetőségek bővülése, a kisvállalkozások terjedése is növelhetné a pálya vonzerejét.

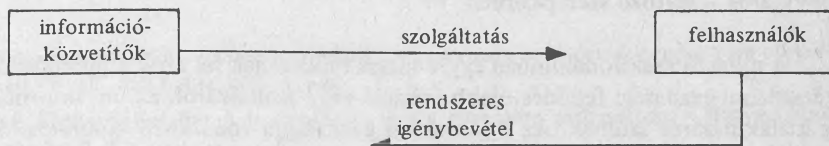
Első megközelítésben még viszonylag legbonyolultabb kérdésnek az alkalmazott technika kérdése tűnik, különösen akkor, ha az adott vállalkozás számítógép vagy más költségesebb technikai berendezés (pl. telex) igénybevételén alapul. Az ezzel kapcsolatos gondok azonban megoldhatók egyrészt abban az esetben, ha a vállalkozás bázisul szolgáló intézményben is alkalmazzák a kérdéses technikát (például a kisszövetkezet tagjai méltányos feltételek mellett vehetik igénybe főmunkahelyük technikai eszközeit), illetve akkor, ha megfelelő fizetőképes kereslet esetén a bérleti díjakat a felhasználóra lehet áthárítani a szolgáltatások árképzési politikáján keresztül. Emellett már Magyarországon is hozzáférhetőek és kiskereskedelmi forgalomban vásárolhatóak olyan kisszámítógépek, amelyek viszonylag mérsékelt árak ellenére is alkalmasak meghatározott, korlátozott dimenziójú információs tevékenységek megkönnyítésére, illetve ellátására.

Információközvetítés és az információval összefüggő cserekapcsolat

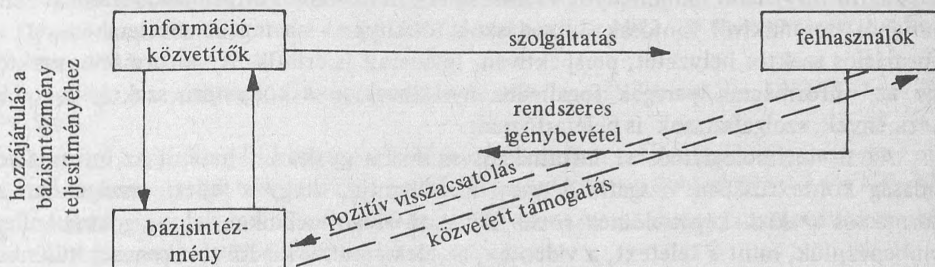
Cronin az "információs cserekapcsolat" látszólagos és tényleges összefüggéseit az alábbi sémák segítségével szemlélteti.⁶

Információs cserekapcsolat

Látszólagos összefüggés:

Tényleges összefüggés

Az információközvetítés jelzett szempontú vizsgálatában alapvető fontosságú a közvetett támogatás ténye, hiszen az információközvetítők az általuk nyújtott szolgáltatások révén nem csupán az információt, hanem az alapító szerv (funding institution) vagy bázisul szolgáló intézmény indirekt támogatását is közvetítik a felhasználók felé.

Ezzel kapcsolatban komoly veszély a könyvtárak "kiuzsorázásának" réme: az információközvetítők ugyanis olyan információkat "adnak el", amelyek beszerzése nem az ő "gondjuk", azaz ingyenesen jutnak hozzá a jelentős állami támogatással működő intézmények eszközeiből vásárolt információkhoz. Az információközvetítők feladata az igények felkutatása és kielégítése, legjobb esetben is "csupán" az információk "újracsomagolása" útján. Ez számos más reális veszély forrása is lehet, amelyek főként az *információk társadalmi szintű egyenlőtlen elosztásából adódnának*. E kérdésre megnyugtató választ még nemigen adtak az információközvetítés terén nálunk jóval fejlettebb országokban sem. A kisvállalkozások színrelépése azonban az információs "cserekapcsolat" összefüggését "letisztíthatja", hiszen a használó és az információközvetítő kisvállalkozás – a kisvállalkozó és az anyaintézmény vagy bázisintézmény meghatározott (például szerződéses) viszonya alapján – független kapcsolattá válik, azaz a direkt támogatás a kisvállalkozás tényével megszűnhet, vagy elhanyagolhatóvá válhat. (A támogatást a kisvállalkozás mintegy "lefölözi", s visszajuttatja – meghatározott csatornákon keresztül – a bázisintézményhez.) Továbbra is fennmaradó kérdés az, hogy milyen legyen a szolgáltatások árképzése. Ugyancsak tisztázásra vár az is, hogy a pénzért vásárolt információból eredő haszon mekkora része illesse meg a közvetítőt, illetve a bázisintézményt. Kérdés persze az is, hogy az információközvetítés területei közül mely szférák vonhatók be a magánvállalkozás körébe anélkül, hogy az árak ne tegyék prohibítívá a szolgáltatások igénybe vételét, s ne ütközzenek társadalom- és információpolitikai célkitűzésekkel.

Könyvtáros – változó szerepkörben

A nyugati szakirodalomban egyre-másra bukkannak fel azok a publikációk, amelyek a társadalmi-gazdasági fejlődés újabb fokáról vagy szakaszáról, az ún. információs gazdaság kialakulásáról szólnak. Az információs gazdaságra vonatkozó különböző koncepciók vizsgálata, értékelése, bírálata természetesen a társadalomtudományi – s ezen belül is elsősorban a közgazdaságtudományi – kutatások feladata. Ugyanakkor az információs gazdaságról megjelenő tanulmányok eredményei a könyvtári és információs szakma szempontjából is rendkívül fontosak, hiszen azok többnyire – a tágabb értelemben vett – információs szektor helyzetét, perspektíváit, feladatait is érintik. Az információs szektor vagy az információs iparágak fogalmába nyilvánvalóan a könyvtári, szaktájékoztatási intézmények, szolgáltatások is beletartoznak.

Az új technológiának az információs munkára gyakorolt hatását az információs gazdaság kontextusában vizsgálva Seeger⁷ megállapítja, hogy a fejlett országokban az információs szakma képviselőinek rövid idő alatt olyan technikai újdonságokkal kellett szembenéznük, mint a teletext, a videotex, az elektronikus kiadói tevékenység különböző formái, az interaktív bibliográfiai és faktográfiai rendszerek stb. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szakmának minőségileg új, s a korábnál jóval komplexebb feladatokat kell megoldania a fizikai távolság összezsugorodása (vö. kommunikációs technológiák), az információs feladatok elvégzéséhez szükséges idő csökkenése (vö. az időtényezőről gyakorlatilag független interaktív rendszerek) és az intellektuális feladatok gépekkel való

megosztása (vö. mesterséges intelligencia) folytán. Seeger nagyon is elképzelhetőnek tartja azt, hogy belátható időn belül felbomlanak a jelenlegi intézményi, szervezeti, szakmai struktúrák és azok a szakmai csoportok lesznek képesek fennmaradni, sőt fejlődni, amelyek a különböző közvetítő csatornákat, technológiai eszközöket és adatbázisokat az összes lehetséges kombinációban a legjobban tudják kezelni. S ezek a szakmai csoportok nem feltétlenül esnek egybe a mai könyvtári és információs szakma különböző csoportjaival.

Hasonló jellegű vizsgálatai során *Cooper*⁸ arra a következtetésre jutott, hogy az információs termékekre és információs szolgáltatásokra osztható gazdaság jövőbeni fejlődése gyorsabb lesz az előbbi kategóriában. Ez a könyvtárosok számára azt is jelenti, hogy nem számíthatnak automatikusan a szolgáltatásaik iránti kereslet növekedésére pusztán az "információ korszakának" eljötté következtében. Az információs gazdaság fogalma igen sokrétű értelmezést nyerhet, s ezeknek csak kis hányada érinti a tradicionális könyvtári tevékenységeket. A könyvtárosi képzettséggel rendelkezők természetesen a szélesebb értelemben vett információs gazdaságban is megtalálhatják helyüket: a kulcs azonban e képzettség "piacra dobása", piaci értékesítése.⁹

E megállapítások bizonyos vonatkozásokban a nem túl távoli jövőben a hazai viszonyokra is érvényesek lehetnek. Ez pedig azt is jelenti, hogy az egyebek között a technikai fejlődés eredményei által kiváltott, s a fentiekben vázlatosan említett lehetőségekkel nekünk is élnünk kell.

JEGYZETEK

1. BALÁZS Sándor: Az információk közvetítői. (Útkeresés vagy az információs spektrum bővülése?) = Könyvtári Figyelő. 1983. 4.sz. 405–419.p.
2. FALUSNÉ SZIKRA Katalin: A kistulajdon helye a szocialista gazdaságban. = Magyar Nemzet. 1983. november 9. 7.p.
3. I.m.
4. Vállalkozók zsebkönyve. 1983. Bp. Alkotó Ifjúság Egyesülés. 1983. 288 p.
5. A statisztikai adatokat évente szolgáltató 121 szakkönyvtár 1982. évi fontosabb adatai. = Könyvtáros. 1983. 11.sz. 644.p.
6. CRONIN, B.: Adaption, extinction or genetic drift? = Aslib Proceedings. 1983. 6–7.no. 278–289.p.
7. SEEGER, T.: Changes in the occupation and profession of information work: the impact of the new communication technologies. = Social Science Information Studies. 1983. 3.no. 199–208.p.
8. COOPER, M.D.: The structure and future of the information economy. = Information Processing and Management. 1983. 1.no. 9–26.p.
9. A piaci értékesítés itt vállalkozói lehetőségek feltárását, "megragadását", valamint azok kihasználását is jelenti.

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS MUNKÁJA 1983-BAN

Akárcsak az 1982. évről szóló, ez a jelentés is a *Könyvtáros* című folyóiratban (1983. 3., 4., 6., 7., 9. és 1984. 2., 3. szám) az OKT-ülésekről rendszeresen közölt tájékoztatókra hivatkozik, amikor felmentést kér a részletes elszámolás kötelezettsége alól. Az éves beszámoló által nyújtott lehetőség inkább arra ad módot, hogy egészében tekintsük át az OKT tevékenységét, kitérve olyan mozzanatokra is, amelyeket az évközi híradások nem tartalmaztak, s csak szükség szerint ismételve meg a bennük foglaltakat.

Plenáris és elnökségi ülések

Először is vegyük számba röviden az OKT különféle testületeinek üléseit, mint amelyek legközvetlenebbül tükrözik a működés mindennapjait.

Plenáris ülések

1983. február 10.   Könyvtári kutatás és fejlesztés
Előadó: Havasi Zoltán
1983. március 17.   Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásai
Előadó: Zircz Péter
Áttekintés az országos fordításnyilvántartás helyzetéről és fejlesztési irányairól
Előadó: Barabás Tiborné
1983. április 11.   Az országos műszaki szakirodalmi tájékoztatás helyzete és fejlesztése
Előadó: Ágoston Mihály
1983. december 15. A szakkönyvtári hálózati központok feladatai
Előadó: Futala Tibor
Az OKT 1983. évi munkája és 1984. évi munkaterve
Előadó: Papp István

Elnökségi ülések

1983. január 4.   Javaslat a gyorsmásoló berendezések elosztására
Előadó: Sárdy Péter
1983. január 27.   A devizás külföldi könyvrendelések helyzete
Előadó: Győri Erzsébet
A devizás külföldi folyóiratok 1984. évi rendelésének összehangolása
1983. február 8.   A devizás külföldi folyóiratok 1984. évi rendelésének összehangolása

1983. március 24. A könyvtári szolgáltatások szerzői jogi problémái
Előadó: Kenyéri Katalin
A devizás külföldi folyóiratok 1984. évi rendelkezésének összehangolása
1983. június 30. Az OKT munkabizottsága által kidolgozott könyvtárpolitikai állásfoglalás
Előadó: Vályi Gábor
Az OKT 1983–1985-ös programjának végrehajtása
Előadó: Papp István
1983. november 3. Az OKT új ügyrendjének tervezete
Előadó: Papp István
1983. november 28. A szakkönyvtári hálózati központok feladatai
Előadó: Futala Tibor
Az Osztályozási Szakbizottság létrehozása
Előadó: Babiczky Béla
1983. december 15. A Kutatáspolitikai Szakbizottság létrehozása
Előadó: Havasi Zoltán
Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa és a Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsa ügyrendjének módosítása
Előadó: Papp István

A felsoroltakon kívül az elnökségi ülések napirendjén rendszeresen szerepeltek a folyamatban levő ügyek.

Ha az üléseket nézzük, azt kell megállapítanunk, hogy az év első felére esett túlnyomó részük (a négy plenáris ülésből három, a nyolc elnökségi ülésből öt), s tagozati ülésre egyáltalán nem került sor. Ennek az volt az oka, hogy az 1983 első felében megtárgyalt előterjesztések munkálatai még 1982-ben zajlottak le, s az 1983–1985-re szóló program keretében tervezett vállalkozások még éppen, hogy megindultak. Az elnökségi ülések év eleji sűrűsödését legfőképpen az 1984-re vonatkozó, külföldi devizás folyóiratrendelések előkészítése indokolta. Tagozati ülést tartani pedig a megtárgyalt témák összkönyvtárügyi jellege miatt nem volt indokolt.

Az 1983–1985-ös program végrehajtása

Miután az OKT elnöksége a tagság írásbeli javaslatainak figyelembevételével 1982. december 20-án jóváhagyta az 1983–1985-ös programot, s a kebeléből kiküldött bizottság – ugyancsak a tagságtól érkezett személyi javaslatokat mérlegelve – 1983. január 17-én kijelölte az egyes témák kidolgozására felkérendő szakértőket, a titkár hozzákezdett a szervező munkához. Az elnökség megbízásából szinopszisokat kért a szakértőktől, majd az elnökségi tagok írásbeli véleményeinek alapján az elnök felhatalmazásával felkérte őket a munkálat megindítására. A Könyvtári Figyelő 1983. 3. számában közölt programhoz képest a következő tartalmi és személyi változásokra került sor:

– a nagy országos szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak fejlesztési koncepcióinak az OKT által való megtárgyalásától elállt a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya;

- a könyvtárpropaganda feladatait nem könyvtárügyi méretekben, hanem egyelőre a közművelődési könyvtárak vonatkozásában dolgozza fel a szerző;
- a külföldi folyóiratokkal való ellátottság kérdéseit első megközelítésben egyelőre csak néhány tudományterületen vizsgálja meg az e feladatra alakult munkabizottság;
- a pedagógusképző főiskolák könyvtárainak helyzetével és fejlesztésével foglalkozó tanulmány elkészítését Tóth Gyula vállalta; a könyvtárközi együttműködéses vállalkozások kérdéseit Hegedűs Péter, a nemzetközi kiadványcsere koncepcióját pedig Marót Miklós dolgozza ki;
- az OSZK–KMK vállalta magára, hogy az OKT illetékes fóruma elé terjeszti a közművelődési kutatási főirány könyvtári vonatkozásaival, a könyvtárhasználati szokások változásának könyvtárpolitikai következményeivel, az óvodások könyvtárhasználatával és a családi könyvtárhasználatával, valamint a betegek könyvtári ellátásával foglalkozó tanulmányokat.

Személyi okok miatt még nem futott be a titkárságra két téma (könyvtárközi vállalkozások és társulások; a nemzetközi kiadványcsere) szinopszisa, két esetben pedig (a hazai folyóiratirodalom kurrens és retrospektív feltárása; az OKT szervezete és működése) az elnökség eltekintett a szinopszis bekérésétől.

A hároméves prográmban 1983-ra előirányzott témák java részét a plénum vagy az elnökség megtárgyalta, néhányat pedig – mivel az előterjesztések késve, vagy még nem készültek el – 1984-re halasztott.

A plénum a könyvtári kutatás és fejlesztés kérdéseivel foglalkozó tanulmányt megvitatása után a Művelődési Minisztériumhoz terjesztette fel, s az elnökség lépéseket tett annak érdekében, hogy az OKT dokumentumaként eljusson az érdekelt intézményekhez is.

Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásainak helyzetét áttekintő és fejlesztési irányaira' javaslatokat tevő előterjesztést az elnökség azzal továbbította a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályához, hogy a dolgozat megállapításait és a plenáris vitában elhangzott észrevételeket egyaránt figyelembe véve készüljön el a Művelődési Minisztérium felső vezetését tájékoztató anyag, amely messzemenően számoljon a realitásokkal, ugyanakkor azonban cselekvésre, a halaszthatatlan intézkedések megtételére is mozgósítson.

Szorosan csatlakozik a fenti témához az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár által gondozott központi szolgáltatás, az országos fordításnyilvántartás, amelyet az OKT ugyanannak az ülésnek a napirendjére tűzött, mint az előbbieket. Elfogadva az előterjesztő javaslatát, maga is szükségesnek látja e szolgáltatás jogi szabályozásának megújítását; ehhez fel is ajánlotta szakmai segítségét, az új jogszabály tervezetének véleményezését.

Nem egy ülésen megoldható probléma az országos műszaki szakirodalmi tájékoztatás bonyolult kérdésköre, ezért is határozott úgy az OKT plénuma, – miután számos érdemi észrevételt fűzött a tanulmányhoz, – hogy elfogadva az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár meghívását, egy év elteltével e szakterület vezető intézményében visszatér reá, s meghallgatja a többi érdekelt intézmény idevágó nézeteit és elképzeléseit is. Magát a tanulmányt a Könyvtári Figyelő 1983. 6. száma tette közzé azzal a céllal, hogy serkentse a közös gondolkodást.

Második nekifutásban – 1981-ben egyszer már szerepelt a munkatervben, s a Tájékoztatási és Szakkönyvtári Tagozat napirendjén, – foglalkozott az OKT a szakkönyvtári hálózati központok feladatkörével. Ezt az indokolta, hogy az utóbbi években jelentős változások – amelyek a társadalmi környezetben bekövetkezett és bekövetkező mozgások következményei, – zajlottak és zajlanak le könyvtár- és tájékoztatásügyünkben. A téma súlyát és átfogó voltát jelzi az is, hogy ez alkalommal tagozati helyett plenáris vitára került sor. A plénum azt javasolta a Művelődési Minisztériumnak, hogy az előterjesztés, az opponensi vélemények és a vitában elhangzott hozzászólások alapján készüljön intézkedési terv a szakkönyvtári hálózati központok tevékenységében érvényesítendő könyvtárpolitikai célok valóraváltására.

A könyvtári szolgáltatások szerzői jogi problémáinak megvizsgálására alakított munkabizottság jelentését csak az elnökség tárgyalta meg. Minthogy a legégetőbb kérdés (az audiovizuális dokumentumok másolása) időközben jogi szabályozást nyert, az elnökség úgy vélte, egyelőre elegendő, ha az OSZK–KMK szemmel kíséri ezt az esetenként kényes ügyeket termő területet, s alkalmanként tájékoztatja az OKT-t az esetleges fejleményekről.

Közvetlenül a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályával volt munkakapcsolatban, s neki is tett jelentést a térítéses könyvtári szolgáltatásokkal foglalkozó munkabizottság.

Egyéb ügyek

A művelődési minisztertől érkezett felkérésre alakította meg az elnökség 1983. március 24-i ülésén azt a munkabizottságot, amelynek feladatául tűzte, hogy a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia dokumentumai alapján, s az érvényben levő jogszabályok kritikai szemléje nyomán dolgozzon ki egy könyvtárpolitikai jellegű állásfoglalást az ágazati felügyelet legfontosabb kérdéseiről, tennivalóiról. A munkabizottsági tagok írásban fejtették ki idevágó nézeteiket, s az OKT elnöke ezeket felhasználva, de a felkérés jellegéből következően személyes felelősségében állította össze a miniszterhez eljuttatott dokumentumot, amit az elnökségi tagok 1983. június 30-án kaptak kézhez.

Több elnökségi ülés foglalkozott az 1984-re szóló devizás külföldi folyóiratmegrendelések összehangolásával, illetve a lebonyolítás legcélszerűbb módjának kialakításával. Jó néhány alternatívát mérlegelve végül a mellett a javaslat mellett foglalt állást, hogy a koordináció első szinten tárcahatárok között történjék, az egyes megrendelők pedig állapítsanak meg fontossági sorrendet a beszerezni kívánt folyóiratok között, hogy – ha a legrosszabbra kerülne a sor, – a listák végén álló címek maradhassanak el. A javaslatról tájékoztatást kapott 1983. február 10-én és március 17-én a plénum is.

További erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy a devizás külföldi folyóiratmegrendelésekről számítógéppel kezelhető nyilvántartás jöjjön létre. Több könyvtár tevékeny közreműködésével adatelőkészítő munkák folytak még az év első felében, majd szeptember 2-án az OKT kezdeményezésére az OSZK, a Kultúra és a Posta Központi Hírlapiroda illetékesei megbeszélést folytattak egy ilyen nyilvántartás esélyeiről. A két

kereskedelmi, illetve terjesztő vállalat hangsúlyozta, hogy olyan rendszerre van szükség, amely kompatibilis saját gépesítési törekvésekkel, az OSZK pedig néhány éves távlatban elképzelhetőnek tartotta, hogy elvállalja e nyilvántartás kezelését. Addig is azonban meg kell teremteni e fontos műszer személyi és anyagi feltételeit. Ha a Művelődési Minisztérium a jelzett feltételeket biztosítja, megindulhat a rendszer kísérleti szinten való kiépítése.

Az elnökség 1983. január 4-i ülésén tette meg javaslatát a szakirodalmi ellátást javító 100 gyorsmásoló berendezés elosztására. A gépek azóta már munkába is álltak. Egyes, egyelőre nem ellenőrzött hírek szerint némely helyen a fenntartó a szakirodalmi ellátáson túl egyéb célokra is igénybe veszi a másolókat; ezért az elnökség javasolta a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályának, hogy szakfelügyeleti vizsgálat keretében ellenőrizze a gépek eredeti rendeltetésüknek megfelelő használatát.

Még az év elején (január 27.) tájékoztatták a Könyvértékesítő Vállalat vezetői az elnökséget a devizás külföldi könyvrendelések helyzetéről. Azóta történtek bizonyos pozitív intézkedések, s zavartalanabbá vált a könyvtárak beszerző munkája. Az elnökség azonban úgy vélte, hogy a témát állandóan napirenden kell tartani, s megfelelő kereteket kell teremteni a könyvrendelések összehangolására is.

A Hazafias Népfrent kérésére a titkárság átadta az Olvasó Népert című folyóirat profilmódosítására vonatkozó javaslatot, amelyet az elnökség még 1982-ben vitatott meg és fogadott el.

Az öregbetűs és a hangos könyvek megjelentetésével, valamint a reprint kiadásokkal kapcsolatban olyan elnökségi állásfoglalás született, mely szerint az OKT elvileg helyesli és támogatja ezeket a programokat, de gyakorlati kivitelezésükben nem tartja magát illetékesnek; ezt inkább – többek között – a Könyvértékesítő Vállalat és az OSZK–KMK közös feladatának tartja.

OKT-kezdeményezésre ült össze 1983. október 13-án az a megbeszélés, amely azzal a kérdéssel foglalkozott, nem volna-e alkalmazható a Floppymat-típusú berendezés a megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek feltárására. Mivel a lehetőség iránt nagy érdeklődést mutattak a jelenlevők, az OKT elnöke javaslatot terjeszt ez ügyben a Művelődési Minisztérium elé, s egyúttal az Országgyűlési Könyvtár és az OSZK–KMK munkatársai megkezdik egy kivitelezhetőségi tanulmány kidolgozását.

Veszélyben forgott az év derekán Magyarország FID-tagsága. Ezért az elnökség június 30-i ülésén úgy határozott, hogy a három legérdekeltebb tárcához (MM, OMFB, MTA) fordul a javaslattal, hogy megosztva viseljék a tagsági díj terheit. Megkeresésére egyelőre csak kedvező visszajelzések, de hivatalos értesítések még nem érkeztek.

Szervezet és működés

Az 1983–1985-ös program előirányozza az OKT jelenleg érvényben levő ügyrendjének a felülvizsgálatát is. A titkár előterjesztésében az elnökség 1983. november 3-án – amit megelőzött az MKE Társadalomtudományi Könyvtáros Szekciójának és Műszaki Könyvtáros Szekciójának együttes ülése (október 19.), ahol is az OKT elnöke adott tájékoztatást erről a munkálatról, – foglalkozott az ügyrend módosításával, esetleg egy új

ügyrend kiadásának szükségességével. Elvi (például az intézményi és a személyi tagság további fenntartása vagy megszüntetése) és gyakorlati (például a módosítás adminisztratív nehézségei) megfontolások miatt az elnökség – bár látva az OKT működésének új tartalmi vonásait, – úgy határozott, hogy az elnök és a titkár vizsgálja meg, a régi ügyrend keretei mennyiben teszik lehetővé, illetve gátolják az OKT tevékenységének kibontakozását, s 1984-ben adjon jelentést arról, milyen eredményre jutott. Az egyes könyvtár típusokat tömörítő igazgatói tanácsok és az OKT viszonyával, valamint ezen tanácsok ügyrendjének esetleges módosításával az 1983. december 15-i ülésén foglalkozott. Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa és a Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsa elnökeit felkérte, hogy még 1984 első felében tűzzék az általuk vezetett testület napirendjére az új ügyrendtervezeteket véleményezés és állásfoglalás céljából; a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának elnökét arra kérte, az OKT titkára közreműködésével ugyancsak dolgozza ki és bocsássa vitára e testület ügyrendjének tervezetét. Viszont a Szakszervezeti Könyvtárigazgatók Tanácsa ügyrendjének rögzítése előtt szükségesnek látta, hogy néhány elvi és illetékességi kérdést tisztázzon a Szakszervezetek Országos Tanácsa érdekelt osztályával.

Két javaslat érkezett az elnökség elé szakbizottságok alakítására. Mind az osztályozási, mind a kutatáspolitikai szakbizottság ügyében kedvező állásfoglalás született a március 24-i és a június 30-i ülésen, s a november 28-i, illetve a december 15-i határozat létre is hozta őket; e szakbizottságok ügyrendjeinek tervezetét az elnök a Művelődési Minisztériumhoz terjesztette észrevételezés és jóváhagyás végett.

A területen dolgozó szakemberek kezdeményezésére az elnökség munkabizottságot alakított a könyvtári videotékák módszertani, technikai és szerzői jogi kérdéseinek megvizsgálására. A munkabizottság felvette a kapcsolatot az Országos Közművelődési Tanács és a Magyar Televízió illetékeseivel is, s tevékenyen közreműködött az Országos Közművelődési Tanács elé kerülő, a videotechnika és -szolgáltatások fejlesztésével foglalkozó tanulmány kidolgozásában; ennek során sikerült messzemenően érvényesíteni a könyvtári szempontokat.

Kezdeményezte az elnökség az ELTE Könyvtártudományi Tanszékéhez fűződő kapcsolatok erősítését, Ennek egyik jele, hogy titkárát delegálta az MM könyvtárosképzési bizottságba, amelynek elnöke a tanszék vezetője.

Nem maradhat ki az OKT – mint az egyik laptulajdonos – jelentéséből a Könyvtári Figyelő című folyóirat működése. Zavartalanul – ha néha, nem a szerkesztőség hibájából, késedelmesen is, – megjelent az évi hat szám és az éves tartalomjegyzék. A tízéves repertórium (1975–1984) előkészítése folyamatosan haladt az egyes számok feldolgozásával. A folyóirat szakmai arculatának kialakításához igen nagy segítséget nyújtott a szerkesztő bizottság, amely ez évben kétszer ülésezett. A szerkesztőség megkülönböztetett figyelemmel kezelte azokat a témákat, amelyek az OKT programjában szerepelnek. Így írásokat közölt az OSZK egész könyvtárügyet érintő kérdéseiről, az iskolai könyvtárakról, a külföldi folyóiratokkal való ellátottságról, a társadalomtudományi szakirodalmi ellátás és információ általános és egyes szakterületen jelentkező problémáiról, az OMÍKK centenáriuma alkalmából az országos műszaki szakirodalmi ellátásról stb. Az évfolyam jellemző vonásai közé tartozik a közművelődési könyvtárak szakrészlegeiről folytatott vita és a könyvtárközi együttműködéssel foglalkozó célszám. Remélhetőleg az a változás, hogy az

OKT titkára lett ez évfolyamtól a szerkesztő bizottság elnöke, hozzájárul ahhoz, hogy az OKT a jövőben még inkább számíthasson lapjára.

Az OKT intézményeket képviselő tagjainak sorában változások következtek be. Új tagként 1983-ben *Walleshausen* Gyula, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának elnöke, *Ottovay* László, a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának elnöke és *Takács* Miklós, a Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsának elnöke kapcsolódott be a munkába. Az állandó meghívottak sora – saját kérésére – *Rátkai* Ferenc miniszterhelyettessel és *Hargitai* Gáborral, a művelődési miniszter tudományos titkárával bővült. A művelődési miniszter *Rózsa* Györgyöt – saját kérésére – felmentette alelnöki megbízása alól.

A Könyvtáros című folyóiratban folyamatosan megjelenő tájékoztatókon és a jelen beszámolón túl az OKT munkája iránt érdeklődők bepillanthatnak a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a plenáris, a tagozati és az elnökségi üléseken megvitattott előterjesztésekbe, valamint az ülésekről készült emlékeztetőbe is.

PAPP ISTVÁN

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS MUNKATERVE 1984.

Tartalmi feladatok

Az OKT 1984. évi munkájának fő részét azok a feladatok teszik, amelyek az 1983–1985-re szóló programban nyertek elfogadást. Az 1983 elején kiadott megbízások alapján számos szerző és munkacsoport kezdte meg tevékenységét, a folyamatban levő feladatok közül azonban a jelen munkatervben csak azok szerepelnek, amelyek valamilyen okból kifolyólag áthúzódtak 1983-ról, illetve a program eleve 1984-re irányozta elő teljesítésüket. E fejezet három utolsó pontjában foglalt feladatok utólag jelentkeztek az OKT előtt.

Az egyes feladatokra határidőként megszabott időpontok alatt az értendő, amikor a felkért előterjesztők átadják munkálkodásuk eredményét a titkárságnak; az előterjesztés tárgyalásának fórumát, módját, időpontját az elnökség szabja meg, ezért csak előzetes jelzésnek tekintendő a témák csoportosítása.

Plénum

A Könyvértékesítő Vállalat könyvtárellátó tevékenysége

Előterjesztő: Szente Ferenc

Határidő: 1984. március 31.

A könyvtárosképzés tankönyvekkel és oktatási segédletekkel való ellátottsága

Előterjesztő: Katsányi Sándor

Határidő: 1984. március 31.

A könyvtárostovábbképzés helyzete és fejlesztési irányai.

Előterjesztő: Katsányi Sándor

Határidő: 1984. március 31.

A könyvtárak szerepe és feladatai a nemzeti kutatási főirány keretében.

Előterjesztő: Havasi Zoltán

Határidő: 1984. június 30.

A közgyűjtemények kapcsolatai, együttműködésük lehetőségei.

Előterjesztő: Fogarassy Miklós

Határidő: 1984. szeptember 30.

A könyvtárközi együttműködéses vállalkozások és társulások szakmai, jogi és pénzügyi kérdései.

Előterjesztő: Hegedűs Péter

Határidő: 1984. december 31.

A hazai folyóiratirodalom kurrens és retrospektív feltárása.

Előterjesztő: Lisztes László

Határidő: 1984. december 31.

A külföldi folyóiratokkal való ellátottság.

(Az eredeti célkitűzést szerényebben és hosszabb távra kellett megfogalmazni. Egyelőre kísérleti jelleggel csak néhány szakterületen és csak az ún. magfolyóiratok vonatkozásában kezdődnek meg a vizsgáldások.)

- Marton János: Biokémia,
- Benda Mária: Onkológia, endokrinológia, allergológia, kardiológia,
- Berke Barnabásné: Elektronika (s még egy műszaki ágazat),
- Huszár Ernőné: Közgazdaságtudomány,
- Sz. Kiss Csaba: Szociológia,
- Büky Béláné: Nyelvtudomány,
- Országgyűlési Könyvtár: Masenko Viktor, Nagy Csaba: Jogtudomány
- Berczik Imréné, Lányi Zsoltné: Agrártudományok (egy-két ágazat)

Tájékoztatói és Szakkönyvtári Tagozat

A hazai dokumentumbázis megőrzésének és restaurálásának feladatai.

Előterjesztő: Kastaly Beatrix

Határidő: 1984. március 31.

A pedagógusképző főiskolák könyvtárainak helyzete és fejlesztési irányai.

Előterjesztő: Tóth Gyula

Határidő: 1984. szeptember 30.

Az országos tárolókönyvtár kérdései.

Előterjesztő: Futala Tibor

Határidő: 1984. december 31.

Közművelődési és Iskolai Könyvtári Tagozat

A könyvtárak és társadalmi környezetük.

(A témát eredetileg teljes kiterjedésében, minden könyvtártípus vonatkozásában kívánta megvizsgálni az OKT. A szinopszis kidolgozása során azonban célszerűbbnek látszott a feladatot úgy módosítani, hogy könyvtártípusonkénti megközelítésben kerüljön sor a problémakör feldolgozására, így először a közművelődési könyvtárakat illetően.)

Előterjesztő: Kiss Jenő

Határidő: 1984. szeptember 30.

A büntetésvégrehajtási intézetek könyvtárainak helyzete és fejlesztési irányai.

Előterjesztő: Bereczky Lászlóné, Dóra Béla

Határidő: 1984. március 31.

A közművelődési kutatási főirány könyvtári vonatkozásai.

Előterjesztő: OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Határidő: 1984. március 31.

A művelődési otthonokkal integrált B-típusú közművelődési könyvtárak kérdései.

Előterjesztő: Sóron László

Határidő: 1984. június 30.

A közművelődési könyvtárak bibliográfiai tevékenységének összehangolása.

Előterjesztő: Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Bizottsága.

Határidő: 1984. december 31.

A könyvtárhasználati szokások változása és könyvtárpolitikai következményei.

Előterjesztő: OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Határidő: 1984. december 31.

Egyéb munkálatok

Az országos műszaki szakirodalmi ellátás és tájékoztatás aktuális kérdései.

(Az OKT plénuma 1983. április 11-i ülésén úgy határozott, hogy a műszaki szakirodalmi ellátás és tájékoztatás terén érdekelt intézmények tájékoztatói alapján az OMIKK-ban ismét megvitatja ezt a problémakört.)

Rendező: OMIKK és az OKT titkársága.

Határidő: 1984. június 30.

A devizás külföldi folyóiratrendelések számítógépes nyilvántartása.

(Az 1983-ban kidolgozott OKT-javaslatok realizálásának szorgalmazása, a vállalkozás megindulásának támogatása.)

Felelős: az MM megbízása és a feltételek biztosítása szerint.

Határidő: 1984. december 31.

Kisszámítógép alkalmazása a megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben. (Az alkalmazás lehetőségeinek megvizsgálása, valamint beszerzési javaslat és rendszertervek kidolgozása.)

Felelős: Vályi Gábor, OSZK–KMK és az OKT titkársága.

Határidő: 1984. december 31.

Az OKT működésével és szervezetével összefüggő feladatok

A Könyvtári Figyelő hat számának szerkesztése és megjelentetése, az 1975–1984-es időszak repertóriumának előkészítése.

Felelős: Gerő Zsoltné

Határidő: folyamatos.

Szabbizottságok megszervezése az elnökség határozatai alapján.

Felelős: Papp István

Határidő: a határozatok szerint.

A könyvtári videotékák szervezésével foglalkozó munkabizottság beszámolója eddigi tevékenységéről.

Felelős: Skaliczki Józsefné

Határidő: 1984. június 30.

Az elkészült előterjesztések elnökségi vitája plenáris vagy tagozati ülés előtt.

Felelős: Papp István

Határidő: folyamatos.

Az OKT plénuma és tagozatai által megvitandó előterjesztések opponenseinek felkérése.

Felelős: Papp István

Határidő: folyamatos

Az OKT működése során keletkezett, közérdeklődésre számot tartó dokumentumok önálló kiadványként vagy folyóiratközleményként való megjelentetése az elnökség határozata alapján.

Felelős: Papp István

Határidő: a határozatok szerint.

Az országos szakfelüyeleti vizsgálatok dokumentumainak tájékoztató anyagként az OKT tagságához való eljuttatása.

Felelős: Papp István

Határidő: folyamatos.

Az Országos Közművelődési Tanáccsal való kapcsolatok kiépítése.

Felelős: Vályi Gábor

Határidő: 1984. június 30. és folyamatos.

Az OKT ügyrendje által megszabott keretek felülvizsgálata a működés szempontjából.

Felelős: Vályi Gábor és Papp István

Határidő: 1984. június 30.

Az igazgatói tanácsok (egyetemi, főiskolai, megyei, szakszervezeti) ügyrendtervezeteinek elkészítése.

Felelősök: a tanácsok elnökei

Határidő: 1984. június 30.

TÁJÉKOZTATÁSI FORRÁSOK HASZNÁLATÁNAK OKTATÁSA (TUIR). A használók képzése a TUIR-program (Teaching the use of information resources) két fő területet érint, az általános könyvtárhasználati és a forráshasználati ismereteket. Sokan vitatják az információs eszközök és források oktatásának szükségességét, mert úgy vélik, ez nem a könyvtárosok feladata, mások szerint viszont alapvetően a könyvtár dolga. Ezek annak szükségességére is rámutatnak, hogy a könyvtárosképző iskolákban kell megtanítani a könyvtárosokat arra, hogyan ismertessék meg a használókkal az információs források használatát. A TUIR megvalósulását az angliai képzőintézményekbe szétküldött kérdőívekkel vizsgálták. A 18 könyvtárosképző intézetből 15 válaszolt. Kiderült, hogy 10 intézetben folyik alap- és középfokon, valamint posztgraduálisan könyvtár- és forráshasználati képzés. A legtöbb iskolában 2–4 hetes előadás vagy szeminárium kombinációja valósul meg, de gyakori a tantárgyakba beolvasztott forma is. A nappali tagozatos hallgatók 20 órás, a posztgraduális képzésben résztvevők 8 órás képzést kapnak. A tantárgyak alapvető könyvtári, könyvtárvezetési, könyvtárhasználati ismeretekre irányulnak, kiegészítve a megfelelő tájékoztatási ismeretekkel. A hallgatók az előadásokon és a szemináriumokon kívül részt vesznek a különböző könyvtártípusokban folyó könyvtárhasználati foglalkozásokon is. Felvetődött, hogy a TUIR programot több gyakorlati jellegű és nagyobb kreativitást igénylő feladatok közbeiktatásával kellene érdekesebbé tenni. Szükség lenne egy igény- és szükségletvizsgálat elvégzésére is, annak kiderítésére, hogy kinek milyen típusú könyvtár- és forráshasználati ismeretre van szüksége. APTED, Shella: Teaching the use of information resources (TUIR) and the schools of librarianship. (Aslib Proceedings, 33.vol. 1981. 9.no. 357–362.p.) című cikk alapján ALBERTI Júlia tömörítése.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT BESZÁMOLÓJA AZ 1983. ÉVRŐL

1983 elején sok belső vita és külső egyeztetés eredményeként korrekciót hajtottunk végre a KMK feladatrendszerében és szervezetében. Ennek lényege két pontban foglalható össze:

A funkcionális feladatok ügyintézését átadtuk az Országos Széchényi Könyvtárnak, a döntési hatáskör fenntartása mellett. Jelenleg tehát a *személyzeti* és a *nemzetközi* ügyintézés, valamint a gazdálkodás adminisztrációja az OSZK megfelelő igazgatóságain és osztályain történik, a döntési hatáskör a KMK ügyeiben azonban a KMK igazgatójánál van. Ez így ésszerűbb, gazdaságosabb és talán kényelmesebb is.

Átadtunk az OSZK-nak két személyt, akik fejlesztési- és kutatási koordinációs feladatokat végeznek a jövőben. Ezzel a KMK-ban megszűnt a *számítógépesítés* és a *könyvtári kutatások* irányításának feladata. Ezt a jövőben az OSZK-ban végzi két új csoport. (Fejlesztési csoport; Kutatásszervezési csoport)

A KMK feladatköre és profilja egyszerűbbé vált, súlya ugyanakkor nem csökkent, mert az állami-szakfelügyelet kifejlesztése nagyban erősítheti a tekintélyét.

Hálózatfejlesztési, koordinációs és szakfelügyeleti feladatok

Hálózatfejlesztési és koordinációs feladatok körében az előző években megkezdett szolgáltatásbővítő vállalkozások útját egyengettük.

A megyei könyvtárak társadalomtudományi szolgáltató tevékenységét kérdőíves módszerrel, illetve konzultációk keretében felmértük. Elkészült az összefoglaló jelentés, amelynek megvitatására a Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsának 1984. évi egyik ülésén kerül sor néhány országos társadalomtudományi szakkönyvtár képviselőjének jelenlétében.

Helyzetfelmérő jelentés készült a városon belüli könyvtári együttműködésről és a központi ellátó rendszerekről, amely az ellátó rendszerek gazdaságosságát és azokat a módokat vizsgálja, amelyek lehetővé teszik, hogy az ellátó rendszerek bizonyos helyzetekben ténylegesen többet nyújtsanak, mint az önállóan gyarapító kiskönyvtárak.

Nemzetközi szemlét készítettünk az egyetemi könyvtárak fejlesztési követelményrendszeréről, kiadására 1984-ben kerül sor.

A könyvtári videotékák helyzetéről és lehetőségeiről a különböző könyvtártípusokban címmel országos értekezletet tartottunk a Magyar Könyvtárosok Egyesületével közös rendezésben. Felvettük a kapcsolatot az Országos Közművelődési Tanáccsal a video

könyvtári kifejlesztése érdekében és közreműködtünk a Tanács mellett szervezett video munkabizottság munkájában. Részt vettünk a Minisztertanács számára készített Előterjesztés a videoteknika alkalmazásáról c. anyag összeállításában.

Elkészült a hangos könyvek útmutatója és mintakatalógusa.

Összefoglaltuk a szakszervezeti művelődési otthonokban működő könyvtárak helyzetfelmérésének tapasztalatait.

Vállalati szakkönyvtári modellgyűjtemény munkálatait indítottuk el. A munka áthúzódik 1984-re, s várhatóan az év második felében kerülhet publikálásra.

A büntetésvégrehajtási intézetek közművelődési könyvtárainak továbbfejlesztése érdekében előadásokat és konzultációkat tartottunk a nevelőtisztek számára, helyszíni vizsgálatok során adtunk könyvtárfejlesztési, módszertani tanácsokat. Kidolgoztuk a büntetésvégrehajtó intézetek könyvtárai számára alkalmazandó adatlapok mintáit.

A kórházi közművelődési könyvtárak helyzetfelmérése megkezdődött. A feldolgozás és a tanulmány elkészítése áthúzódik 1984-re.

Folyamatos szakmai kapcsolatot tartunk a MN könyvtáraival, részt vettünk a honvédségi közművelődési könyvtárosok országos továbbképzésén és tapasztalatcseréjén. Az MN felkérésére szakfelüyeleti vizsgálatot tartottunk az MN Művelődési Háza Könyvtárában és fiókkönyvtáraiban.

Felmértük a kísérleti Általános Művelődési Központok könyvtári helyzetét. A kitöltött adatlapok alapján a válaszok feldolgozása megkezdődött.

A hálózati központok gyermekkönyvtárosai, szakmódszertanosai részére országos értekezletet rendeztünk.

Folytattuk a tudományos minősítésre jelölhető könyvtárak felderítését, több mint 20 könyvtár pályázata érkezett be az év folyamán: ezeknek bizottsági megtárgyalására 1984. első negyedévében kerül sor.

Elkészült a Magyar Nemzeti Hangtár kialakításához szükséges kötelezpéldányrendelet módosításának tervezete. Az év során meghalakult Nemzeti Hangtár előkészítő bizottsága titkári teendőit a KMK látja el. A létesítés érdekében megoldandó feladatok rendjéről programot készítettünk a minisztérium számára.

Elkészítettük az audiovizuális dokumentumok központi szolgáltatásának fejlesztési tervét.

A közművelődési könyvtári statisztikai adatok számítógépes feldolgozásának előkészítése megkezdődött. Szakértők közreműködésével elkészültek a javaslatok a statisztikai jelentőlap módosítására. A munka áthúzódik 1984-re, akkor készül el a jelentőlap mintája, majd az év folyamán fel kell készíteni a közművelődési könyvtárosokat az új módszer szerinti kitöltésre.

Szakfelüyeleti feladatok

Az elmúlt évben az OSZK-KMK feladatköre kibővült az országos könyvtári szakfelüyelet tervezésével, szervezésével és lebonyolításával járó teendőkkel, ennek megfelelően kialakítottuk e tevékenység működési rendjét. A vizsgálatok lebonyolításáért minden esetben a Hálózatfejlesztési, Koordinációs és Szakfelüyeleti Osztály egyik munkatársa volt felelős, az összegzett jelentést a vizsgálat lebonyolításával megbízott munkatárs állí-

totta össze. (A szakfelügyeleti dokumentumokat a Szakfelügyeleti Osztály öt évig őrzi, ezt követően a Könyvtártudományi Szakkönyvtár különgyűjteményébe kerülnek.)

Szakfelügyeleti feladatokról szólva el kell mondanunk, hogy jelentés készült a vidéki könyvtárakba kerülő regionális elosztású kötelespéldányok elhelyezési, feltárási és szolgáltatási helyzetéről az OSZK-val közös szakfelügyeleti vizsgálat eredményeként.

Tematikus vizsgálat volt: Fejér megyében, az Állami Gorkij Könyvtárban.

Általános felügyeleti vizsgálat volt: Heves és Zala megyében.

Gyűjteményfejlesztési és bibliográfiai tanácsadási feladatok

Elkészült és négy kötetben megjelent az *Új Könyvek 1982.* évi anyagának szakrendbe szerkesztett kumulációja és az éves anyag betűrendes mutatója. Az *Új Könyvek 32* száma jelent meg, 2773 tétellel.

A *Könyvtári kis tükör* c. sorozat munkálatait folytattuk. A "Természettudományok" c. kötet anyaggyűjtése részben elkészült.

Az "Orvostudomány – Mezőgazdaság" c. kötet 1983-ban nyomdába került.

Az "Általános művek, filozófia, pszichológia, vallás" c. kötet előző kiadása 1978-cal zárult, a most készülő 1979-től 1983-ig öleli fel az új anyagot. Az anyaggyűjtés lezárult.

Az "Irodalomtudomány, nyelvészet" c. kötet 1980-tól 1984-ig fogja felölelni az előző kiegészítő törzsanyagjellegű műveket. Az anyaggyűjtés folyamatos.

A "Prominens szerzők" c. kötet alapelveit rögzítő, szerkesztési elveit, szelekciós szempontjait kidolgozó műhelytanulmány elkészült, az anyaggyűjtés folyamatos.

Elkészült a *"Mintakatalógus a közös iskolai és gyermekkönyvtárak számára"* c. kiadvány második átdolgozott, bővített anyagának kézírata.

A könyvtári helyismereti munka kézikönyvének két fő fejezete elkészült, a kész mű 1984-ben nyomdába kerül.

A *helyismereti munka helyzete és fejlesztési feladatai* címmel módszertani konferenciát és tapasztalatcserét tartottunk a Kemenesaljai Napok keretében Celldömölkön, ahol számos kérdésben konszenzus született (helyismereti dokumentumok többszintű feldolgozása stb.).

Módszertani, kutatási, továbbképzési feladatok

Az állományépítési módszertani feladatok körében a közművelődési könyvtári gyakorlat elemzését tartottuk feladatnak.

Az állománygyarapítási döntésmechanizmus közelebbi megismerése érdekében a miskolci Városi Könyvtár megbízásunkból és irányításunkkal feltárta a közművelődési könyvtárakban az *Új Könyvek* alapján történő állománygyarapítási döntések főbb jellemzőit. A vizsgálatról jelentés készült.

Az állománykivonás közművelődési könyvtári gyakorlatáról helyzetfelmérést, ennek alapján módszertani javaslatot készítettünk.

A gyermekkönyvtári és a "felnőtt" könyvtári állomány párhuzamos beszerzésének kérdéseit a közművelődési könyvtárak állománygyarapításának vizsgálata keretében tanulmányoztuk és a "*Mibe kerül?*" c. kiadványunkban megjelentettük a tapasztalatok gyűjteményét.

A gyűjtemények feltárásával kapcsolatos feladatok

- A "*Names of persons*" c. IFLA segédletet magyarra fordítottuk, és köteté szerkesztve sokszorosításra leadtuk;
- a katalogizálás tankönyve előmunkálatait elkezdtük. Ennek keretében sajtó alá készítettük a "*Példatár a könyvek bibliográfiai leírására*" teljesen új kiadását; megszerveztük a katalogizálás ideiglenes jegyzetének sokszorosítását és kiadását;
- a dokumentumok formai feldolgozási munkafolyamatainak elemző leírása elkészült.

Könyvtárépítés, berendezés témában

- "A könyvtárépítés távlati" stratégia kidolgozása keretében a könyvtárak elhelyezési viszonyainak vizsgálata kezdődött el, a feladat célja, hogy rangsorolt fejlesztési terv álljon a döntéshozók rendelkezésére;
- az OSZK és az OSZK–KMK vári betelepítésének szakmai-technológiai feladataiban a felmerülő igényeknek megfelelően vettünk részt.

Kutatási feladatainkról szólva elsősorban a könyvtár társadalmi presztizsének megismerésére irányuló vállalkozásunkról szólunk.

"*A közművelődési könyvtárak és társadalmi környezetünk*" témakörben elkészült és sajtó alá került egy esettanulmánykötet. Szerkesztésre várnak a soron következő kötet tanulmányai (Kamarás István: Nagyköörös; Illés Sándor: Kartal; Böröndi Lajosné: Mosonmagyaróvár, Kötöttárugyár). További elkezdett munkák: Kopházi Ferenc: Nagybjom; Nyíri Lászlóné: Karcag.

A mindennapi élet viteléhez szükséges információk iránti igények vizsgálatának előzetes kutatási szakasza befejeződött. Új kutató irányításával és külső munkatársak segítségével a kutatás folytatása biztosítva van.

A közművelődési könyvtárosok szociológiai jellemzőinek adatfelvételére elkészült a próbakérdőív. Elkészültek továbbá az MM által kezdeményezett, minden könyvtártípust felölelő személyi adatgyűjtés adatlapjai.

A 15–18 éves korosztály olvasási és könyvtárhasználati szokásainak vizsgálatához a kérdőív elkészítése és a próbafelvétel feldolgozása után a Tömegkommunikációs Kutatóközpont és az Állami Népszámszámla Hivatal által előállított országos reprezentatív, 1000 fős mintán az adatfelvételt befejeztük, s megkezdtük a gépi feldolgozás előkészítését.

"*Az olvasói ízlés alakulása a 70-es években*" témakörből három tanulmány készült el: az olvasmány szerkezetéről, a mai magyar irodalom iránti érdeklődés alakulásáról, valamint a férfiak és nők olvasói arculatáról.

"*A házikönyvtár, mint szociológiai jelenség*" témakör feldolgozási munkái folytak: az olvasási-olvasmánybeszerzési szokásokkal és az olvasási módokkal kapcsolatos téma-

körökben elkészültek a gépi táblázatok, illetve a speciális matematikai számítások. A témából résztanulmányok készültek, az összegző tanulmány írása 1984-re áthúzódik.

Az 1982. évi könyvtári kutatásokat az OMI KK-ban szerkesztett adatlapokon regisztráltuk. Ennek alapján jelentést küldtünk a nemzetközi szervezeteknek (ISORID), és dokumentáltuk a kutatási terveket a MAKSZAB-ban. Az intézményi átszervezéssel kapcsolatos intézkedésnek megfelelően a könyvtári kutatásokat nyilvántartó dokumentációt átadtuk az OSZK Kutatásszervezési csoportjának.

Továbbképzési feladataink teljesítése a terv szerint alakult:

- A közművelődési könyvtárak módszertani munkatársainak tanfolyamát intenzív szakasszal befejeztük;
- lezárult a gyerekekkel foglalkozó könyvtárosok egyéves továbbképző tanfolyama is;
- az időszaki kiadványok új bibliográfiai leírásáról két tanfolyamot tartottunk;
- az "A" típusú tanácsai könyvtárak állománygyarapítását vezető munkatársak részére is szerveztünk egy továbbképzést;
- a megyei könyvtárak igazgatóinak konferencia-sorozatot tartottunk a számítógépek könyvtári alkalmazásának lehetőségeiről;
- a régi és ritka könyvek kezeléséről féléves tanfolyamot szerveztünk egyházi, iskolai és közművelődési könyvtárosok számára. (A rendkívüli érdeklődés és a jelentkezők magas száma miatt a tanfolyamot 1984-ben meg kell ismételni.)
- a megyei továbbképzések szervezőinek, valamint a főiskolai oktatóknak egyéves továbbképzést indítottunk az olvasáspedagógia témakörében;
- az olvasószolgálatban dolgozó könyvtárosoknak egyéves továbbképzést indítottunk szépirodalomismereti témakörben.

Döntéshozókészítő feladatokat a képzés témakörben láttunk el.

- Az 1982/83 tanévben szervezett könyvtárkezelői tanfolyamok tapasztalatait írásban összegeztük és konferencián megvitattuk;
- a könyvtáros továbbképzés rendszeréről és perspektívájáról előterjesztés-tervezetet készítettünk;
- a különféle képzési szintekkel és formákkal kapcsolatos igények meghatározása érdekében vizsgálatokat folytattunk a közelmúlthoz mért változási tendenciákról.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár feladatai

A szakkönyvtár folyamatos, rendeltetésszerű üzemeltetése nyári szünet nélkül megtörtént.

A szakdolgozatok, disszertációk bibliográfiai leírásához és könyvtári kezeléséhez útmutató készült, kiadását visszatartottuk a készülő új szabvány miatt. 1984-ben kiadásra kerül.

Az útijelentések könyvtári kezeléséről az útmutató elkészült. Megjelenése 1984-ben várható.

A könyvtári és informatikai szakirodalom központi katalógusát naprakészen szerkesztettük.

A könyvtári, informatikai szakdolgozatok, disszertációk központi katalógusa elkészült.

A prospektustár gyűjtése és feldolgozása folyamatosan történt.

A szakirodalmi figyelőszolgálat folyamatosan működött.

A vári költözésre való felkészülés a terveknek megfelelően folyt (dokumentumkivonás, az állomány felállítási tervek, tárgyalások stb.). A dokumentumok átjelzetalését megkezdttük.

Állandó kiadványaink (Könyvtári Figyelő, KDSZ, MAKSZAB, HLISA, VELBI) szerkesztése folyamatos, a kiadványok kéziratait időben nyomdába adtuk.

A külföldi könyvtártudományi szakirodalom központi gyarapodási jegyzékének három száma megjelent, a 4., amely a decemberi anyagot is tartalmazni fogja, januárban került leadásra.

Szervezési és propaganda feladatok

Szervezési feladatok

Folytattuk a kiállítási anyagok bővítésére vonatkozó fotóztatási munkákat. Elkészültek a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, a Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtára, a Hódmezővásárhelyi Gimnázium Könyvtára, a Miskolci Léway Könyvtár és a Sárospataki Művelődési Ház könyvtárának fotói, továbbá a híres könyvek fotómásolatai.

Közreműködtünk az olvasómozgalmak és pályázatok koordinálásában. Részt vettünk az *Olvasó ifjúságért* pályázat értékelésében, az MSZBT *Kell a jó könyv* pályázat indításában.

A hálózat központi propagandamunkával foglalkozó munkatársaknak két alkalommal tartottunk tapasztalatcserét. Első alkalommal az Olvasó ifjúságért pályázat gyakorlati eredményeiről, a fiatalok könyvtárhasználati nevelésének jól bevált módszereiről, második alkalommal "Társadalmunk könyvtárképe és a szükséges módosítás irányai" című témáról volt szó.

Döntéselőkészítő feladatok

Elkészítettük a könyv- és könyvtárpropaganda középtávú tervét és távlati koncepcióját. Az előterjesztést az MM erre az alkalomra összehívott bizottsága, valamint az országos könyvtári propagandabizottság vitatta meg.

Tömegkommunikációs tevékenység

1983-ban a Magyarországon megjelenő napilapokban, hetilapokban és folyóiratokban december közepéig több mint 1500 kisebb-nagyobb cikk jelent meg, ezeknek mintegy az egynegyede volt jelentősebb.

A központi lapok közül legtöbb publikációval a Magyar Nemzet jelentkezett (87 alkalom). A vidéki lapok közül első a Fejér megyei Hírlap (80, ezt követi a Kisalföld és a

Pest megyei Hírlap 70–70 cikkkel). Sajnálatos tény, hogy a folyóiratok közül alig-alig publikált egy-egy lap könyvtári témában. Életünk (1), Művészet (1), Társadalmi Szemle (1), Vigilia (2).

A Magyar Rádió adásaiban 130 alkalommal volt szó a figyelt könyvtári témáról. A tv műsoraiból 31 alkalmat jegyeztünk fel.

Sajtóösszekötői munkánk eredményének tulajdoníthatjuk a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának átadását és a Könyvtáros Egyesület vándorgyűlését kísérő sajtókampányt. Bőséges anyaggal segítettük a Művelődési Minisztérium Közgyűteményi Főosztálya 1983. évi sajtótájékoztatóját.

A Magyar Rádió Krónika szerkesztőségével és a művelődéspolitikai rovattal rendszeres a kapcsolatunk, ennek eredményeképpen havonta kb. két alkalommal szóltak a könyvtárak helyzetéről, bajairól, szerepéről stb. A rendszeresen jelentkező *Láttuk-hallottuk* közművelődési negyedóra mellett, jelentős műsorként említhetjük meg a *Mozgásterek* adásait. A tv felhasználta az általunk bizosított anyagot a *Stúdió 83*, az *Ablak* és a *Kikapcsoló* című műsoraihoz, összesen 4–5 alkalommal – amely sajnos még mindig nagyon kevés.

Az év befejező negyedében fellendült a sajtómunka. Meg kell említeni a magyar-brit könyvtárügyi szimpoziumot, a Babits-centenáriumot, a Somogyi-könyvtár alapításának századik évfordulójára rendezett ünnepséget és a Gombocz István emlékülést, amelyekről szinte minden napilap hírt adott.

A tömegkommunikációs szervek részére öt *Könyvtári Hírlevelet* jelentettünk meg. Tájékoztatásaink láthatóan segítették a könyvtári munka sajtóját.

A Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályával közösen pályázatot hirdettünk az országos sajtó, valamint a rádió és a televízió munkatársai részére könyvtári témában.

* * *

Ha szakmai munkánk évi mérlegét akarjuk megcsinálni, két megközelítés kínálkozik. Az első a publikált munkatervvel való szembesítés, amely azt mutatja, hogy a leírt feladatok 95%-át teljesítettük. Az elmaradás okaként szinte minden esetben fellelhetők az "objektív tényezők" is: az anyagi ösztönzés korlátozott volta, a külső munkatársak pontatlan "bedolgozása" stb.

A másik megközelítés az összteljesítmény mérlegelése, amely azt mutatja, hogy a munkaterven kívül teljesített feladatok száma, némely esetben ezek szellemi munka és időigénye is megközelíti a tervezettekét. Ezekből, a legfontosabbakat is válogatva, lássunk egy kis ízelítőt:

- elvégeztük a VIZDOK szakkönyvtárának és információs osztályának időszi felülvizsgálatát, s erről értékelő jelentést készítettünk;
- részt vettünk a külföldi folyóiratok központi kurrens nyilvántartásának – az Országgyűlési Könyvtár és az OKT által szervezett – regisztrációs munkáiban;
- részt vettünk az új kötelempéldány rendelet és a központi katalógusokba történő bejelentési kötelezettségről szóló jogszabályok előkészítésében;

- elkészítettük a budapesti szakszervezeti könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatáról készült összefoglaló jelentést;
- tanácsadással segítettük a BM Központi Könyvtárt, a Baranya megyei SZMT könyvtárt, a Komárom megyei SZMT könyvtárt;
- részt vettünk a pedagógusok munkaidejéről szóló miniszteri utasítás értelmezésére kiadott irányelvek kidolgozásában;
- részt vettünk a közgyűjtemények gazdálkodásának korszerűsítését célzó, könyvtári javaslat kidolgozásában;
- folyamatosan véleményeztük a hozzánk érkezett különféle témájú előterjesztéseket, jogi-szakmai tanácsadással álltunk a hozzánk fordulóknak segítségére;
- közreműködtünk A Nagyvilág repertórium 1970–1980. kéziratának lektorálás utáni szerkesztési és technikai szerkesztési munkálataiban;
- költségvetési kalkulációkat végeztünk, módszertani javaslatokat állítottunk össze a közművelődési és iskolai könyvtárak állománygyarapításához. A tanulmányt az OPKM-mel közösen megjelentettük;
- a megyei könyvtáraknál rendszeresen vizsgáltuk a leíró katalógusok helyzetét az új szabványok bevezetését követően. A tapasztalatokat szakmai tanácskozásokon értékeltük;
- az alábbi könyvtárak bővítéséhez, illetve berendezéséhez térítésmentes tervjavaslatot készítettünk: Agrártudományi Egyetem, Keszthely; Tanárképző Főiskola, Kaposvár; Magyar Írók Szövetsége; VIDEOTON, Székesfehérvár; ELTE Ortutay Emlékkönyvtár; Pénzügyi Főiskola; Városi Könyvtár, Baja; MEDOSZ, Központi Könyvtár; Nagyatád; Mátészalka, Várpalota, Ráckeve, Kisújszállás, Hatvan; Református Kollégium, Debrecen; OSZK állománygyarapítási; OSZK ideiglenes olvasószolgálati program;
- a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, a debreceni és nyíregyházi megyei könyvtárak, a Nógrád Megyei SZMT Könyvtár, a FSZEK stb. számára könyvtári reprográfiai, mikrofilm, számítástechnikai és biztonságtechnikai felszerelési kérdésekben adtunk szaktanácsot;
- a könyvtárosok munkahelyváltozásait, a munkaerő kereslet és kínálat alakulását Heves megye könyvtárosai körében vizsgáltuk. Az anyaggyűjtés lezárult, a kutatás zárójelentése elkészült;
- összegeztük a Magyarországon dolgozó könyvtárosok iskolai végzettségének és szakmai képzettségének alakulását 1974–1982 között;
- elkészítettük az *Időszerű nemzetközi kérdések* c. bibliográfiai kiadványt, amelynek sikerét bizonyította, hogy a budapesti és más pártbizottságok kérésére a kiadvány újabb kiadására is sor került.

SZENTE FERENC

KITEKINTÉS

AZ ÁTFOGÓ TÁRGYKÖRI OSZTÁLYOZÁS (Broad System of Ordering; BSO)

DIENES GEDEONNÉ

A BSO¹, amelyet magyarul Átfogó Tárgyköri Osztályozási* rendszernek neveztek el, a tudományok és ismeretek egészére kiterjedő tárgyleíró nyelv**, pontosabban osztályozási rendszer és egy világméretű információs hálózat számára készült.

A tudományos információs központok egységes hálózatának gondolata a hatvanas években merült fel először. Nyilvánvaló, hogy az ilyen hálózathoz tartozó információs tagközpontoknak biztosítani kell a hozzáférést a többi tagközpont információs bázisához. Ezzel kapcsolatban mindjárt két alapvető probléma merült fel. Az egyik, hogy az ötvenes évek második felében a különböző számítógépes rendszerek fejlődésével párhuzamosan már számtalan ellenőrzött kulcsszójegyzék és teaurusz látott napvilágot, melyeket a különböző rendszerekben különböző hatékonysággal használtak, de logikai felépítésükben nem sok a közös vonás. A másik probléma, hogy ezek a központok igényeiknek megfelelően az egyes tárgyköröket a legváltozatosabb tárgyleíró nyelven fogalmazták meg, és így az egyes információkereső nyelvek közvetlen egységesítésének gondolatát már kezdetben ki kellett zárni.

Az egységes információkereső nyelv létrehozására az UNESCO és a Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsa, az International Council of Scientific Unions (ICSU) 1967-ben kutatási tervet fogadott el, melynek keretében létrehozták az Indexelési és Osztályozási munkacsoportot. Ez a Munkacsoport kiindulásként elfogadta a kapcsolódónyelv (switching language***) koncepcióját, és feladatul tűzte ki annak megvizsgálását, hogy a létező osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek közül alkalmas-e valamelyik e feladat betöltésére. Az Aslib**** Kutatási Osztálya D.C. Vickery vezetésével összehasonlító tanulmányt készített erről a kérdésről², melyben megállapították, hogy a rendelkezésre álló angol nyelvű osztályozási rendszerek, ill. információkereső nyelvek egyike sem alkalmas e feladat betöltésére, ide értve az ETO-t is.

*Lásd Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom 1980/154–156. tételek.

**A BSO-szabályzatban a "tárgyleíró nyelv" (subject indication language) az információkereső (indexelő) nyelv, az osztályozási rendszer, az ellenőrzött kulcsszavak, tárgyszavak és egyéb kifejezések jegyzékének és a teaurusz fogalmának általánosítását képviseli.

***A Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom 1980/156 tételében az "összekötő nyelv" kifejezést használják.

****Aslib, 1924-ben alakult angol kutatóintézet, mely a könyvtárak, az információgyűjtés, szétszórás és visszakeresés kérdéseivel foglalkozik.

A világ tudományos információs rendszeréről 1971-ben készített UNISIST*-tanulmányban leszögezik, hogy "nem a tudomány és technika minden ágazatában érvényes egyetemes információkereső nyelv kidolgozása a cél³", hanem olyan átfogó kategória-rendszer – szuperstruktúra – létrehozása, mely megkönnyíti az információcserét az egyes dokumentumbázisok között. A FID 1972. évi budapesti konferenciájára benyújtott UNESCO-tanulmány már pontosabban körvonalazza a BSO jellemzőit:

1. A BSO legyen a "sekély indexelés" (shallow indexing) eszköze, melynek célja, hogy nagy információs tömböket lehessen segítségével elkülöníteni és a különböző tudományos és ágazati rendszerek között továbbítani, melyek esetleg különböző természetes nyelvet használnak.

2. Olyan rendszer legyen, mely magában foglalja a tudomány és technika minden területét.

3. Legyen rugalmas, hogy lépést tudjon tartani a tudományok és technika rohamos fejlődésével és alkalmas arra, hogy könnyen és gyorsan karbantartsák.

4. Struktúrája legyen egyszerű, hogy a különböző információs rendszerek könnyen és nagyobb anyagi ráfordítás nélkül alkalmazhassák.

5. Olyan osztályozási rendszer legyen, melyet mind a számítógépi, mind a kézi információs rendszerekben könnyen használhassanak.

A budapesti konferencia után megalakult FID/SRC** Munkacsoport keretében kezdődtek el a rendszer kiépítésének munkálatai, melyeket 1974-től az ún. BSO Panel folytatott.

A fogalomtár meghatározása

A felveendő fogalmak körét mennyiségi, hierarchikus és nyelvészeti szempontból próbálták behatárolni. Mennyiségileg a felveendő fogalmak számát 1975-ben kb. 2000-re tervezték. A kiépített BSO harmadik átdolgozott kiadása 1978-ban körülbelül 4000 fogalmat ölelt fel. Ezzel szemben az *ETO 18. teljes német kiadása* 80 000 fogalmat foglal magába, tehát a BSO tömbjei hússzorosan átfogóbbak az ETO-nál.

A felveendő fogalmak körének hierarchikus és nyelvészeti körülhatárolásáról sok vita folyt az évek folyamán az egyes munkacsoportokban; végül is arra a megállapodásra jutottak, hogy e két szempont nem lehet döntő a fogalmak összegyűjtésében és kiválasztásában.⁴ Az előbbi, a hierarchia – pontosabban: a tárgykörök hierarchiaszintjének rögzítése egymáshoz képest – ugyanis a tudományok fejlődése miatt állandóan változik, a nyelvészeti szempont pedig mindig valamelyik természetes nyelvhez (angol, német stb.) kapcsolódna, és ez a különböző nyelvek struktúrájának függvényévé tenné a rendszer szóanyagának kiválasztását.

*UNISIST: akronim kifejezés, mely a kivitelezhetőségi tanulmányt (feasibility study) és ajánlásainak megvalósítására javasolt programot jelzi (ahogy azt az UNISIST Synopsis . . . Unesco, Paris, 1951, V. oldal 2. lábjegyzete meghatározza).

**SRC, Subject Field Reference Code = Tárgyköri Hivatkozási Kód

A BSO-ba felveendő fogalmak tartalmi körülhatárolására a legmegfelelőbbnek az látszott, hogy a feltételezett felhasználókat érdeklő tárgyköröket, tudományágakat tekintik a rendszer építőköveinek. A Munkacsoport úgy határozott, hogy a főbb másodlagos információszolgáltatók által feldolgozott témaköröket, tudományágakat veszik először számba. Főbb információszolgáltatóknak a következőket tekintik:

- olyan szervezeteket, dokumentációs intézményeket, amelyek rendszeresen speciális információkat szolgáltatnak,
- referáló és/vagy indexelő szolgáltatásokat,
- információs gyűjteményeket: könyvtárakat, adatbankokat,
- egyetemi és főiskolai tanszékeket.

Ha bármely fenti szervezet, bármilyen speciális témakörben működik, akkor azt a témakört a Munkacsoport véleménye szerint fel kell venni a BSO-ba, mégpedig az adott szakmai intézmény téma-hierarchiájának első szintjéig bezárólag. Ez a BSO rendszerén belül természetesen bizonyos aránytalanságokhoz vezetett. Pl. úgy tűnik, hogy a 480–489 Sport, Játékok szakcsoporton belül – más szakcsoportokkal összehasonlítva – túl részletes a bontás. Ennek oka az, hogy ez meglehetősen sok szervezett információs forrással rendelkezik, különösen a Szovjetunióban és a többi szocialista országban.

Előfordult, hogy fontos témakörök, tárgykörök nem rendelkeztek másodlagos információszolgáltatással: ilyenkor a Munkacsoport úgy határozott, hogy az adott fontos témát ennek ellenére felveszi a BSO témái közé.

Szógyűjtés, strukturálás és visszacsatolás

Miután a Munkacsoport eldöntötte a BSO-ba felveendő tárgyköröket, következett a rendszer kialakítása, mely négy fő munkaszakaszra bontható: 1.) Szógyűjtés a kiválasztott információs forrásokból; 2.) A kiválasztott fogalmak közötti összefüggések elemzése a szemantikai ellenőrzés, majd a BSO struktúrájának kialakítása céljából; 3.) A fenti két tevékenység logikai folyamatában mutatkozó zavaró tényezők kimutatása a fejlesztés és a munkát támogató intézmények tájékoztatása céljából; 4.) A BSO potenciális felhasználóitól érkező visszacsatolás biztosítása.

Szógyűjtéshez a Munkacsoport a következő főbb forrásokat választotta ki: (a) Az ismeret- és tudományterületek *I. Dahlberg* által 1973-ban a Német Dokumentációs Társaság (Deutsche Gesellschaft für Dokumentation) számára összeállított rendező rendszere⁵, mely 5000 – főleg német – szakkifejezést tartalmazott természetes nyelvi formában; (b) a kettősponos osztályozási rendszer ellenőrzött és strukturált fogalmai; (c) az ismeret- és tudományterületeknek UNESCO által összeállított ajánlott nomenklatúrája⁶; (d) az Európai Közösségek Bizottsága számára *H. Leno* által összeállított osztályozási rendszere⁷; (e) az OECD számára összeállított makrotezaurusz⁸, és (f) a *P. Pinxter* által a hollandiai Eindhoven Technical University számára készített tezaurusz⁹.

Mint azt már fentebb említettük, a felhasznált szójegyzékeknek csak egy része volt ellenőrzött és strukturált, és ezért a szemantikai ellenőrzés munkáját is el kellett végezni, főként a szinonimák kiszűrése érdekében. Ennél a munkánál az asszociatív fogalmi elemzés, a cluster-elemzés módszerét használták.

A szögyűjtést követte a fogalmak elsődleges, durva csoportosítása. A Munkacsoport tisztában volt azzal, hogy ezt a munkát előre meghatározott séma szerint kell elvégezni, de annak nem kell okvetlenül a BSO végleges rendszerének lenni. Végül is az objektum-tartományok I. Dahlberg által javasolt⁵ "héjszerkezetét" választották, melyet az alábbiakban ismertetünk.

Fogalmak elsődleges, durva tárgyköri csoportosítása

Tartomány (Komplexitási szint)	Első szintű tárgyköri fogalmak
1. Számok, jelek, méretek, struktúrák	logika, matematika, statisztika, rendszerkutatás, kibernetika, szervezéstudomány, szabványosítás
2. Anyag: atomok, molekulák, vegyületek	fizika, atomfizika, kristálytan; kémia, fizikai kémia, kémiai technológia; elektrotechnika, mérés- és szabályozástechnika; anyagkutatás, anyagvizsgálat
3. Világűr, föld	csillagászat, asztrofizika, asztronautika; geológia, ásványtan, kőzettan, geofizika, geokémia, meteorológia, hidrológia, kozmográfia, bányászat és kohászat, geodézia, földrajz, talajtan, szennyeződés
4. Növények, Állatok	biológia, paleontológia, mikrobiológia, botanika, állatorvos-tan, állattenyésztés, ökológia, mezőgazdaság, erdészet, élelmezés/élelmiszertechnológia, biofizika, biokémia
5. Ember	antropológia, humánbiológia, elméleti orvostudomány, gyakorlati orvostudomány, gyógyszerészet, egészség-, jólét- és biztonságügy, pszichológia, oktatás és képzés, sport és játékok, szabadidő
6. Társadalmak, szervezetek	szociológia, politológia, igazgatás, jog, munka (tudomány), védelem és haditechnika, várostervezés; történelem, futrológia, archeológia
7. Fizikai/anyagi termelés	közgazdaságtan, üzemgazdaságtan, ipar, kereskedelem, műszaki tudomány (általában), gyártástechnológia, építőipar, gépipar, kultúrmérnöki munka és szállítás, közszolgáltatások (gáz, víz, energia), szolgáltatóipar
8. Az ember értelmi (intellectual) termékei:	tudományelmélet; múzeológia, kiállításügy, levéltárügy és könyvtártudomány, információtudomány, kommunikációtudomány, tömegkommunikáció és sajtó, reprográfia, mikrofilmtechnika, nyomdaipar és kiadói tevékenység, számítógéptudomány, posta és telekommunikáció
9. Az ember szellemi (mental) termékei: művészetek	nyelvészet/filológia, irodalom, zene, képzőművészetek, színház és tánc, kultúra/etnológia, filozófia, vallás/teológia

A szögyűjtést követően a FID/SRC 1974-ben kidolgozott két alternatív rendszerjavaslatot, és ezek alapján az UNESCO által újjászervezett, kisebb munkacsoport a BSO Panel, 1975-ben hat hónap alatt kidolgozta a BSO egységes rendszerét. Ezt mintegy 400 szakemberrel és dokumentátorral véleményeztették. A vélemények alapján az eredeti rendszert felülvizsgálták, és a kb. 3200 kifejezést tartalmazó javított változatot nyilvánosságra hozták. A 2. kiadás 1977-ben jelent meg, majd 1978-ban a 3. átdolgozott kiadás, mely kb. 4000 kifejezést tartalmaz.

Ezt követően a BSO rendszerrel próbaosztályozást végeztek. A munkához előre kidolgozott tesztelési szempontok alapján a következő kiadványokból választották ki a tételeket:

- az USA-ban található periodikák Ulrich-féle jegyzéke (Ulrich's International Periodicals Directory 16. kiad., 1975–76);
- a nemzetközi szervezeteket tartalmazó évkönyv (Yearbook of International Organizations, 1974);
- a FID referáló szolgáltatása (Abstracting Services, FID, 1969);
- a társadalom- és viselkedéstudomány kézikönyv (Directory of Data Bases in Social and Behavioral Sciences, ed by V. S. Sessions, 1974.)

A tesztelésbe 850 tételt vontak be, és a BSO-ba felvett fogalmak 70%-a bizonyult alkalmasnak arra, hogy kapcsolódó fogalomként a különböző vizsgált dokumentumok között releváns, világos, egyértelmű kapcsolatot tudjon teremteni. Amint ezt E. Coats és szerzőtársai a BSO-ról írt kézikönyvükben⁴ szerényen megjegyezték, ez a százalék tekinthető ugyan túl alacsonynak is, de mindenképpen azt mutatja, hogy a BSO kialakítói jó úton jártak és a rendszer – esetleg további javítások után – betöltheti feladatát a különböző tárgyleíró nyelvek közötti egyetemes kapcsolat megteremtésében.

A BSO felépítése

A BSO a multidiszciplináris és nem tudományterületi szempontokat tükröző (nem "tárgyköri") dokumentumokat (ilyen pl. egy kiadvány, mely a "sugárzással" vagy a "gyémánttal" általánosságban foglalkozik) olyan háromjegyű számmal jelöli, melynek csak első két helyiértéke tölthető be (pl. a 088). A "tárgyköri" szempontból besorolható dokumentumok pedig – a főtárgykörök szintjén – háromjegyű arab számokkal jelölhetők 100 és 999 között. E főbb tárgykörökhöz tartozó alárendelt tárgykörök további, kétjegyű számokkal jelölhetők úgy, hogy a háromjegyű és a kétjegyű számok közé vesszőt teszünk, pl.: 290,35

Történelmi földrajz (290 Földrajz) vagy 540,50 Külpolitika (540 Politológia, politika). A főbb tárgykörök rendszerezésénél a következő fazettás csoportosításokat alkalmazták:

- a 100-as számtartomány tartalmazza a többi területen is alkalmazható módszerek, technikák felsorolását (logika, matematika, tájékoztatás- és kommunikációtudomány stb.)
- a 200–588-as számtartományok a tudományok, ismeretterületek és egyéb tárgykörök sorrendjét nagyjából a velük összefüggő jelenségek és entitások komplexitásának növekvő sorrendjében tartalmazzák, kezdve fizikai tudományokkal, az élettudományokon át a társadalomtudományokig (pl.: fizika, biológia, oktatás, sport, történelem)
- a 600–992-es számtartományok olyan tárgyköröket ölelnek fel, melyek mindegyike az emberi gondolkodás és tevékenység – műszaki, nyelvi, művészeti, szellemi – termékeire vonatkozik.

A háromjegyű számokkal jelölt általános tárgykörök további bontásában is a fazettség elveket érvényesítették, és az alárendelt tárgyköröket a következő szempontok szerint csoportosították:

1. Folyamat, tevékenység, működés és művelet eszköze, felszerelése és berendezése;
2. Művelet, eljárás (emberek célszerű, szándékolt tevékenysége);
3. Folyamat, kölcsönhatás;
4. Cselekvés vagy tanulmány tárgyának vagy termékeknek része vagy részrendszere;
5. Cselekvés, tanulmány, termék vagy teljes rendszer tárgya.

Ennek a fazettség elvnek az ismerete segít abban, hogy a tárgykört a rendszeren belül meghatározhatjuk. Van természetesen a rendszernek betűrendes tárgymutatója is.

A rendszernek három, általánosan alkalmazható fazettája van: 1. az információ típusára vonatkozó fazetta (pl. referáló szolgáltatás –026), 2. az időfazetta és 3. a helyfazetta. Az utóbbi kettő, vagyis az idő- és a helyfazetta bizonyos esetekben – pl. a társadalomtudományoknál – nem használható, mert ezek magába a rendszerbe vannak beépítve (pl. 923.20 afro-ázsiai nyelvek). Helyfazettaként az ISO 3166 szabvány kétbetűs kódját használják (pl. HU = Magyarország).

Jelzetalkotás

A fő táblázatban szereplő fogalmakhoz gondolatjellel (–) kapcsolódnak a típus-, idő- és helyfazetták (pl. 642, 46–026, GB = angolai (GB) atomerőművekre (642,46) vonatkozó referáló szolgáltatás (–026).

Az összetett fogalmak kifejezésére a BSO a fő táblázati jelzetek összekapcsolását használja, amire két módszert alkalmaz:

– *belső kombináció* (internal combination), amit akkor kell használni, ha az összetett kifejezés megalkotásához ugyanazon tárgyköri hierarchiaszint elemeit kapcsolják össze. Ilyenkor a közös fő táblázati első számot nullával (0) helyettesítik, eléje és utána pedig vesszőt is tesznek. Pl.:

345,46 Rovar (alkalmazási terület)

340,37 Genetika (aspektus)

345,46,0,40,37 Rovar-genetika

Azt, hogy a belső kapcsolat szempontjából mely hierarchiacsoportok tekinthetők azonosaknak, a következő táblázat mutatja:

AZ ÁTFOGÓ TÁRGYKÖRI OSZTÁLYOZÁSI RENDSZER VÁZLATA

(A kötőjellel összekapcsolt jelzetek azonos hierarchiaszintűek és egymással belső kombinációban összekapcsolhatók.)

088 Multidiszciplináris és nem tudományterületi jelenségek és dolgok

TÁRGYKÖRÖK

100 Tudományok általában
 112 Filozófia
 116 Tudományelmélet
 118 Logika

- 120–125 Matematika és statisztika
 128 Számítógéptudomány
 140–148 Tájékoztatóstudomány (information science)
 150–158 Kommunikációtudomány
 160–168 Rendszertan, rendezélmélet; vezetés- és szervezélmélet
 182–188 Kutatás; méréselmélet; ellenőrzés, modellelmélet
 200 TUDOMÁNY ÉS TECHNIKA (együttesen)
 203 Természettudományok
 205 Fizikai tudományok
 210–226 Fizika
 228 Kristálytan
 230–238 Kémia
 250 Űr- és földtudományok
 252–258 Asztronómia és űrkutatás
 262 Geodézia és földmérés
 263–268 Geofizika, atmoszférikus és hidroszférikus tudományok
 270 Geológia
 290 Földrajz
 300 Élettudományok
 310–340 Biológia
 360/349 Alkalmazott élettudományok
 360–366 Mezőgazdaság, növénytermesztés és állattenyésztés
 368 Állatorvostan
 370 Erdészet, erdőgazdálkodás
 380 Vadászat, vadgazdálkodás
 390 Környezetismeret és természeti erőforrások, természetvédelem, környezetszennyezés
 410 Orvostudomány általában (biomedical science) (kivéve Állatorvostan)
 445 Viselkedéstudományok
 450 Pszichológia
 460–467 OKTATÁS
 470 EMBERI SZÜKSÉGLETEK
 471–478 Táplálkozástudomány. Lakás, háztartási ismeretek. Pihenés, üdülés, turizmus
 480–489 Sport és játék
 500 HUMANIORÁK, KULTÚRA ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK
 510–518 Történelmtudomány és segédtudományai
 520–529 Területkutatás (élet, társadalom, kultúra földrajzi területeként)
 530 Társadalomtudományok
 533–546 Kulturális antropológia, szociológia, demográfia
 540–546 Politika és politológia
 550–556 Közigazgatás
 560–568 Állam- és jogtudomány
 570–575 Jólétügy. Közellátás; segélyezés, gondozás; társadalmi biztonság; önszegélyezés
 580–588 Közgazdaságtan, üzemgazdaságtan
 600–890 MŰSZAKI TUDOMÁNYOK, IPARI TECHNIKÁK
 910–928 NYELV, NYELVÉSZET ÉS IRODALOM
 940 MŰVÉSZETEK
 943–949 Képző- és iparművészet
 951–953 Zeneművészet
 955–957 Előadóművészetek, színház- és moziművészet
 970–979 VALLÁS ÉS ATEIZMUS
 992 Ezoterikus gyakorlatok és mozgalmak, okkultizmus, mágia stb.

– *külső kombináció* (external combination), amit akkor kell használni, ha az összetett jelzet kialakításához különböző hierarchiák elemeit kapcsoljuk össze. Ilyenkor gondolatjellel választják el a jelzetet. Pl.:

- 163 Operációkutatás
740,26 Teherszállítás
740,26–163 Operációkutatás a teherszállításban

Ha a két jelzetalkotást megfigyeljük, érdekes azonosságot tapasztalunk: mindkét esetben a jelzetek sorrendje a fordítottja a főtáblázatban elfoglalt sorrendjüknek: a 345,46 és a 740,26 később van a főtáblázatban, mint a 340,37 illetve a 163. Mégis általános szabályként csak azt mondhatjuk el, hogy *belső kombináció* esetében a *jelzeteket a táblázati sorrendjük fordított egymásutánjában* kell leírni. Ugyanez nem minden esetben alkalmazható a külső kombinációnál, mert az kétértelműséget, zajt okozhat: Pl.:

- 450–470 Pszichológia oktatása
470–450 Oktatás-pszichológia

A zaj elkerülésére a jelzeteleskor a következő logikai lépéseket javasolják:

- Írjuk le először annak a "tárgynak" a jelzetét, amelyet vizsgálunk, amelynek valamely tulajdonságát, részét stb. akarjuk kifejezni.
Írjuk le másodszor a fenti tárgy jellemzőinek, részének, a vizsgált szempontnak stb. jelzeteit

Összetett fogalomalkotáshoz a rendszerleírás még a következő táblázattal nyújt segítséget:

Belső kombináció	
A 600–890 jelzeten kívüli esetekben	A 600–890 jelzetek esetében
<ol style="list-style-type: none"> 1. Írd le a jelzeteket fordított sorrendben, mint ahogy a táblázatban szerepelnek, egymás mellé, köztük három betűhely kihagyásával! 2. Hagyd el a második jelzet első elemét (számjegyét)! 3. Írj a kettő közé a kihagyott 3 betűhelyre ,0, jelet (vagyis vessző, nulla, vesszőt)! 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Írd le a jelzeteket fordított sorrendben, mint ahogy a táblázatban szerepelnek, egymás mellé, köztük két betűhely kihagyásával! 2. Írj vesszőt a második jelzet első száma után! 3. Írj az üresen hagyott 2 betűhelyre ,0-t (vessző nullát)!

Külső kombináció
<ol style="list-style-type: none"> 1. Határozd meg a kombináció rendjét, logikai összefüggését a fentebb idézett módon! 2. Írd le a jelzeteket egymás mellé a választott sorrendben! 3. Írj közéjük gondolatjelet!

Példák:

Információs szolgáltatás a fizikában:

210–140,60 külső kombináció

Nukleáris reaktorok gazdaságtana:

642–580 külső kombináció

Ifjúsági bűnözés:

535,74,32,0,35,51 (600–890 jelzeten kívüli belső kombináció)

Vegyipari üzemek építése:

811,12,07,10 (600–890 belső kombináció)

A rendszer értékelése

A rendszert többen bírálták. Ezek közül kettőre szeretném felhívni a figyelmet. *D. Sorges*¹⁰ szerint a rendszerben csak a helyfazetta és az időfazetta teljes; változnak az elosztások szempontjai, eltérő a fazetták sorrendje, hiányos az utalási rendszer és a jelzettek nem alkalmasak a számítógépes keresésre. *A. Foskett* szerint viszont "a terminológia friss, gondosan válogatták. A tárgykörök jelentését közvetlen szinonímák, korlátozások, utasítások, jelzeteleési magyarázatok segítségével pontosították. . . . Tény, hogy hatalmas szellemi munka testesül meg benne; kérdés; valóban hasznosítani fogják-e a gyakorlatban ezt a nagy energiabefektetést. Az UNISIST keretében határozottan, céltudatosan kellene terjeszteni és népszerűsíteni a BSO-t, gondoskodva a szükséges anyagi eszközökről is, hogy a munka jelenlegi lendülete ne fulladjon végülis közönybe."¹¹

Véleményem szerint ez utóbbi megállapítás a legfontosabb. A BSO szempontjából potenciális felhasználóknak tekinthető, jelenleg működő információs rendszerek ugyanis nem érdekeltek egymás összekapcsolásában. Az információs adatbankok általában csak abban érdekeltek, hogy a saját információjukat tudják értékesíteni, de hogy segítségükkel a felhasználó olyan információhoz is hozzá tudjon jutni, ami egy másik adatbankban található, ez már kevésbé érdekli őket. Ezt ráhagyják a felhasználóra: keresse tovább. A FID-nek és az UNESCO-nak tehát olyan anyagi forrásokat kellene biztosítani, amelyekkel az egyes információs adatbankokat érdekeltékké tudnák tenni a BSO alkalmazásában.

IRODALOM

1. BSO Broad System of Ordering. Schedule and Index. Third Revision. Prepared by the FID/BSO Panel, Eric Coates, Geoffrey Lloyd, Dusan Simandl. – The Hague, Paris: FID, UNESCO, 1978. XIV. 102, 82 p. (FID Publication 564)
2. Classification in science information: a comparative study undertaken for the International Council for Scientific Unions, 1969. (Document UNISIST/CSI/5.8)
3. UNISIST; Study report on the feasibility of a world science information system. – Paris: UNESCO, 1971.
4. COATES, E. ; LLOYD, G. ; SIMANDL, D: The BSO Manual. – The Hague: FID, 1979. – 157 p. (FID Publication 580)
5. DAHLBERG, I.: Projekt Ordnungssystem der Wissensgebiete. – Frankfurt/Main: Deutsche Gesellschaft für Dokumentation, 1973.
6. Proposed International standard nomenclature for the fields of science and technology. – Paris: UNESCO, 1973.
7. LENOCH, H.: Klassifikationssystem für das Terminologiebüro der Kommission der Europäischen Gesellschaften. – Luxemburg: KEG, 1972.
8. Macrothesaurus (of economic and social development terms) 2. part, thesaurus A. subject category fields. – Paris: OECD, 1972.
9. PINXTER, P. J. C. A.: Classification. – Eindhoven: Tech. Hoogeschool, Eindhoven, 1973.
10. SOERGEL, D.: The Broad System of Ordering – a critique. = Int. Forum Inform. Doc. 4. (1979) 3. p. 21 – 24. = Ism.: Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom, 1980/156.
11. FOSKETT, A. C.: The Broad System of Ordering: old wine into new bottles? = Int. Forum Inform. Doc. 4. (1979) 3. p. 7 – 12. = Ism.: Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom. 1980/155.

KÖRKÉP AZ ÁLLOMÁNYKIVONÁSRÓL

Szemle

SZ. KISS CSABA

A világszerte tapasztalható gazdasági nehézségek és megtorpanás a 70-es évek közepe óta a könyvtárakban is növekedési válsághoz vezetett. A beruházások megcsappanásával a raktári férőhelyek bővülése csaknem mindenütt leessult vagy megállt. A világ könyvtermésének és a dokumentumok árának növekedése, s ezzel szemben a beszerzési keretek stagnálása vagy csökkenése egyre parancsolóbban veti fel a szigorúbb és módszeresebb szelekciót, a könyvtári állománynak a társadalmi szükségletekkel nagyobb összhangban történő alakítását. Ma már amerikai egyetemi könyvtárak sem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy olyan monografikus gyűjteményt tartsanak fenn, melynek 44 százalékát sohasem, 10 százalékát egyszer használták.¹ Érthető, hogy a szakmai folyóiratokban az utóbbi években megszaporodtak az optimális állománymérettel, a holt anyag leválasztásával, a passzív állomány külső raktárba való áthelyezésével, a könyvkivonással foglalkozó viták, tanulmányok.

Nagy-Britanniában az 1976-ban készült *Atkinson*-jelentés az egyetemi könyvtárak körében meghirdette az "önmegújító könyvtár" gondolatát, melyben az évente kivont fölösleges és avult könyvek mennyisége egyensúlyban állna az évi gyarapodással.² Hasonló elgondolások már korábban is érelődtek a szakmai közvéleményben³, a koncepció mégis sokakat mehökkentett, szélsőséges bírálói az "önpusztító könyvtár" névre keresztelték. A nulla-növekedés a nyolcvanas évek elején amerikai könyvtáros körökben is szenvedélyes vitákat váltott ki. Propagálói kiszámították például, hogyha a könyvtár raktári kapacitása megtelt, minden újabb könyv térfogatának negyvenszeresével felérő befogadóképesség-bővítést igényel, s ezt az építőipari beruházást egyre kevesebb fenntartó hajlandó vagy képes finanszírozni.⁴ Gyakran igen magas a külső, tehermentesítő raktárakban való tárolás egy könyvre jutó évi költsége és az ilyen dokumentumok használatával együtt járó szállítási és munkaerő-ráfordítás, nem is szólva a használóknak okozott kényelmetlenségről.

A tervszerű állománykivonás elvi és gyakorlati, módszertani kérdéseivel foglalkozó munkák közül a legnagyobb visszhangot az amerikai Stanley J. *Slote* kézikönyve váltotta ki.⁵ Összefoglalja a könyvkivonásra vonatkozó több évtizedes – főleg angolszász – tapasztalatok és kutatások eredményeit, amelyekről a szakmai közvélemény az Egyesült Államokban sem elég tájékozott. Mindezek alapján időszerű, ha – akármilyen hézagosan is – megpróbáljuk áttekinteni az állománykivonás mai megítélését és főbb könyvtárpolitikai dimenzióit, az ezzel összefüggő problémákat néhány tipikusnak tekinthető angol, amerikai, francia és szovjet állásfoglalás, törekvés alapján, lehetőleg úgy, hogy a szemle magától kínálja a hazai állapotokkal való összevetést.

„Tabu téma” és tájékoztatlanság

Az állománykivonással foglalkozó szerzők csaknem kivétel nélkül rámutatnak: a könyvtárosok egy része csökönyös ellenállást tanúsít a selejtezéssel szemben. Az egyik francia szakfolyóirat állománykivonásnak szentelt különszámában például a Bibliothèque Nationale főigazgatója hangsúlyozza,⁶ hogy a francia könyvtárosok magatartását sokáig a megőrzés feladata határozta meg, melyet (hibás egyoldalúsággal) azonosítottak a könyvtári funkció teljességével. Habár a könyvtárügy kiemelkedő képviselői már a század első évtizedében szorgalmazták a rendszeres könyvkivonást, különösen a közművelődési könyvtárakban, „a javaslat tartós ellenállásba ütközött”, „a fenntartások távolról sem tűntek el”, és „a tevékenység ma is igen diszkrét”. Másutt úgy fogalmaz⁷, hogy a francia könyvtárosok nehezen szabadulnak meg az ősi konzerváló ösztönöktől, melyeket egy 1897-es kormányrendelet félreértése dogmává merevített: a rendelet a városi könyvtárak anyagának elidegenítését tiltotta meg, nem a selejtezést. Sajnálatosnak tartja, hogy a könyvtári szaknyelv nem tesz következetesen különbséget a tartalmi, használati és gyűjtőkörü okokból végzett önkéntes és tudatos apasztás, valamint a dokumentumok fizikai elhasználódása miatt szükségessé váló selejtezés között (az utóbbira javasolja az „épuration” – megtisztítás – terminust). A könyvtári statisztikák „csökkenés” rováta ráadásul mindkettőt hagyományosan összemosza a könyvek vissza nem hozásából adódó veszteségekkel. A francia kézikönyvek és tankönyvek az állománykivonást nem tárgyalják fontosságának megfelelően, szakmai összefüggéseiben; az állományminőséggel vagy -csökkenéssel foglalkozó fejezetekben mellékes, felületesen érintett témaként szerepel, főleg jogi és gazdasági aspektusaival. Nem csoda, hogy meglehetősen nagy a zűrzavar és a tájékoztatlanság a selejtezés körül, sokan rossz lelkiismerettel veszik elő a kérdést, nem szívesen beszélnek róla.

A francia könyvtárak konzervatizmusának egyik fő forrása – a történelem ironiájaként – a forradalmi konfiskálások, amelyek nagy mennyiségű régi, túlnyomórészt egyházi anyagot juttattak köztulajdonba, és meggyökerezettették a megőrző szellemet a közművelődési könyvtárakban is. A másik forrás – egy angol szerző szerint – a francia könyvtárak viszonylagos szegénysége (a britekhez képest): viszonylag alacsony az egy főre jutó beszerzési keret, kevés a könyv, sok a régi, használt kiadás.⁸ Angliában hagyományosan nem volt központi állami ellenőrzés a gyűjtemények felett, a public library inkább az aktualitásra, mintsem a megőrzésre helyezte a hangsúlyt. Kevesebbet foglalkoztak régi és ritka könyvekkel, magasabb a beszerzési keret, korszerűbb gyűjteményeket bocsátanak rendelkezésre, többet selejteznek. A „konzerváló szellem” itt elsősorban néhány parttalan és öncélú gyűjtőtevékenységet folytató egyetemi könyvtárban dívik, ahol könnyen „a szakma árulójának” kiáltják ki azt, aki csak beszél is az avult és fölösleges könyvek kivonásáról. „Pedig” – érvel az idézett angol szerző – „az avult vagy az olvasók igényeinek nem megfelelő könyvek eltakarítása nagyobb szolgálatot tehet, mint a művek korlátlan mennyiségben való raktározása.”

Mindamellet a francia főigazgató ismerteti egy felmérés adatait, amely szerint az utóbbi évtizedben Franciaországban is ugrásszerűen növekedett a könyvkivonást és selejtezést végző könyvtárak száma. A megkérdezett 189 könyvtár közül csak 21-ben nem folyt ilyen jellegű munka (csak kettőben „elvből”, 9 könyvtár új épületében bővebben van

férőhelynek, egyetlen városi könyvtárigazgató válaszolta, hogy "nem tudatosodott benne a probléma," 9 könyvtár nem adott magyarázatot, de jelezte, hogy a jövőben apasztani kíván). 26 szakkönyvtár közül csupán kettőben nem folyt állománykivonás, 115 közművelődési könyvtár közül csak hatban.

N. Richter az ösztönös beidegződéseken kívül a konzervatív magatartás tudati tényezőivel is foglalkozik. A felmérés során a könyvkivonást ellenző könyvtárosok magatartásukra a következő magyarázatokat adták: "minden nyomtatott dokumentum tanúságtétel, történeti értékkel bírhat, különösen a társadalom tanulmányozásában; minden dokumentum társadalmi-kulturális jelenség, mely mindenütt megőrzendő, s történelmi tanúságtétel maga a beszerzés is". "Ez a sommás megfogalmazás" – írja Franciaország első számú könyvtárosa – "nem ad teret a vitának. Kitér a tények elemzése elől, kívül marad a könyvtárgazdaságtani realitásokon, és nem vezethet konkrét megoldásokhoz . . . Valójában ez a vélemény nem helytálló, és nem is felel meg megfogalmazói helyzetének. Azt tükrözi, hogy rosszul integrálódnak egy alakulóban levő nemzeti rendszerrel, ráadásul téves ítéleten és körbenforgó okoskodáson alapul. Voltaképpen egyetlen könyvtár sincs abban a helyzetben, hogy saját szelekciós kritériumait ekként definiálja: megőriz minden dokumentumot az ismeretek minden területén. Nem tartható fenn, hogy minden könyvtárnak hivatása megőrizni a civilizációnak mindazokat a dokumentumait, amelyeket a jövőbeli retrospektív kutatások felhasználnak majd". Minden könyvtárnak feladata a tájékoztatás, a tanulás segítése – folytatódik az érvelés – kevesebbé a kutatás és még kevesebbé a retrospektív kutatás szolgálata. E legutóbbit azonban jól körülhatárolható területeken, a városi könyvtárak például helytörténeti vonatkozásban végzik. Ezt a funkciójukat csorbítják, ha országos szintű felelősséget tulajdonítanak maguknak, mert ezen a szinten a megőrzés globális felelőssége az egész könyvtári rendszeré, melynek centrumában a nemzeti könyvtár áll. Mindenáron megőrizni az avult kiadásokat a közművelődési, iskolai, a nem szakkönyvtári funkciójú főiskolai és egyetemi könyvtárakban "valójában akadályozza a történeti kutatást és bünteti a kutatókat, mert hosszú és haszontalan katalógusböngészésre kényszeríti őket" – írja a szerző.

Slote az állománykivonással szemben megnyilvánuló ellenérzésekről szólva rámutat, hogy a könyvek számát sok helyütt a gyűjtemény minősége fő kritériumának tekintik; a könyvtári jelentések, évkönyvek évek óta szuggerálják ezt a szemléletet. A mennyiséget fetiszizáló könyvtáros megtartja az avult és fölösleges könyveket is, hogy beszámíthassa őket a hivatalos statisztikába. Sok könyvtárban a túlterheltség miatt nem foglalkoznak az állomány korszerűsítésével. A harmadik ellenható tényező "a gyűjtemény szent tisztelete". ". . . Sokan a könyveket az emberi kultúráörökség becses dokumentumainak és ezért szinte szent tárgyakként tekintik. Bármely könyv eltávolítása fájdalmat okoz. Ám a könyveknek ez a válogatás nélküli megtartása" – írja Slote – "nem szolgálja a közönséget. Azoknak a könyveknek, amelyeket nem használnak, csak történeti értékük van, tárolóhelyre valók. A közművelődési könyvtárnak, amely a nagyközönség igényeit szolgálja, modern és változó gyűjteményre van szüksége."⁹

Az Amerikai Könyvtárosok Szövetsége (ALA) régóta normákkal írja elő a public library-k avult és fölösleges anyagának kiselejtezését, és a kérdést az amerikai kézikönyvek és tankönyvek – a franciáktól eltérően – körültekintőbben tárgyalják. Ennek ellenére

sok helyütt ritkán, tervezetlenül és szubjektív módon, vagy egyáltalán nem végeznek állományapasztást – írja egy másik amerikai szerző.¹⁰ Az eredmény: "számos városi és egyetemi könyvtár igen sok haszontalan és fölösleges könyvet és periodikumot őriz".

Az elvek kidolgozásának, a könyvtárosok közti egyetértés megteremtésének nehézségei, a szakmai tájékozatlanság sokszor útját állják annak, hogy a gyűjtemények a használói igényeknek megfelelően alakuljanak. A különböző nemzetiségű szerzők egybehangzó véleménye: szélesebb körben és világosabban kellene tudatosítani az állománykivonás tényleges szakmai dimenzióit.

A szakmai dimenziókról

Negatív szelekció

D. Spiller¹¹ – ugyancsak főként a nagyközönséget szolgáló könyvtárakat tartva szem előtt – azt mondja, hogy "a könyvkiválasztás a legfontosabb művelet, melyet a könyvtárosok végeznek", "és a szelekció és a könyvkivonás ugyanannak az állandó folyamatnak két oldala". "A könyvszelekció aktív folyamat. Az olvasó előtt ne a könyvtárosi hanyagság következtében álljanak a könyvek – sokéves, hibásan menedzselte szelekció nyűtt emlékei –, hanem tervszerű tevékenység eredményeképpen. Megtervezett, dinamikus állományra van szükség, melyet minden részletében úgy válogattak össze, hogy vonzza az olvasót és elegendő mélységben és szélességben tartalmazzon információt ahhoz, hogy fenntartsa vonzerejét. A felkínált anyag frissessége vagy avultsága meghatározza az olvasók közvetlen benyomásait a könyvtári szolgálatról . . . Világos különbséget kell tennünk egy könyv fizikai megjelenése és tartalmának jellege között. Nehéz pénzügyi helyzetben egy ütött-kopott könyv megmaradhat a polcon; egy avult és pontatlan könyv soha."

A nyugati szerzők a könyvkivonásra gyakran alkalmazzák a "fordított választás" vagy "negatív szelekció" kifejezést, amelyet a dokumentumok értékváltozása, értékvesztés, bizonyos esetekben abszolút elértéktelenedés, a gyűjteményen belül elfoglalt szerepüknek módosulása, az irántuk megnyilvánuló társadalmi igény csökkenése indokol. "Az avult, ritkán használt vagy elnyűtt egységek, ha megmaradnak a gyűjteményben, ugyanúgy meggyengíthetik a könyvtárt, mint a nem kielégítő gyarapodás" – olvashatjuk az ALA közművelődési könyvtári normáiban. S tovább: "idővel az ilyen anyag jellemzi az egész gyűjteményt, beárnyékolja az újabb és hasznosabb beszerzéseket. Az avult dokumentumokat nyilvánvalóan el kell távolítani."¹² "A régi kiadású könyvek jelenléte a könyvtár polcain rendszerint nem kívánatos, mert tartalmuk avult és félrevezető lehet."¹³

Ebben a dimenzióban a könyvkivonás szorosan kapcsolódik a könyvtár gyűjtőköréhez, amelyet "meghatározható és egzakt módon meghatározandó társadalmi szükségletek szerint kell megtervezni s ezek módosulását követve alakítani."¹⁴ Ahol nem elég pontos, egzaktul megfogalmazott a gyűjtőkör, vagy nem érvényesítik kellő következetességgel a szerzeményezési gyakorlatban, ott az idők folyamán egyre több "meddő réteg" halmozódik fel az állományban; ez – Csúry István szerint – nehezíti az olvasók tájékozódását,

a katalógusok használatát, értékes férőhelyet foglal el, terheli a munkaerő-kapacitást és drágítja a könyvtár üzemelését.

Ford néhány angol egyetemi könyvtárban talál elrettentő példát erre az esetre.¹⁵ Ezekben beérik azzal, hogy a könyvtár feladata "az egyetemi oktató és kutatómunka támogatása", és nem definiálják konkrétan a gyűjtési célokat és elveket. Az ilyen, "nyakló nélküli" gyűjtést folytató könyvtárak küszködnek a legnagyobb gondokkal anyaguk megszervezése és elhelyezése kapcsán. A nulla-növekedést a könyvtárosok egy része a könyvtári világra kívülről ráerőszakolt durva terápiának érzi, és megfelelnek a könyvtárak saját felelősségéről a válsághelyzetek kialakulásában és a radikális társadalmi reakciók kiváltásában.

Állományelemzés

Spiller eleve az "állományrevízió és -karbantartás" tágabb összefüggésében szól részletesen az állományapasztásról, ahol is a "revízió" – a nem túl szerencsés magyar szóhasználatától eltérően – nem leltárt, állományellenőrzést, hanem a gyűjtési elvekhez, a könyvtár funkciójához, az igényekhez és az egyes szakok, témák irodalmához (Csúry megfogalmazásával: a gyűjtemény ideális képéhez) viszonyított elemző vizsgálódást jelent. "Az állományrevízió lehet egyszeri, átfogó művelet és folyamatos, állandó is . . . A legbővebben azt a nagyszabású tisztító eljárást tárgyalom, amely egy erősen romló állomány megjavításához szükséges. Ez csak az első lépés, amit a folyamatos karbantartásnak kell követnie a használat megfigyelése, a továbbra is gyengén képviselt részlegek kiegészítése révén."¹⁶

Spiller az állományrevíziót három világosan elkülönülő szakaszra bontja. Az első menetben a könyvtáros elemzi a már állományban levő anyagot, s ha lehet, inkább a polcokon, mint a katalógusban. Levásztja az avult könyveket és a régi kiadásúakat, köztük azokat is, amelyek újabakkal váltandók fel, úgyszintén a rossz fizikai állapotban levő könyveket; megfigyeléseiről jegyzeteket készít. Ezután az állománytól függetlenül, mélységben tanulmányozza az egyes tárgykörök irodalmát, és meghatározza, ebből mit tart szükségesnek az állományba. Ekkor következik a katalógus: ellenőrzi, mi van meg belőlük. A harmadik lépcsőben elkészíti a megrendelendő könyvek listáját.

Együttműködés és munkamegosztás

A könyvkivonásnak az egyes gyűjtemények alakításában játszott szerepén túlmutató dimenzióit a "ki mit őrizzen meg?" kérdéssel lehet érzékeltetni.¹⁷ A megőrzés felelősségét (akárcsak a többi könyvtári funkció, a dokumentum beszerzése, megszervezése és használatba adása vonatkozásában) a könyvtári és információs rendszer egésze hordozza, melyben a konkrét intézményekre – munkamegosztásos alapon – körülhatárolt szerep hárul. A rendszernek különféle intézményes eljárásokkal, kollektív erőfeszítések révén kell biztosítania a kivont dokumentumoknak a társadalmi szükségletekhez képest leggazdaságosabb megőrzését.

A potenciális igények valószínűsítése kérdéséről szólva Richter úgy fogalmaz, hogy "a könyvtárosokat gyakran a tudatlanság teszi óvatossá"¹⁸. Ha valamely dokumentumhoz

való ragaszkodásunkat azzal indokoljuk, akár a beszerzés, akár a kivonás során: "lehet, hogy valamikor valakinek valamire jó lesz", saját tudatlanságunkon kívül csakugyan semmi egyebet nem "valószínűsítünk". Csakis az egyes szakterületek irodalmának, öntörvényű fejlődésének, a könyvtári rendszernek, a használói szokásoknak, a társadalmi igényeknek beható ismeretére támaszkodva lehet és kell a potenciális igényekről agnoszticizmustól mentes előrejelzést adni. A tudás alapján adott előrejelzést nem szabad helyettesíteni hipotetikus, mesterkelt "kutatási szituációk" önkényes, elméleti megkonstruálásával. A tévedés ellen így sincs garancia a könyvkivonási döntések során, de hát a beszerzési döntések idején sincs.

A gyűjtőkori együttműködés és munkamegosztás egyes országokban kiegészül a tételesen meghirdetett "megőrzési munkamegosztással", aminek előfeltétele, hogy az egyes könyvtáraknak a gyűjtőkori szabályzathoz hasonló, minél konkrétabb megőrzési politikájuk (s ezt rögzítő szabályzatuk) legyen. A Nagy-London területén működő könyvtári hálózatok a Dewey-féle táblázatot például már 1948-ban 55 részre osztották, és az egyes könyvtárak a saját szekciójukban átvesznek és megőriznek külföldi anyagot is.¹⁹ Az efféle együttműködés nagy kapacitású hálózatokat képessé tehet a nemzeti könyvtárával csaknem egyenértékű megőrzési teljesítményre is. Kulcsfontosságú az erőforrások centralizálása. Nagy-Britanniában 1974-ig vagy 380 közművelődési könyvtári hálózat működött, jelenleg – a közigazgatás átszervezése következtében – kb. 120. 1976-ban az említett londoni könyvtárak újra felosztották a Dewey-táblázatot, Délkelet-Angliában 1950 óta 83 könyvtár összefogásával hasonló rendszer működik. A regényirodalom megőrzésére specializálódott *Metropolitan Joint Fiction Reserve* keretében a könyvtárak a szerzői ábécét osztották fel egymás között. A külföldi dokumentumok beszerzését és megőrzését a brit szakkönyvtárak egy koordinációs szervezet, a SCONUL keretében hangoztatják össze. Számos egyéb, regionális alapon szervezett együttműködési rendszer próbálja optimalizálni a könyvtárak megőrző kapacitását, a fölösleges párhuzamosságok kiküszöbölésével. Központi tárolókönyvtárakat építenek, központi katalógusok segítik a szisztematikus állománykivonást és garantálják a ritkán használt anyagok egy helyen történő tárolását. A legrégebbi, a sheffieldi SINTO 1933 óta működik, jelenleg vagy 60 tagkönyvtára van.

Az USA-ban a legnagyobb hasonló vállalkozás a 10 közép-nyugati szakkönyvtár által létrehozott Center for Research Libraries, mely lehetővé tette a tagkönyvtárak átfedő anyagai nagy részének eladását. Egyedül a Yale Egyetem 40 000 dollárt takarított meg 1976-ban a párhuzamos rendelések kiküszöbölése révén.²⁰

A Szovjetunióban is nő a tárolókönyvtárak szerepe. Az ukrajnai megyei könyvtárak pl. 1977-ben közös tárolókönyvtárt hoztak létre. 1979 és 1985 között 11 millió könyvtári egységet vizsgáltak át az állományapasztás, illetve a tároló raktározás célszerűsége szempontjából, s foglalkoznak a tárolt anyag központi katalógusának kiadásával is. A tagkönyvtárakból három év alatt beküldött 180 000 katalóguscédula alapján 3100 művet kértek be, és 30 000 cédulát továbbítottak a Lenin Könyvtárnak.²¹

Az állománykivonás a szovjet szakkönyvtárakban is előtérbe került. Egy 1974-es felmérés, amely az akadémiai könyvtárak állományösszetételét vizsgálta, megállapította, hogy "a nemkívánatos fölöslegek leapasztását és az állomány optimális méreteinek meg-

határozását a társadalmi hasznosság kritériumára kell alapozni”. A könyvtárakat felhívták: ”alaposan tanulmányozzák nem használt és ritkán használt állományrészeiket, derítsék ki, hogyan keletkeztek, és keressenek módot a felszámolásukra”²².

A fölőspéldányok bel- és külföldön való értékesítésének lehetősége, melyet a legtöbb nemzeti fölőspéldány-rendelet kilátásba helyez, érzékelteti, hogy az állomány-kivonásban nem a könyvek megsemmisítését kell látnunk, hanem végső soron az információ hordozó dokumentumokkal való racionális gazdálkodást, amely napjainkban, a UBC és az UAP korában immár nemzetközi szinten folyik.

* * *

Ahhoz, hogy a francia könyvtári rendszer az állománykivonás részterületén eredményesebben szálljon szembe az információ korának kihívásával, a francia nemzeti könyvtár főigazgatója többek között a következőket ajánlja:

A könyvtárosok tartózkodó magatartását váltsa fel az elmélyült együtt-gondolkodás. Szakirodalmi szemlét kellene készíteni a könyvkivonással foglalkozó angolszász publikációkról, mint amelyek a legkorszerűbben és legmélyebben foglalkoznak az idevágó elméleti és gyakorlati kérdésekkel. Ennek ismeretében gyakorlatias kísérleteket, kutatásokat kellene végezni a hazai egyetemi és városi könyvtárakban az állománykivonás objektív, számszerűsíthető kritériumainak feltárására. Egységesen alkalmazható elvek nincsenek, de felállíthatók az egyes könyvtártípusokra vonatkozó, a konkrét sajátosságokhoz hozzáidomítható, alternatív elvek és elvrendszerek. Átfogó módon fel kellene térképezni az országos selejtezési és tárolási gyakorlatot, differenciált szempontrendszer szerint (mi van szabadpolcon, zárt raktárban, a központi könyvtárban, tárolókönyvtárban, mit tartalmaznak a fölőspéldányjegyzékek, tekintettel a kiadványtípusokra és a használat gyakoriságára). Nagyobb figyelmet érdemel a használat rendszeres mérése a különböző típusú könyvtárakban. A hálózatok központi könyvtárainak alternatív megőrzési és selejtezési politikát kellene kidolgozniuk (arra az esetre, amíg van hely, illetve ha már nincs), a gyarapítással szerves összefüggésben.

A tudományos személyzet eltérő személyi adottságai megnehezítik az egyetértést a megőrzési kritériumokat illetően az egyes intézményeken belül is, így a könyvtáros szakmán belül sem remélhető széles körű egyetértés. A szakterületek képviselőinek bevonása az állományapasztásba nem bizonyult eredményesnek, valószínűleg a jövőben sem jelent megoldást. Ezért nem a dokumentumok intellektuális értéke vagy kulturális jelentősége, hanem könyvtárgazdaságtani oldalról kell megragadni a könyvkivonás kérdését, és a megőrzés-selejtezést az egész rendszer szintjén kell szabályozni.²³

JEGYZETEK

1. Vö.: KENT, Allen: Crystal gazing into the future. = Journal of Library Automation. 11.vol. 1978. 4.no. 329–337.p.
2. Vö.: TAYLOR, L.J. : British librarianship and information work 1976–1980. The Library Association. London, 1983. 2.vol. 133–136.p.

3. PL. RICHTER, Noe az egyik, alább idézett cikkében jóval korábban ezt írta: "Végső soron elképzelhető, hogy egy normális viszonyok között funkcionáló könyvtár annyi dokumentumot evakuál, mint amennyit beszerez."
4. A számításokat idézi SLOTE, Stanley J.: Weeding library collections. Libraries Unlimited Inc., Littleton, Colorado, 1975. 4.p.
5. I.m.
6. RICHTER, Noe: Les circuits d'élimination. = Bulletin d'Informations ABF. 1978. 101.no, 189–195.p.
7. RICHTER, Noe: Les éliminations dans les bibliothèques françaises. = Bulletin des Bibliothèques de France. 20.vol. 1975., 5.no. 199–209.p.
8. BARNETT, Graham K.: Les "solutions" anglaises aux problèmes de conversation et d'élimination. = Bulletin d'Informations ABF. 1978. 101.no. 201–213.p.
9. SLOTE i.m. 5.p.
10. GARDNER, Richard K.: Les éliminations et le stockage des livres dans les bibliothèques américaines. = Bulletin d'Informations ABF. 1978. 101.no.
11. SPILLER, David: Book selection. Clive Bingley, London, 1971. 9., 12., 75.p.
12. Minimum standards for public library systems 1966. ALA, Chicago, 1967. 39–40.p.
13. SPILLER i.m. 78–79.p.
14. CSÚRY István: Állományasztás: a könyvtári gyűjtőtevékenység szerves része. = Könyvtári Figyelő, 1965. 1.sz. 35.p.
15. FORD, Geoffrey: Stock relegation in some British university libraries. = Journal of Librarianship, 1980. 41.p.
16. SPILLER i.m. 63.p.
17. RICHTER (1978)
18. RICHTER (1975)
19. Vö.: BARNETT i.m.
20. Vö.: GARDNER i.m.
21. Vö.: TERESCENKO, V.F.: A tároló könyvtári rendszer Ukrajnában (oroszul). = Sovetskoe Bibliotekovedenie, 1981. 4.no, 84–93.p.
22. VARFOLOMEEVA, M.V.: Principles for the constitution of stock in research libraries. = UNESCO Journal of information science, librarianship and archives administration, 1981. 3.vol. 1.no. 2–6.p.
23. RICHTER (1975)

”NETWORKING”

(IFLA konferencia. Montreal, 1982. augusztus)

FEIMER ÁGNES

Az 1982. évi IFLA konferencia szemléletesen példázta azt, hogy egy fogalom (networks, networking = hálózatok, hálózatépítés), milyen sokféleképpen értelmezhető anélkül, hogy eredeti jelentéséből veszítene, alapvető tartalmát, az *együtműködést* meg ne őrizné.

A hálózatok fogalmának meghatározásánál kétféle irányzat figyelhető meg: az egyik szerint, amely a szocialista országok gyakorlatát tükrözi, a könyvtári hálózat ”egymással szervezetileg összekapcsolt, többnyire azonos típusú, azonos felügyeleti szervhez tartozó könyvtárak együttesét”¹ jelenti, szemben a másik, tágabb szemléletmóddal, amely az ”erőforrások (bibliográfiai információ, dokumentumállomány) közös felhasználása és a használók jobb kiszolgálása céljából egymással kapcsolatban álló könyvtárak különböző típusú együtműködését”² jelöli. Ez utóbbi irányzaton belül számos variáció él, a konferencia előadói sokféle definíciót próbálnak megadni a hálózatokról, melyek közül érdemes néhányat felidézni.

Az egyik résztvevő fizikai és logikai hálózatot különböztet meg: az előbbi adat-kommunikációs rendszer, az utóbbi pedig mindazok a rendszerek, amelyek a résztvevők közötti valamilyen kapcsolaton, együtműködésen alapulnak. Ide tartoznak a könyvtári hálózatok is, de az olyan online kereső rendszerek, mint az ORBIT és a DIALOG ebből a körből kizárandók, mivel ott a részt vevő könyvtárak csak számítógéppel állnak kapcsolatban, nem közvetlenül egymással. A könyvtári hálózatoknak a következő jellemzőkkel kell rendelkezniük:

- a hálózat finanszírozása elsősorban a részt vevő könyvtárak által a szolgáltatásokért fizetett díjakból kell, hogy történjen;
- teljes munkaidejű személyzet kell, hogy a hálózatot működtesse;
- független vezető szervnek kell irányítania, amelyben nagy számban vannak képviselve a részt vevő könyvtárak;
- közösen fenntartott, géppel olvasható bibliográfiai adatbázisra kell épülnie;
- online módon kell kapcsolódnia egy távközlési rendszerhez.

A világ dokumentációs hálózatáról beszélve egy másik előadó a következő típusokat sorolja fel: kommunikációs hálózat, bibliográfiai hálózat, dokumentumközvetítő hálózat.

Günther *Pflug* szerint a hálózati formában az információátadás az elsődleges információ létrehozójától a végső felhasználóig a következő főbb állomásokon keresztül történik: adatbank-létesítők

adatbank-kereskedők (”eladók”)

adatbank-kezelők ("gazdák")
távközlési hálózat eladói
információ-szétsugárzó központok
irodalomellátási intézmények.

A kérdés az, hogy a felsorolt funkciók közül melyeket tölthetnek be könyvtárak is. Az első feladatot a referáló szolgáltatásokon és a dokumentációs intézményeken kívül könyvtárak is elláthatják, ahogy például sok nemzeti könyvtár a nemzeti bibliográfiát mágnesszalagos formában is kiadja, ami az utóbbi években egyre bővülő információs adatbankok kialakulásához vezetett (BLAISE, BIBLIO-DATA).

Az információs adatbankok – túllépve eredeti funkciójukon – egyre inkább elvégzik a hagyományos feldolgozó munkát más könyvtárak számára. Néhány esetben ez volt az elsődleges feladatuk, mint például az OCLC-nél, amely e tekintetben "prototípusul" szolgál, ugyanis nemzeti könyvtárak termékeit másodlagos szolgáltatásként nyújtja más könyvtárak számára. Ez nagyrészt a BLAISE-re is vonatkozik.

Előfordulhat, hogy a könyvtárak speciális referenz feladatok ellátása érdekében létesítenek adatbankokat; ezek előzményei a központi katalógusok vagy egyes gyűjtemények központi indexei voltak, amelyek hagyományosan könyv-, vagy cédula-formában készültek. Ezek a formák azonban nem bizonyultak kielégítőnek (főként a folyóiratok központi katalógusa esetében) lassúságuk és nehezen kezelhető voltuk miatt.

A második szintet az adatbank-kereskedők képezik; ezek lehetnek könyvtárak is. A nemzeti könyvtárak a számítógépes termékeik iránti igények felkutatását és a szolgáltatások terjesztését rendszerint nem bízzák más intézményre. Esetükben az adatbank-létesítők és az adatbank-kereskedők közötti különbség nem döntő fontosságú. Tradicionális nemzeti könyvtáraktól azonban nem szokatlan, hogy bibliográfiájuk eladását és gyakran nyomdai előállítását is kiadóra bízzák. (Például a francia nemzeti könyvtár által szerkesztett nemzeti bibliográfiát a Cercle de la Librarie kiadó jelenteti meg.)

A harmadik szinten, az adatbank-kezelők vagy a "gazdák" szintjén ritkán jelentkeznek könyvtárak. Rendszerint más szervezetekre bízzák ezt a magas szintű műszaki feladatot, gyakran olyan intézményekre, melyeket kifejezetten erre a célra hoztak létre, mint például az OCLC-t az Egyesült Államokban vagy a regionális könyvtári számítógépközpontokat Nagy-Britanniában és az NSZK-ban.

Előfordul, hogy a könyvtárak közös számítógépet használnak adatbankjaikhoz, de világszerte egyre erősebbé válik az a tendencia, hogy speciális "gazdák" hozzanak létre a könyvtárra orientált adatbankok kezelésére, ezek azután természetesen könyvtári feldolgozó központokként is működnek. Az adatbank-kezelők igen széles körű szolgáltatásokat képesek nyújtani, nemcsak információkat sugároznak szét, hanem egyéb szolgáltatásokat is adnak. A könyvtárak ugyanis számtalan munkafolyamat végzésére hasznosítják ezek hard- és software-jét (például katalogizálásra, leltározásra, időszaki kiadványok nyilvántartására, kölcsönzés-nyilvántartásra stb.).

A távközlési hálózat eladóinak tevékenysége teljesen a könyvtárakon kívül esik. Ez általában az ország postai igazgatásának törvényben rögzített kötelessége. A hírközlési hálózat eladói határozzák meg az adatközlés alapvető műszaki feltételeit. Nagyon fontos, hogy a hírközlési rendszerek kompatibilisek legyenek egymással (ld. EURONET DIANE).

A könyvtárak egyre aktívabb szerepet játszanak az információ szétsugárzásában, több ok miatt is. Először is, a kutatóknak és tudósoknak a magas költségek miatt nem érdemes az információs hálózathoz kapcsolódó terminált saját maguknak beszerezni; jobban is szeretik a könyvtárak vagy információs ügynökök közvetítette szolgáltatásokat. Másodsor, a visszakeresés az online adatbankokban túl bonyolultnak bizonyult az ehhez nem értő kutató számára; segítség nélkül nem boldogul vele. Harmadszor a kutató egy speciális probléma megoldását keresi, s nem érdeklí, melyik adatbázisban találja meg a választ, viszont nincs áttekintése valamennyi adatbázisról, amelyben a keresés eredményel járhat. Hozzá kell tenni, hogy a kutató általában nem elégszik meg az irodalom tényszerű felsorolásával, hanem átfogóbb szolgáltatást igényel, a könyvtárak erre nem mindig képesek, ezért a sokkal drágább tájékoztatási ügynökök előtt is tág tér nyílik.

Az "adatbank gazdákhoz" közvetlenül hozzáférő könyvtárak száma az Egyesült Államokban (és Kanadában) sokkal nagyobb, mint Európában. Erről tanúskodnak a konferenciaelőadások, amelyek közül ebben az évben a szokottnál érthetően (a konferencia helyszíne Montreal!) több foglalkozik Kanada és az Egyesült Államok könyvtárügyével, könyvtári hálózataival, együttműködési formáival. Az Egyesült Államokban a hálózatok létrehozása csupán bibliográfiai célokat szolgált, s a bibliográfiai folyamatok számítógépesítésén és a fejlett adatátviteli rendszereken alapult. Az első számítógépes könyvtári-bibliográfiai hálózat alapja, a MEDLARS 1961-ben született. Ugyanebben az évben indult a Science Citation Index. 1965-ben jött létre a MARC, amely alapja lett a bibliográfiai tájékoztatás mai, nemzetközi szabványos adatközlési formátumának. 1967-ben hozták létre az OCLC-t, amely azóta az Egyesült Államok és a világ legnagyobb bibliográfiai adatszolgáltató rendszere lett, magában foglalva számos alrendszert (közös katalogizálás és online központi katalógus, állománygyarapítás, kölcsönzési nyilvántartás, időszaki kiadványok nyilvántartása stb.). Az alapító 50 taggal szemben 1980-ban már több ezer könyvtár volt tagja az OCLC hálózatának. 1968 és 1974 között sok kereskedelmi online kereső szolgálat alakult, többek között a Lockheed DIALOG rendszere, az ORBIT és a BRS. 1973-ban kezdődött a CONSER (Conversion of Serials)-terv, amelynek fő célja az időszaki kiadványok bibliográfiai adatai egységesített, nemzeti online adatbázisának létrehozása. A Council on Library Resources által támogatott CONSER címanyagát az OCLC gondozza. A terjesztés joga az OCLC, a Library of Congress és a National Library of Canada között oszlik meg; velük együtt mintegy 20 nagy észak-amerikai tudományos könyvtár vesz részt a programban. Az adatbázis 1981 végén körülbelül 367 ezer tételt tartalmazott, ebből mintegy 135 ezer volt az autentikusnak elfogadott bibliográfiai egységek száma.

Az 1970-es években sorra alakultak a nagy könyvtári hálózatok: 1973-ban az RLG, 1974-ben a BALLOTS, 1976-ban a WLN. 1978-ban a Council on Library Resources elindította a Bibliográfiai Szolgáltatások Fejlesztési Programját egy országos bibliográfiai szolgálat kialakítása céljából. 1981-ben a Library of Congress lezárta cédulakatalógusát, az új bibliográfiai tételek 1981. január 1. után már csak az LC számítógépes bibliográfiai rendszerébe kerülnek be.

A felsorolt események és dátumok természetesen csak jelzik az amerikai számítógépes könyvtári és információs hálózatok fejlődésének útját és főbb állomásait (e témáról

átfogó és részletes tájékoztatást Szántó Péter adott a magyar könyvtári szaksajtóban³). A jelenlegi fejlődés a már meglevő számítógépes rendszerek összekapcsolása, egy nemzeti információs hálózat létrehozásának irányába halad. Ennek azonban elengedhetetlen feltétele az információcserét lehetővé tevő távközlési hálózat tökéletesítése. A másik fontos feladat az ún. name authority file szolgáltatás kifejlesztése (kb. = hivatalos elnevezések tára, azaz az adott könyvtár vagy rendszer által használt rendszavak, tárgyszavak, utalások vagy hivatkozások stb. jegyzéke a katalogizálásban való egységes használatuk érdekében), amelyben a Library of Congress játszik vezető szerepet. A mai amerikai könyvtári élet harmadik jellegzetes vonása az, hogy sok könyvtár tért át vagy szándékozik áttérni számítógépes online katalógusokra, amelyekhez a használók is közvetlenül hozzáférhetnek.

Kanadában a helyzet egészen más, bár ott is sok kisebb-nagyobb könyvtári hálózat működik: az integráció egyelőre teljes mértékben hiányzik. A könyvtárügy az ország általános helyzetét tükrözi: az információs források egyenlőtlenül oszlanak meg az országon belül, három nagyvárosra (Torontó, Ottawa és Montreal) koncentrálódnak. Kanada elsődlegesen importálja az információkat; ez bizonyos fokú gazdagságot, bő választékot jelent, de a nemzeti kultúra fejlődése ellen hat. A források a különböző típusú könyvtárak között is egyenlőtlenül oszlanak meg. Az utóbbi húsz évben az egyetemi könyvtárak gyorsabban fejlődtek, mint a közművelődési könyvtárak, és könnyebben juthattak számítógéphez is. A nemzeti könyvtári szolgáltatások későn jelentek meg a kanadai könyvtárügy történetében, de az utóbbi negyedszázadban igen erős fejlődésnek indultak. A felsorolt tényezők következtében a könyvtári hálózatok helyi és ad hoc jellegűek, nem integráltak. A hálózatok létesítéséhez szükséges információs és adatátviteli technológia fejlesztése rendkívül fontos a Kanadában levő nagy távolságok leküzdéséhez. Az ország legnagyobb problémája nem a hálózatok létrehozása, hanem fejlesztésük összehangolása és nemzeti alapon történő integrációja. A legismertebb könyvtári hálózat az UTLAS, amely használói számát tekintve az OCLC után a második Észak-Amerikában. Nem egyetlen közös adatbázisból áll: a részt vevő könyvtárak saját adatbázissal rendelkeznek és eldönthetik, hogy más könyvtárak használhatják-e rekordjaikat vagy sem. A katalogizálási rendszeren kívül mini-számítógép segítségével történő kölcsönzési és állománygyarapítási rendszer is működik az UTLAS-on belül. Kanadában annyi bibliográfiai hálózat létezik, hogy sok könyvtár több hálózatban vesz részt. A legfőbb gond az, hogy a rendszerek és hálózatok nem tudnak egymással kapcsolatot teremteni, így a géppel olvasható információ átadása nehézségekbe ütközik. INet/Gateway próba néven most folyik kísérlet annak megállapítására, hogy egymással inkompatibilis rendszerek hogyan tudnának mégis kommunikálni egymással.

Európában a legtöbb országra kiterjedő online információs hálózat az EGK-országok által létrehozott EURONET. A hálózatban a 9 tagország postai szervezete és a legnagyobb információs adatbankok tulajdonosai vesznek részt, akik együtt a DIANE-t (a szolgáltatás neve) alkotják. Az EURONET-nek mint bibliográfiai adatbázisnak számos előnye van. A távközlés útján történő szétsugárzás új helyzetet teremtett a nemzeti bibliográfiák készítői számára: a nemzeti bibliográfia a hálózaton belül olyan tagokhoz is eljut, akik azt nyomtatott formájában általában nem használják. A másik előny a bibliográfiai adatok online hozzáférhetősége, ami széles körű használatot tesz lehetővé.

Eddig a hálózatok egyik fajta értelmezéséről volt szó. Mint láttuk, a fejlett technikával rendelkező, a gépesítést és az ezen alapuló hálózatépítést az 1960-as években megkezdő országok számára az előrehaladást ma már a különböző online könyvtári hálózatok összekapcsolása jelenti.

A dokumentum eljuttatása a felhasználóhoz sokszor csak könyvtárközi kölcsönzés útján lehetséges, ami szintén bizonyos fajta könyvtári hálózaton belül történik. A hálózat fogalmát dokumentumszállítási hálózatra szűkítve, több előadó hazája könyvtárközi kölcsönzési rendszerét mutatta be. A példa minden ország számára Nagy-Britannia, ahol a British Library Kölcsönzési Részlege – amely 1973 óta működik ebben a formában, – saját állományából elégíti ki a bel- és külföldi kéréseket. A kölcsönzés mechanizmusa rendkívül egyszerű: a címek betűrendjében nyilvántartott állományból kikölcsönzött mű helyére a kérés egy másolata kerül. Katalógust csak akkor használnak, ha a keresett kiadvány nem található a polcon. A kérések 86%-át ki tudják elégíteni, a többit pedig a náluk kezelt központi katalógus alapján kikeresett lelőhelyre küldik. 1981-ben 2 millió 161 ezer hazai és 525 ezer külföldi kérést kaptak, amelynek 67%-a tudományos és műszaki irodalomra vonatkozott. A folyóiratok iránti igény sokkal nagyobb (74%), mint a könyvek iránti. Közművelődési könyvtárak ritkábban fordulnak a Kölcsönzési Részleghez, mivel számukra ez a második állomás: első szinten regionálisan kísérik meg a kielégítést.

Az NSzK-ban hét regionális központi katalógus működik, ezért a könyvtárközi kölcsönzés is hét nagy területre van osztva.

Brazíliában nincs országos központi tudományos és műszaki könyvtár, ezért a könyvtárak kiválasztott csoportja („báziskönyvtárak”) lát el központi feladatokat. COMUT néven ezek a könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési programot szerveztek azzal a céllal, hogy a kölcsönzésen kívül szabadalmakról, könyvfejezetekről, kutatási jelentésekről, konferencia-anyagokról másolatokat is szolgáltatassanak, valamint elősegítsék az ország távközlési hálózatának fejlődését annak érdekében, hogy a telex-szolgáltatások és az online rendszerek lehetővé tegyék a gyors dokumentumszállítást. A báziskönyvtárak gyűjteményéről mikrokártya formában készül majd központi katalógus, amelyet két-évente felfrissítenek. A tervek szerint a program kiterjed a külföldi dokumentumokhoz való hozzáférésre is, a különböző országok könyvtárközi kölcsönzési szerveivel kötendő, kétoldalú megállapodások révén. A COMUT hatására más latin-amerikai országok is létrehozták a báziskönyvtárak hálózatát a könyvtárközi kölcsönzés elősegítésére, s ez kedvezően hatott az országok közötti kölcsönzési forgalomra.

Néhány előadó könyvtári hálózatról beszél olyan esetekben is, melyeket mi gyűjtőkori együttműködésnek neveznénk. K. W. *Humphreys* a nemzeti és az egyetemi könyvtárak együttműködési lehetőségeit vizsgálja a tudományos értékű irodalom gyűjtésében, felsorolva néhány ismert gyűjtőkori együttműködési tervet (Farmington-terv, Scandia Plan, Sondersammelgebietsplan stb.), s megállapítja: a könyvtári források országos koordinálására célszerű állami támogatással bizottságot létrehozni, amely pénzügyi segítséget nyújtana az együttműködő könyvtáraknak a beszerzéshez és a szolgáltatásokhoz. Munkájában a nemzeti könyvtár képviselőin kívül az egyetemi könyvtárak is vegyenek részt. Fontos feladata lenne, hogy országos politikát dolgozzon ki a nemzeti és az egyetemi könyvtárak állami támogatásáról, s felügyeletet gyakoroljon a hálózatépítés fölött.

Nagy-Britanniában több gyűjtőkori együttműködési terv készült. 1951-ben indult az a program, amelynek célja Nagy-Britannia és Írország tudományos könyvtárai között a könyvtárközi kölcsönzést megszervezni, valamint közös tervet készíteni az 1800 előtt megjelent könyvek beszerzésére. Ennek értelmében minden könyvtár egy adott időszakban megjelent könyvek beszerzéséért felelős. A tervben részt vevő 36 könyvtár, évente mintegy 50–100 fontot fordított a kiadványok megvásárlására, s a beszerzett művek jegyzékét központilag kezelték. 1977-ben nyolc skót egyetemi könyvtár, két közművelődési könyvtári hálózat és a National Library of Scotland hozott létre gyűjtőkori együttműködést ("hálózatot") a régi és ritka könyvek különgyűjteményének gyarapítására. Az 1982-ben létrejött SCOLCAP, a skót könyvtárak állományát nyilvántartó, online adatbázis nagy segítséget jelentett a terv megvalósításához.

A keleti és afrikai gyűjtemények központjai szintén szoros együttműködést alakítottak ki az állománygyarapításban. A SCONUL Advisory Committee on Orientalist Materials kiadta az Ázsia-gyűjtemények központi katalógusát, amely mintegy 200 ezer címet tartalmaz. 1962-ben alakult a SCOLMA (Standing Conference of Library Materials on Africa), amely a résztvevők egybehangolt állománygyarapítási politikáját határozta meg. Ennek értelmében a tagok más-más afrikai országból származó irodalom beszerzésére vállalkoztak úgy, hogy az egész kontinenst feltárják. A gyűjtőkori együttműködési tervek további eredményes kibontakozásának akadálya az anyagi támogatás nagymértékű csökkenése.

Számos "hagyományos" könyvtári hálózattal is megismerkedhetünk a konferencia előadásai alapján: képet kapunk Japán könyvtári rendszeréről, Kína akadémiai könyvtári hálózatáról, a Szovjetunió – hazánkéhoz hasonló – könyvtári rendszeréről. A Szovjetunióban a könyvtárak 90%-a állami kezelésben van, 10%-a pedig a szakszervezetek, illetve kolhozok tulajdona. A könyvtári rendszerben meghatározó szerepet játszanak a közművelődési könyvtárak (számuk 130 ezer), melyek ma már központosított rendszerekben működnek. Az iskolai könyvtári hálózatban 134 ezer könyvtár vesz részt. A harmadik fontos hálózat az általános tudományos és szakkönyvtáraké, amelyek közül a 23 ezer tudományos-műszaki könyvtár speciális helyet foglal el az országos könyvtári rendszerben. Ez utóbbiak hálózati központja az Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtár (GPNTB). Az akadémiai könyvtári hálózatba a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának 500 könyvtárán kívül a köztársasági tudományos akadémiák, kutató- és tájékoztatási intézetek könyvtárai is beletartoznak. A 860 könyvtárat magában foglaló felsőoktatási könyvtári hálózat tudományos és módszertani felügyeletét a moszkvai Lomonoszov Egyetem Gorkij Tudományos Könyvtára látja el. Az országos könyvtári rendszernek két további alrendszere a mezőgazdasági könyvtáraké és az orvostudományi könyvtáraké. 1975-ben a szovjet Kulturális Minisztérium megalakította az Állami Ágazatközi Bizottságot, amelynek feladata a könyvtárügy országos politikájának kidolgozása és minden típusú könyvtár tevékenységének összehangolása az ország könyvtári rendszerén belül. A Bizottsághoz csatolták a Könyvtári Tanácsot, amely tanácsadói testületként működik, tagjai az ország fő könyvtárainak és a hálózatoknak a képviselői. A Szovjetunió országos számítógépes tudományos-műszaki tájékoztatási rendszerére vonatkozó programmal összhangban nemrég 78 tájékoztatási intézményben vezettek be számítógépes rendszert az állománygyarapítás, kölcsönzés és más munkafolyamatok automatizálására.

A már megvalósult nemzetközi együttműködés (nemzetközi hálózat) példája az ISDS. 1971-ben az UNESCO UNISIST programjának részeként hozták létre azzal a céllal, hogy a világ időszaki kiadványairól (a bibliográfiai azonosításukhoz szükséges lényeges információk feltüntetésével) hiteles nyilvántartás készüljön. A Párizsban működő Nemzetközi Központ 43 nemzeti és 2 regionális központtal tart fenn kapcsolatot (alkot hálózatot). A Nemzetközi Központban van a most 150 ezer időszaki kiadványt tartalmazó géppel olvasható adattár, mely évente mintegy 25–30 ezer címmel bővül. A Központ felel a nemzeti és regionális központoktól beérkezett információk továbbításáért a résztvevő országokhoz, szervezetekhez és egyéni használókhoz. Az ISDS tehát jelentős lépés az IFLA egyik nagy programjának, az UBC-nek (egyetemes bibliográfiai számbavétel) megvalósulásában. A másik fontos program, az UAP (a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége) realizálása érdekében még sok a tennivaló, bár az ismertett könyvtárközi kölcsönzési rendszerek jó alapot teremthetnek a nemzetközi összefogáshoz, amihez remélhetőleg a montreali konferencia is hozzájárult.

Az elhangzott előadások ismét azt sugallják: egy ország sem támaszkodhat csupán saját erőforrásaira; a világ dokumentumaihoz való hozzáféréshez, a róluk való tájékozódáshoz, végső soron a használók jobb kiszolgálásához elengedhetetlen a nemzetközi együttműködés.

IRODALOM

- 1 Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék. Tezaurusz-tervezet. Összeáll. Horváth Magda, Kövendi Dénes. OSZK–KMK. Bp. 1976. 187 p.
- 2 MARTIN, Susan K.: Library networks, 1981–1982. White Plains, Knowledge Industr. Publ., Inc. 1981. 160 p.
- 3 SZÁNTÓ Péter: Számítógépes információs hálózatok az USA-ban. = TMT. 26. évf. 1979. 7–8.sz. 305–322.p.

A szemle a következő konferencia-előadások alapján készült:

- BOSSMEYER, Christine: EURONET: possibilities and limits of the national bibliographic centres. 9.p.
- BURNS, Barris A. F.: CONSER (CONversion of SERials): what it is and how it works. 15 p.
- GUY, R. F. – LANGE, J. A.: Network in the library school curriculum. 15 p.
- GVISIANI–KOSYGINA: The library network of the Soviet Union. 13 p.
- HASS, Warren J.: Network developments in the U.S. at the national level. 9 lev.
- HUMPHREYS, K. W.: The principles of the relationship between national and university library collections as a basis for a network. 15 p.
- LINE, Maurice B.: The British Library Lending Division as a central document supplier. 18 lev.
- MIRANDA, Antonio: Access to documents in Brasil: interlibrary loan programme – COMUT. 17 p.
- MOON, Brenda E.: The development of special collections: problems of constructing networks. 10 p.
- PFLUG, Günther: The role of libraries in the information network. 16 p.
- STUART–STUBBS, Basil: Library networks: the Canadian experience. 14 p.
- SZILVÁSSY Judit: ISDS: world-wide serials control. 14 p.

AZ OLVASÁSKUTATÓ ESÉLYEI ÉS FELADATAI

A szocialista országok olvasáskutatóinak ötödik tanácskozása – Tallinn, 1983. október 11–15.

KAMARÁS ISTVÁN

Milyen esélye van az olvasáskutatónak, hogy elfogadtassa magát, eredményeit és igazát? Milyen esély van az olvasáskutató és a művelődéspolitikai irányítás, az olvasáskutató és a könyvtárosok közötti párbeszéd eredményesebbé tételére? Milyen esélye van az olvasáskutatónak, hogy a több tudományterület tárgykörébe tartozó jelenséget, az olvasást tudományos eszközökkel tárhassa fel; hogy egyfelől ne ragadjon bele az empiriába, másfelől ne bonyolódjon bele a spekulációba? Milyen esélyük van arra a különböző országokban dolgozó olvasáskutatóknak, hogy közös erővel próbáljanak nekifogni a legnehezebb kérdések megválaszolásának? Az én fülem szerint erről volt szó Tallinnban azon a konferencián, amelynek hivatalos programjában a következő négy témakör szerepelt: 1. az olvasáskutatás eredményeinek hasznosítása a közművelődési könyvtárakban; 2. az olvasók tipológiája; 3. a kutatások módszertani és szervezési alapelvei; 4. a nemzetközi együttműködés fejlesztése az olvasáskutatásban.

Az észt és orosz házigazdákon kívül bolgár, cseh, kubai, lengyel, magyar, NDK-beli, szlovák résztvevői voltak a konferenciának, zömmel olvasáskutatók. Tizenhat dolgozat megvitatására került sor, huszonötön vettek részt a vitákban, hatvan alkalommal szólalva meg; tehát formális kritériumok alapján valóban konferenciáztunk Tallinnban. Ami a tartalmi oldalt illeti, már az előre elküldött szövegek alapján látható volt, hogy ez alkalommal is tudományos és tudományoskodó, érdekes és érdektelen, leíró és elemző írások jelentik a megítélendő választéket.

A hely szelleme

A helyszín megválasztása bevallottan is az észt olvasáskutatás eredményeinek szóló teljesen jogos elismerés volt. A hatvanas évek második felében induló észt olvasáskutatás, amely egy igen fejlett olvasási kultúra tudományos feltárására vállalkozhatott, nem akár milyen teljesítményekkel dicsekedhet. *K. Eenmaa* és *K. Oja* dolgozata kitűnő áttekintést adott az észt olvasáskutatók eredményeiről, amelyek közül kiemelkedik a tartui házaspár, *M. Laurisztin* és *P. Vihalemm* ízig-vérig szociológiai kutatása a vásárlási, olvasmányválasztási szokásokról. Az észt kutatásokat áttekintő és értékelő szerzőpár a tucatnyi jelentősebb kutatás közül, mint a legjelentősebbeket az észt közművelődési könyvtárat olvasóival, az olvasói igények és a kielégítésükre a könyvtáros által ajánlott olvasmányok szembeállításával, az 5–8. osztályosok olvasásával, a legnagyobb észt író, A. H. *Tammsaare*: Igaz-

ság és igazságosság című művének befogadásával foglalkozó kutatásokat emeli ki. Sok hasonlóságot fedeznek fel – joggal – a magyar és az észti kutatások problémafelvetésében és módszereiben. Legújabb kutatásuk (az olvasás, a könyvtár és a könyvtáros a permanens képzés és a személyiség fejlesztésének szolgálatában) szociológiai-szociálpszichológiai és pedagógiai nézőpontú, kulcsfogalmi pedig az irodalmi beállítódás, a műbefogadás és a személyes olvasmányközvetítés. Az észti kutatók mindig is komoly feladatot vállaltak kutatási eredményeik alkalmazásának irányításában, gondosan vigyázva a befolyásolás és az olvasói szabadság egyensúlyának betartására.

Mekkora a kutató mozgástere?

A kutatási eredményeknek a gyakorlatban való alkalmazásával foglalkozó dolgozók – az észti *I. Tingre*, az NDK-beli *R. Proll*, a szlovák *V. Cipka* és *Kamarás I.* írásai – megbeszélésekor elsősorban ez a kérdés bizonyult ütközőpontnak. Kiderült, hogy egyes országokban az olvasáskutatás visszaszorulóban van, csökken az olvasáskutató műhelyek önállósága (leginkább a szlovák kolléga panaszkodott), másutt felfejlődően (Kuba), ismét másutt már évek óta eléggé stabil helyzetben van. A stabil helyzetű kutatóműhelyek pozíciója is eléggé eltér abban a tekintetben, hogy milyen mértékben van szabad keze a kutatónak feladatai megfogalmazásában és értelmezésében. Ebben a vitában *U. Vooglaid* hozzászólása jelentette az eseményt, talán nem is véletlenül, hiszen kívülrőlként – az észti vezetéskutató intézet szociológus munkatársa – élesebben és ugyanakkor tárgyilagosabban fejthette ki véleményét, mely szerint a vezetés, a kutatás és a gyakorlat három különféle nyelven beszél. Mellesleg ezt a konferencián is tapasztalhatták az alapkutatások szükségességét hangsúlyozó kutatók, akik a gyakorlat nevében felszólaló vezetők egyikétől azt a választ kapták, hogy "a tudomány nem lehet öncélú, és így nem is tudomány az, aminek nincs gyakorlati haszna". *U. Vooglaid* úgy véli, hogy a kutatások eredménye, az olvasásról (olvasóról, olvasmányközvetítésről) való ismeret és tudás társadalmi hasznosítása a következő területeken jelentkezhethet, feltéve, ha optimálisan alakul a vezetés, kutatás és gyakorlat közötti nézetcsere: a) a könyvtárügy, illetve az "olvasásügy" irányítása; b) az olvasás szakembereinek képzése; c) a tudományos kutatók közötti kommunikáció; d) a nemzetközi kulturális kapcsolatok; e) a soron következő kutatásokban alkalmazható elméletek és módszerek fejlődése; f) maguknak az olvasással foglalkozó kutatóknak a fejlődése; g) a nemzeti kulturális program (beleértve természetesen a könyvtár- és olvasásügyet is) megvalósításának segítése. *J. Ankudovicz* szerint a legkomolyabb esély a kutatási eredmények hasznosítására a könyvtárosképzésben és továbbképzésben lehet, főképpen akkor, ha maguk a kutatók is részt vesznek "tanaik" átadásában.

Lazább szálakkal ugyan, de ehhez a témakörhöz kapcsolódott *M. Afanasjev* dolgozata a közművelődési könyvtár társadalmi funkciójáról, amelyben a változó olvasói igényeket az eddigieknél jóval inkább figyelembe vevő könyvtári modellt vázolja fel. A Szovjetunióban a legutóbbi öt évben csak a munkáscsaládokban kétszeresére emelkedett az otthoni könyvek száma, és 1982-ben elérte az átlagosan 120 könyvet (Magyarországon 1978-ban 121 volt). A leningrádi fiatal munkások 90 százaléka a közművelődési könyv-

tárakban "teljes önkiszolgálást" szeretne. Mindez újfajta olvasmányközvetítési stratégiát követel, aminek a feltétele viszont az, hogy a könyvtárak és irányítók jobban ismerjék a valóság kihívásait. Ebben lehet segítségükre az olvasáskutatás. Nagy vitát váltott ki M. Afa-nasjev egyik következtetése, mely szerint a közművelődési könyvtárak egyik legfontosabb feladata a munkahelyi kollektívákkal való kapcsolat szorosabbá tétele lenne. Saját negatív tapasztalataik alapján többen a formalizmus veszélyére figyelmeztették a szerzőt. Mások arra hívták fel a figyelmét, hogy nem szerencsés, ha a könyvtár csupán az ügynevezett átlagolvasókhoz igazodik, ismét mások úgy vélték, hogy a "véleménytár" szerepre vállalkozó könyvtár legitimációja még a szocialista országokban is tökéletlen, pedig egy hegemón helyzetű eszmerendszerrel jellemezhető társadalom sem nélkülözheti a "pluralista" könyvtárat. Ha elfogadható az, hogy az ember és a világ közötti dialógus legfontosabb feltétele a megértés, – s ez nem megy a szűk egyéni vagy csoporthorizontokról való lemondás nélkül –, akkor a könyvtárnak a világ sokoldalú látását kell elősegítenie, az egymást kiegészítő nézőpontok kínálatával.

Mire jó a tipológia?

Öt dolgozat témája volt az olvasó-tipológia, vagyis az olvasás jelenségei leírásának és magyarázatának kérdése. Közülük három támaszkodott kutatási eredményekre: az észt szerzőpár említett dolgozata, *Gereben Ferenc* és *Nagy Attila* írása a nemi szerepek és az olvasási szokások összefüggéséről, a bolgár *J. Sajkarova* tanulmánya a fiatal olvasók tipológiájáról.

J. Sajkarova egy ifjúságszociológiai kutatás adataira támaszkodva a társadalmi aktivitás és az olvasói aktivitás közvetlen összefüggését próbálta bizonyítani, többünk számára nem eléggé meggyőzően. Egyrészt eléggé szűk értelemben (elsősorban a munkahelyi és a mozgalmi tevékenységre korlátozva) használta a "társadalmi aktivitás" fogalmát, másrészt az olvasói aktivitásnak elsősorban mennyiségi vonatkozásait tartotta szem előtt. Nem vette eléggé figyelembe, hogy a társadalmi aktivitás lehet kényszer-, presztizs- és önkéntes aktivitás, hogy valaki belülről vagy kívülről irányítottan lehet aktív, hogy bizonyos fajta társadalmi aktivitás nem feltétlenül jár együtt az olvasói aktivitással. Mások joggal hiányolták a lélektani tényezők és az értékrend figyelmen kívül hagyását. A nemi hovatartozás olvasási szokásokat, az olvasás tartalmát és minőségét befolyásoló szerepét és fontosságát bizonyító magyar dolgozat azért is váltott ki élénk visszhangot, mert ez a szempont eléggé ritkán bukkan fel a szocialista országokban folyó olvasáskutatásokban. A kérdésekre válaszolva Nagy Attila arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemi szerepek változásban vannak, hogy az olvasótábor elnöiesedése még nem jelenti azt, hogy a női szempont akárcsak a nők olvasói beállítódásában is a maga teljességében érvényesül.

M. Laurisztin és *P. Vihalemm* dolgozata körül kialakult vitában a legfontosabb problémagócok a következők voltak: a) a személyiség figyelembevétele nélkül nem sokat érnek az olvasói és olvasási tipológiák; b) a "közhasznú", praktikus célokra használható könyvek olvasása és a haszonelvű szépirodalom-olvasás együtt jár, arányuk együtt emelkedik; c) az iskolai végzettség önmagában nem magyarázó tényező, jóval inkább a munka-

megosztásban elfoglalt hely; d) a lakóhely társadalmi-lélektani természetű légkört is jelenthet.

Tipológia-ügyben két tábor alakult ki. Az egyikbe azok tartoznak, akik a tipológiát a Mengyelejev-féle periódusos rendszerként szeretnék látni, és ezért az olvasáskutatás fő feladatának a gyakorlat számára jól használható olvasó-tipológiák kidolgozását tartják. A másik táborba tartozók úgy vélik, hogy az eddigi olvasó-tipológiák leíró, statikus, spekulatív és pragmatikus konstrukciók, amelyek kevés tényezőt vesznek figyelembe. Úgy gondolják, hogy fontosabb lenne az olvasás folyamatának (az indítékoknak, a választásnak, az értékelésnek, az értelmezésnek, a hatásnak stb.) több irányból való (pszichológiai, szociálpszichológiai, szociológiai, esztétikai, filozófiai, kultúrantropológiai stb.) vizsgálata, és ha már tipológiáról van szó, szerencsésebb lenne az olvasás tipológiáját előtérbe helyezni.

Olvasmány, olvasó, olvasmányközvetítés, olvasáskutatás

Az elméletileg legigényesebb két dolgozat a lengyel J. *Ankudowiczé* és a cseh A. *Hamané* volt; köztük alakult ki a konferencia legélesebb vitája is. A. *Haman* a művészi alkotásokat, mint jeleket két fő csoportra osztja: a) naturalisztikus művek, amelyek eszmei mélység híján levő gyakorlati világmodellek; b) metafizikus művek (az allegória, a parabola és az utópia), amelyekben az elmélet, a mitológia és az ideológia egységben jelentkezik. Mindkettőnek van klasszikus és modern változata is, ezért az irodalmi műveket, mint szövegeket hagyományos formájú (kanonikus) és improvizatív (nem formált idiomatikus) művekre osztja. Nem is annyira négy csoportról, mint négy szempontról van szó, hangsúlyozza A. *Haman*, amelyek tulajdonképpen minden műben megvannak, természetesen különböző arányban és súllyal. A befogadott és az elismert értékek alapján a cseh kutató megkülönböztet igényes (a társadalmi és lélektani próza, közéleti és intim líra), a népszerű (gyermek és ifjúsági, kalandos és erotikus, humoros, szentimentális és agitatív irodalom) műveket. A népszerű irodalom egy részét is irodalmi értékűnek tekinti, viszont lényegileg különbözteti meg a giccset, amelyet az álérték és a megcsontosodott normák (előítéletekkel, illúziókkal, hiedelmekkel) jellemeznek. A. *Haman* látszólag teljesen műközpontú megközelítése a potenciális olvasót veszi alapul, ezt azonban vitapartnerének nagy része nem, vagy nem eléggé vette figyelembe. Többen azt hangoztatták, hogy a giccs is hordoz értékeket, amit egyébként A. *Haman* sem tagadott, csupán azt hangsúlyozta, hogy terapikus, nevelő, ismeretfejlesztő és egyéb funkcióin kívül az irodalmi mű elsősorban művészi alkotás és befogadása esztétikai beállítódást is követel.

J. *Ankudovics* úgy vélte, cseh kollégája modellje elsősorban annak a bemutatására alkalmas, hogy milyen maga az irodalom, a szociológiai szempontoknak sokkal inkább az ő megközelítése felelne meg, amelynek középpontjában az olvasó viselkedése áll. Ő a kultúra megértéséből vezeti le az olvasás magyarázatát. Következésképpen az irodalom olvasásának kutatása számára olyan fajta társadalomkutatás, amelyben az író, a közvetítő és az olvasó élesen el nem választható elemek, hiszen az író és a közvetítő is olvasó, és az olvasás is alkotó tevékenység. Jól jellemzi a lengyel kutató megközelítési módját az, hogy

olvasóközönség helyett adott művek olvasóközönségéről beszél. Ebben a tekintetben valóban az ő módszere tűnik inkább irodalomszociológiaiának, míg A. Hamané inkább a befogadás-esztétika keretében marad.

Az olvasói érdeklődés tanulmányozásának elvi vonatkozásaival foglalkozott *K. Neradova*, két kérdésre szentelve nagyobb figyelmet: a lektúr hordozta nem esztétikai értékekre és az olvasás motívumaira. Ami az utóbbit illeti, a szerző a következő kilenc motívumot sorolja fel: esztétikai, filozófiai, megismerési, etikai, érzelmi, szórakoztató, védekező-menekülő, presztizs, társadalmi-közéleti. Az átlagosnál jóval gazdagabb motívumtár hiányai is feltűnőek: az önkifejezés, a megerősítés és a transzcendencia talán az olvasás legfontosabb mozgatórugói közé tartoznak. *K. Neradova* néhány motívuma meglehetősen különböző motívumok gyűjtőfogalma. Így például a menekülés lehet problémák elől (nyugtató és kábítószer funkciójú) való menekülés, és lehet a mindennapokból (egy másik, egy magasabb, emberibb létrendbe) való "menekülés"; a megismerés is lehet önismeret, ismeretgyűjtés, felfedezés, létismeret.

Az olvasmányokkal, vagyis az olvasmánykínálattal foglalkozott *W. Adamiecz*, amikor a lengyelre fordított szépirodalmi művek volumenét vizsgálva megállapította, hogy a lengyel fordításpolitikát csak elvben nyitott, a lengyelországi mutatók rosszabbak, mint a többi egynyelvű országé, a mennyiség alapján nem felel meg a kulturális dialógus követelményeinek, inkább a kulturális provincializmus jellemzi.

G. Fröschner az olvasásnak a szellemi élet egészében betöltött szerepét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy az olvasás, mint a kommunikációban részt vevő ember viselkedése vizsgálendő, méghozzá időről-időre megismételt kérdésekkel, hiszen változnak a kommunikáció módját és eredményét meghatározó társadalmi feltételek.

A nemzetközi együttműködés lehetőségei

V. Stelmah a szocialista országok olvasáskutatói terveit elemezve a nemzetközi együttműködés lehetőségeit latolgatta. A szovjet kutató a nemzetközi együttműködés új formáinak kialakítását szorgalmazta, többek között a hasonló és párhuzamos kutatások összekapcsolását, tematikus tanulmánygyűjtemények kiadását, kétoldalú szemináriumok és kutatások szervezését, a különböző országok távlati terveit összegező koordinációs terv elkészítését. A vitában felszólalók közül a hasonló konferenciák megrendezésében mindenki egyetértett, a módszert illetően azonban vita alakult ki. Többen, közöttük a magyar résztvevők is, jobban körülhatárolt tematikát, kevesebb dolgot, több vitát, eszmecserét és beszélgetést javasoltak. Ami az együttműködés egyéb formáit illeti, egyesek távlati terv elkészítését és állandó titkárság (feladata a két konferencia közötti időszak közös munkáinak és a kölcsönös tájékoztatásnak a megszervezése lenne) felállítását szorgalmazták, mások inkább a személyes találkozások, a két- vagy többoldalú tudományos eszmecserék szaporítását, a tanulmányutak számának növelését.

Mi magyarok, a magunk részéről az utóbbi utat láttuk (és látjuk azóta is) járhatónak, még akkor is, ha ez bizonyos objektív (elsősorban gazdasági természetű) nehézségekbe ütközik. Ami pedig a közös kutatásokat illeti, a következőket javasoltuk: a) a világ-

irodalom súlya és tartalma a szocialista országok különböző olvasórétegeinek olvasmányai között, különös tekintettel a szocialista országok irodalmára; b) az IFLA által meghirdetett, a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségére vonatkozó alapelv megvalósulása; c) a könyvtár és társadalmi környezete kapcsolata; d) a gyerekek és az ifjúsági olvasási szokásai.

* * *

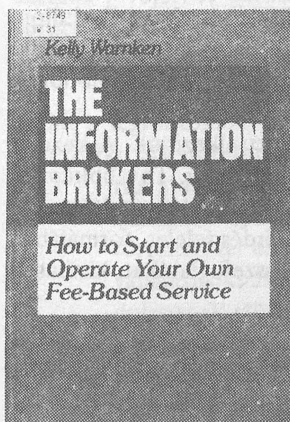
A tervek (a résztvevők egyike-másika szerint inkább álmok) megvalósításának feltételei a nyolcvanas évek közepén az egyes szocialista országokban eléggé eltérőek, de egyikben sem túlságosan kedvezőek, pedig úgy tűnik, hogy az olvasás vizsgálatának hiánya ma már lényegesen visszavetné mind a könyvtárügyet, mind az "olvasásügyet", elsősorban azért, mert a bennük tevékenykedő, az értelmiségi státusra törő könyvtárosokkal és más szakemberekkel szemben egyre inkább szubjektív és objektív követelmény, hogy az olvasót, mint a végtelenre nyitott, az önmagát kiteljesítő és közéletet élő embert szolgálva az eddiginél tudatosabban végezze értékközvetítő tevékenységét.

MÓDOSÍTOTTÁK A NEMZETKÖZI KÖLCSÖNZÉSRE VONATKOZÓ IRÁNY-ELVEKET. Erről adott tájékoztatást az IFLA nemzetközi kölcsönzési szekciójának állandó bizottsága. A módosított szöveg angol nyelvű változata megtalálható az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a 4-7442 raktári számon. Az irányelvek első változatát szó szerinti fordításban lapunk 1980. 3. számában (286–292.p.) közöltük. (A szerk.)

KÖNYVTÁROSCSERÉT szervez a brit Könyvtári Egyesület Nagy-Britannia, az USA, Kanada, Franciaország és az NSZK könyvtárosai számára. A jelentkezők megjelölik a képzettségüket és igényeiket, adataikat a LIBEX iroda szakfolyóiratokban közzéteszi, ennek alapján jelentkeznek a cserepartnerek.

Library Journal, 1983. szept.

WARNKEN, K.: The information brokers. How to start and operate your own fee-based information service. New York-London, Bowker. 1981. 154 p. (Information management series 2.)

Hogyan legyünk információs vállalkozók?

”Ez a könyv azt mondja el, hogy hogyan indítsuk be és üzemeltessük saját, díjazásra épülő információs szolgáltatásunkat” – foglalja össze könyve célját az első fejezetben a szerző, Kelly Warnken. A mű tehát elsősorban gyakorlati útmutató leendő információs vállalkozók számára, s mint ilyen, mindenekelőtt piaci gazdálkodásra épülő társadalmi

környezetben hasznosítható, hiszen a szerző az USA-ban szerzett tapasztalatait teszi közzé. De ha kételkedünk is abban, hogy a hazai könyvtári és információs szolgáltatások mellett egy magyar ”information broker”-nek is lehet keresnivalója, és – bár a kisvállalkozások korát éljük – egy ilyen vállalkozást túl kockázatosnak vagy eleve értelmetlennek minősítünk, még akkor is tekinthetjük úgy Kelly Warnken könyvét, mint érdekes ismeretterjesztő olvasmányt, amelynek tanításait a könyvtárugy más területein hasznosíthatjuk.

”Mi is szeretne Ön lenni tulajdonképpen?” – teszi fel potenciális követőinek a kérdést a szerző az első fejezet címeként, nem utolsósorban a szakma zavaros terminológiájára célozva. Meghatározása során ő maga egy ”díjazásra épülő információs szolgáltatás” leglényegesebb kritériumának azt tekinti – természetesen azon kívül, hogy pénzért nyújtandó, – hogy a szolgálat több forrás felhasználásával történjen. Egy ”szabadúszó” katalógizálót is a szóban levő szakma képviselői közé sorolhatunk, ha a megrendelő igényeinek megfelelően többféle produktumot, illetve rendszert használ fel.

A ”díjazásra épülő információs szolgáltatás”-nak négy típusát különbözteti meg:

1. könyvtári vagy információs konzultáns (library or information consultant): tanácsot ad, megoldásokat ajánl, de ő maga nem hajtja végre a feladatot;
2. információs vállalkozó (information broker): a szolgáltatások széles skáláján (a referálástól a rendszerszervezésig a szerző 50 féle szolgáltatást sorol fel) kérésre, kutatás alapján szolgálat információt, időelszámolásos vagy szerződéses alapon;
3. ”szabadúszó” könyvtáros (freelance librarian): rövid ideig tartó feladatokat lát el különféle információs gyűjteményekkel, a megrendelő feltételei szerint;
4. egy-egy funkcióra épülő szolgálat (single function service): indexelés, katalógizálás stb.

Mi a különbség a könyvtárak és az információs vállalkozók között? A különbség nagy, olyannyira, hogy a két szolgáltatási típus békésen megférhet egymás mellett. Egy könyvtárhoz forduló felhasználó már akkor is jól kiszolgáltának érezheti magát, ha a könyvtáros rámutat egy megfelelő katalógusra, ha könyvtárközi kölcsönzés útján megszerez neki egy könyvet, ha tanácsot ad, hogy további információkért hová forduljon. Az információs vállalkozóhoz fordulnak ez kevés. Ő akkor érzi magát jól kiszolgáltának, ha kérésére a témáját mélyen feltáró kutatási jelentést vagy kimerítő annotált bibliográfiát kap kézhez.

A következő, a mű "tárgyalás"-át jelentő fejezetek (Mielőtt elkezdjük, A kezdet, Hogyan szerezzünk ügyfeleket, Szolgáltatások, Az üzletvezetés rejtelmek, Továbbképzés, Kapcsolatok) valódi gyakorlati kézikönyvként tudnivalókkal, tanácsokkal szolgálnak a leendő vagy kezdő vállalkozóknak. Miután minden fejezet kérdés-felelet formájában összefoglalja a tárgyalat részterületeket, kövessük mi is ezeket az összefoglalókat, kiválasztva a legérdekesebb kérdéseket.

- Mi a legelső teendő, amikor elhatározzuk, hogy díjazásos információs vállalkozásba fogunk?
- Meg kell ismerkedni területünk összes információforrásával, a könyvtárosok neveivel, nyilvántartást kell nyitni információs gyűjteményekről, kapcsolatba kell lépni szakkönyvtárakkal. ("Terület" alatt a szerző a vállalkozó által ellátandó földrajzi területet érti, amely az USA esetében több államra is kiterjedhet.)
- Milyen szaktudásra van szüksége az információs vállalkozónak?
- Bármilyen könyvtári, ill. információs szakértelem megfelelő, amely főiskolán, tanfolyamokon vagy a munkahelyen megszerezhető.
- Ki az a szakember, akit vállalkozásunk kezdetekor nem nélkülözhetünk?
- Egy jogász vagy könyvvizsgáló. A jogi és adózási problémák megoldását nem vállalhatjuk magunkra.
- Milyen berendezések szükségesek?
- Telefon, telefon-válaszoló gép vagy szolgálat, írógép, magnetofonok, hozzáférési lehetőség gyorsmásoló berendezésekhez és adatbázisokhoz.
- Mi a leghatásosabb figyelemfelkeltő eszköz?
- Egy jól tervezett brosúra, prospektus szolgáltatásainkról.
- Milyen módszerek vannak a vevőkör kiépítésére?
- Beszéljünk tevékenységünkről "fünek-fának", lépjünk be olyan szervezetekbe, ahol esetleges ügyfeleket tétélezünk fel, állítsunk ki konferenciákon, hirdessünk, küldjünk szét prospektusokat minél szélesebb körben, vegyünk fel közvetlen kapcsolatot "előre kiszemelt" potenciális ügyfelekkel stb.
- Hol szerezhet az információs vállalkozó új ismereteket, ill. frissítheti fel a régieket?
- Egyetemek, főiskolák kereteiben működő könyvtáros iskolákban, rövid tanfolyamokon-gyakorlatokon, üzleti (business) iskolákban és egyesületekben, folyóiratokból.
- Hogyan ismerkedhet meg a kereskedelemben hozzáférhető adatbázisokkal?
- Pl. a DIALOG adatbázis-szolgáltató vállalat fél- és egynapos szemináriumai útján.

Könyve két utolsó fejezetében a szerző már "befutott" információs vállalkozókat szólaltat meg, nevezetesen azt kérdezi meg tőlük, hogy mit ajánlanak azoknak, akik díjazásra épülő információs szolgáltatást szeretnének indítani, illetve, hogy hogyan látják a szakma jövőjét. A kérdés-feleletek sorában utolsóként maga a szerző mint tapasztalt információs vállalkozó válaszol a saját maga által feltett kérdésekre. Befejezésül idézzük őt, Kelly Warnkent, az Information Alternative tulajdonosát-igazgatóját,

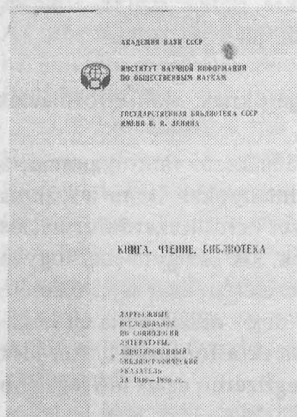
- Mi a legfontosabb tanácsa azoknak a könyvtárszakos hallgatóknak, akik információs vállalkozók szeretnének lenni?

Ha a könyvtáros iskola nem szolgál információs vállalkozói tanfolyammal, a hallgató folytasson az iskolától függetlenül ilyen tanulmányokat. De ne a szakma történetével és jövőjével foglalkozzon, s ne küldjön szét kérdőíveket információs vállalkozóknak azt kérdezve, hogy ők hogyan kezdték, kik az ügyfeleik, hogyan dolgoznak stb. Ehelyett végezzen piackutatást saját területén, azaz saját üzletére koncentráljon. A könyvtáros iskolában adódó szabad idejét vállalkozása előkészítésére, a felkészülésre használja. Mivel az ilyen kutatásokra fordított háttér-időt a későbbi díjazásos szolgáltatásai során nem fogják megfizetni, ez az idő legalább egy diplomát eredményez!

- Hogyan látja a díjazásra épülő információs szolgáltatások jövőjét?

A következő néhány évben a nagyobb vállalatok is egyre inkább bekapcsolódnak majd az információs vállalkozásokba. Ezek személytelen, középszerű szolgáltatásokat fognak nyújtani, magas áron, elsősorban az üzleti világ számára. E vállalatok, pozitív szerepükkel megszüldítva az információs vállalkozás hírnevét, hozzájárulnak a kisvállalkozások sikeréhez is, nevezetesen ahhoz, hogy ez utóbbiak reális árak mellett, személyre szabott és kiváló minőségű szolgáltatásokat tudjanak nyújtani.

NOVÁK ISTVÁN

Kniga, čtenie, biblioteka. Zarubežnye issledovaniâ po sociologii literatury. Annotirovannyj bibliografičeskij ukazatel' za 1940–1980 gg. Moskva, AN SSSR INION – Gos. b-ka SSSR im V.I. Lenina, 1982. 402 p.

Bibliográfia a külföldi irodalomszociológia szakirodalmáról

A Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Információs Intézete (INION AN SSSR) és a Lenin Könyvtár közös kiadásában, a Lenin Könyvtár munkatársainak gondozásában 800 példányban megjelent annotált bibliográfia címe szerint a külföldi irodalomszociológia szakirodalmát tárja fel az 1940-től 1980-ig terjedő időszakban. Hogy

a szerkesztők milyen értelemben használják az irodalomszociológia fogalmát, megvilágíthatja a következő – a bibliográfia előszavából vett – idézet: "Az irodalomnak, mint társadalmi intézménynek a funkciója pontosan azoknak a modellül szolgáló különböző értékelő-normatív struktúráknak a tematizációjához kötődik, melyek referenciája, hogy hatékony eszközei legyenek a kulturális szereprendszerek integrációjának s ebből következően a személyi és csoportidentitásnak."

Mint az idézetből is érzékelhető, az irodalomszociológia fogalmát nem szűken értelmezik, s szükségesnek tartják, hogy az e kérdéskörrel foglalkozó művek ismertetésén túl az érintkező területek – a kultúra-elmélet és kultúra-szociológia, az akkulturációs folyamat, a művészetszociológia, a szocializációs terek stb. – irodalmából is merítsenek.

Ami a gyűjtést illeti, az INION "Novaâ inostrannaâ literatura po obščestvennym naukam" című bibliográfiáját, "Obščestvennye nauki za rubežom" című referáló lapját, az INION, a Külföldi irodalomtani szövetségi könyvtárának, a Lenin és Saltykov-Šedrin Könyvtárnak a katalógusait használták fel. A szocialista országokból származó munkák leírásának kontrollját úgy oldották meg, hogy az egyes nemzeti könyvtáraknak elküldték ellenőrzésre a tételeket. A szerkesztők autopsziára törekedtek, s csak ott elégedtek meg a bibliográfiai forrással, ahol nem férhetek hozzá az eredetihez. Bár a feldolgozás kezdő időpontját 1940-ben jelölték meg, valójában a "kezdetektől" tárják fel a tárgykör irodalmát. Időben a legelső az 1914-ben az "Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik Tübingen" című folyóiratban megjelent Lukács-tanulmány a "Zur Soziologie des modernen Dramas" című. Az 1920-as évekből négy, 1930–1939-ből nyolc, az 1940-es évekből már 33 tétel szerepel a bibliográfiában. A szocialista országokból származó első publikációk már az 1955–1959-es időszak kiadványai. A bibliográfia gerincét az 1970-es évek főként nyugat-európai szakirodalma alkotja. Az 1808 tételből mindössze 320 való szocialista országokból. Nyomon követhető módon válik el egymástól a szocialista orszá-

gok sajnos sokkal szegényesebb, kevésbé kimunkált, kevésbé differenciált tematikájú szakirodalma a nyugat-európai publikációktól; szinte két külön bibliográfia egymás mellett. Nézzük végig ilyen szemmel az egyes tematikus egységeket.

Első fejezetében a bibliográfia feltárja *"Az irodalomszociológia elméletét és módszertanát"*. Összesen 294 tételből áll, ennek 15%-a, azaz 42 származik szocialista országból. Ebben a részben található Arnold Hauser három Münchenben megjelent könyve és két Berlinben kiadott Lukács György kötet is.

A szocialista országokból származó irodalom java része az *"Elméleti és módszertani iskolák és kritikai elemzésük"* című alfejezetben sűrűsödik. Közülük legmagasabb a lengyel publikációk száma. Ugyanakkor szinte semmi nem szerepel a szocialista országok kutatóitól az *"Irodalom és szociológia: az általános kulturális szerepek és a tárgykörök specifikus jellemzői"* című részben.

A második fejezet *"Az irodalom történeti meghatározottsága és önmeghatározása. Az irodalmiság normái"* címet viseli. Nem szerepel publikáció a szocialista országokból *"A szóbeliség – írásbeliség – nyomtatás: a normatív irodalmi kultúra funkcionális jelentőségének határai"* c. alfejezetben, s szinte alig *"Az irodalom formái: tömeg-, triviális, marginális irodalom stb."* c. részben, mely 136 tételével ez az egyik legkisebb fejezet.

414 tételes a harmadik fejezet, címe: *"Az irodalom mint intézmény"*. Itt található a legtöbb szocialista munka, szám szerint 124, mely a fejezet cca. 30%-a. Két alfejezetben a szocialista országok publikációs aránya meghaladja az 50%-ot: *"Az olvasók társadalmi-demográfiai jellemzői és az olvasói magatartás"*, valamint *"A könyvtári kölcsönzések elemzése"* címűben. Szinte semmi nincs *"Az író társadalmi státusza. A legitimáció külső formái és forrásai"*; *"A kritikus az irodalom intézményrendszerében. A kritika funkciói"*; *"A társadalmi támogatás rendszere"*; *"A társadalmi kontroll rendszere"*; *"Az irodalom és a társadalmi változás. Az irodalom mint intézmény és a társadalom más alrendszerének kapcsolata"* c. alfejezetekben.

A negyedik fejezet, *"Az irodalmi kultúra. Általánosított magatartásminták az irodalomban"* című, 295 tételt tartalmaz, ebből 83 a szocialista országokból való, s ezen belül koncentráldik legjobban, 3 alfejezetbe: *"Általános kérdések"*; *"Az olvasók normatív elvárásai (ízlés, az értékelés szempontjai)"*; *"A típus recepciója és interpretációja"*. Hiányzik viszont részvételünk *"Az irodalmi tradíció és innováció. Az irodalom mint intézmény rutinizálódása"*; *"Az író. A szerep összetevői. Az irodalmi autoritás rendszere"* c. alfejezetekből.

Legterjedelmesebb az ötödik fejezet, *"Az irodalom, mint a társadalmi szerepek kulturális tematizációjának eszköze"*, mely 610 tételes, viszont csak 33 való szocialista országból, *"A tematizálandó szerep normatív szerkezete"* és *"A realitás meghatározásának szerkezete és formái"* c. alfejezetben.

A hatodik, legkisebb fejezet *"Az irodalom mint a szocializáció eszköze"* címet viseli, 55 tételes s ebből 19 szocialista országból való.

A bibliográfián belüli szám szerinti megoszlás – a válogatás szempontjain megtörve ugyan – talán tükrözi az egyes szocialista országok kutatóinak aktivitását az irodalom-szociológiában. A legtöbb publikáció lengyel – a köztudottan nagy hagyományokkal rendelkező lengyel kutatás erősségét bizonyítva – (szám szerint 101), 63 az NDK kutatói-

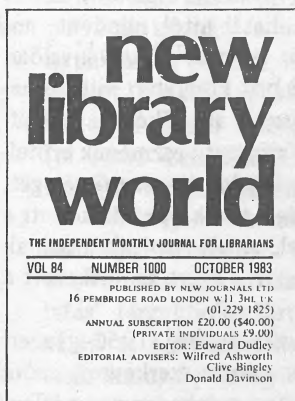
nak dolgozata; 50 csehszlovák, 40 magyar, 27 bolgár, 23 román és 22 jugoszláv munka található a válogatásban.

A 40 publikáció megoszlása a következő: az első fejezetben található 7 munka, a másodikban 1, harmadikban 11, negyedikben 15, ötödikben 6. Nem számítottam ide a valószínűleg magyar nemzetiségű szakemberek Csehszlovákiában szlovákul, Romániában románul megjelent munkáit, de ide vettem az erdélyi *Dankánits* magyarul írt tanulmányát s *Hankiss* szlovákra fordított s ott kiadott népdalelemzését. Nincsenek ide sorolva Lukács és Hauser nyugaton megjelent munkái (szám szerint 6 db), nem számítottam ide Paul *Halmost*, a BBC szabadegyetemének professzorát, de bevettem *Gondos, Józsa* és *Sárkány* (bár ő erdélyi, de Magyarországon is publikál) Párizsban megjelent munkáit. A magyar tételeket kigyűjtve egyértelműen kirajzolódik a magyar olvasáskutatási műhely, mindenekelőtt *Kamarás* István munkásságának jelentősége a magyar szakkutatásban. Kamarás publikációinak számát (10) a bibliográfiában egyedül *Escarpit* (11) múlja felül és még egy szerző, a nyugatnémet H.N. *Fügen* büszkélkedhet 10 tételes publikációs listával. Az OSZK–KMK olvasáskutatási műhely (Bartos Éva, Gereben Ferenc, Nagy Attila, Fogarassy Miklós, Somorjai Ildikó stb.) kutatásai 16 tételt tesznek ki, 2–2 tétellel szerepel Józsa Péter, Hankiss Elemér és Gondos Ernő, a többiek 1–1 említést kaptak. Sajnálatos módon mindössze két tétellel (mindkettő *Veres* András szereplésével) képviselteti magát a másik, Magyarországon bizonyos hagyományokkal rendelkező kutatási műhely, az Irodalomtudományi Intézet Értéktudományi Kutatócsoportja). Egyetlen publikációt sem közöl a bibliográfia a harmadik, a Művelődéskutató Intézet kutatócsoportja publikációiból. Csak sajnáljuk, hogy jelentős elemzések, tanulmányok nem kaptak helyet. Kevés a közlés a bibliográfia törzstémáját igencsak gyakran tárgyaló *Kultúra és Közösség* című szaklapból, egyáltalán nincs cikk ennek tematikus irodalomszociológiai különszámából (1978. 1–2.sz.) és éppígy a *Helikon* tematikus számából sem (1966. 3–4.szám "Az irodalom szociológiai szemlélete" címmel).

Mindeme hiányosságok ellenére, jó látni a nemzetközi nagyságok – G. Boas, E. Bloch, R. Barthes, P. Bourdieu, J. Dubois, G. Duby, H.D. Duncan, H.G. Gadamer, L. Goldmann, H.R. Jauss, J. Leenhardt, L. Lowenthal, M. McLuhan, R. Mandrou, M. Mead, W. Pareto, T. Parsons, D. Riesman, A. Schutz, A. Silbermann, G. Simmel, P. Sorokin és Max Weber – nevei mellett a magyarokét is.

Az ismertetett bibliográfia része annak a kutatómunkának, mely a Szovjetunióban a külföld irodalomszociológiájával kapcsolatban folyik, s harmadik tagja (*Sociologija hudozestvennoj literatury v sovremennom zarubeznom literaturovedenii. Ref. sbornik. M. 1976., illetve Tendencii v literaturovedenii stran Zapadnoj Evropy i Ameriki. Sb. obzorov i referatov. M. 1981.*) egy sorozatnak, mely egy tágabb szakterületről az AN INION kiadásában jelenik meg, s célja a szovjet szakemberek sokoldalú tájékoztatása.

BUZA DOMONKOS

A NEW LIBRARY WORLD első ezer száma

”84. évfolyam, 1000. szám, 1983. október” – olvashatjuk a New Library World (NLW) közelmúltban megjelent számának fejlécén. Címoldalán pedig a hajdani első szám be-
köszöntőjének szövegét, az akkori fejléc reprodukciójával együtt:

The Library World.

A Medium of Intercommunication for Librarians.

Vol. I.

JULY, 1898.

No. 1.

The Library World. A könyvtárosok közötti kommunikáció szócsove.
1. évfolyam, 1898. július, 1. szám

Amint könnyen kiszámíthatjuk, az angol könyvtárosoknak ez a havi folyóirata, 85 évvel ezelőtti megindulása óta, valóban csaknem minden hónapban szabályosan megjelent, noha Nagy-Britanniára is súlyos viszontagságokat hozott e 85 év némelyike (s magának a lapnak a történetében is akadtak zökkenők).

A 85 évvel ezelőtti vezércikk szerint ez a könyvtári lap *függetlenebb* óhajt lenni az addigiaknál, ”legalábbis annyiban, hogy nem köti semmiféle kapcsolat valamilyen egyesülethez vagy egyéb közülethez”. Ma is ez a lap alcíme: ”A könyvtárosok független havi folyóirata”. A függetlenség a mienktől némileg eltérő angolszász terminológiában azt jelenti, hogy tőkés vállalkozás adja ki a folyóiratot. Természetesen csak addig adja ki, amíg nem fizet rá, amíg kiadásának költségeit többé-kevésbé fedezik az előfizetési díjak, meg a hirdetések, amelyek mennyisége és tarifája szintén az olvasótábor nagyságától függ; a lapot tehát végeredményben olvasói tartják el (s *tőlük* függenie csakugyan nem szégyen).

A függetlenség lényegében a brit Könyvtári Egyesülettől (Library Association) való függetlenséget jelentette a lap alapítója, James Duff Brown számára. Az Egyesület ugyanis épp akkoriban készült saját lapjának, a *Library Association Record*nak a megindítására (ez a havi folyóirat is mindmáig jó egészségeknek örvend). Ez a *hivatalos* orgánus, amint szerkesztője később megfogalmazta, igyekezett "távol tartani hasábjaitól mindent, ami az Egyesület bármely tagja számára kellemetlen vagy sérelmes lehetne". Nyilvánvalóan nem kaphatott volna benne megfelelő teret Brown, az akkori brit könyvtári sajtó fenegyereke (természetesen szolid, viktoriánus fenegyerekről van szó), aki főként a szabadpolcos rendszernek könyvtárában való bevezetésével s ennek a felforgató eszmének erőteljes propagálásával botránkozta meg az angol könyvtáros-társadalom vezető rétegét. A harcos, ironikus Brownnak tehát saját orgánusra volt szüksége; törekvése találkozott a *Library Supply Company* (Könyvtárellátó Vállalat) érdekeivel, amely szolgáltatásainak reklámozására használhatott egy népszerűnek ígérkező szaklapot, s ezért szövetkezett a jótollú publicistával a *Library World* (LW) kiadására.

Brown már 1914-ben meghalt, két utódja viszont együttvéve 46 évig (1960-ig) szerkesztette a lapot. Az LW első hat évtizedére tehát elég volt három szerkesztő, azóta viszont már öten váltották egymást ebben a pozícióban – busong a dekadencián a jelenlegi szerkesztő, ünnepi vezércikkében. (Négy utolsó elődje szintén szerepel a jubileumi számban, emlékezéseivel.) Közben a laptulajdonos cég is többször átalakult vagy cserélődött – de mindig valamilyen könyvtárellátó, ill. a könyvtáriüggyel szoros kapcsolatban álló könyvkiadó vagy könyvkereskedő vállalat maradt a lap gazdája. Mindezek kapcsán természetesen a lap profílja is átalakult. Sőt, amikor 1971-ben egy időre maga a laptulajdonos Clive *Bingley* (sok jeles könyvtári szakmunka kiadója) vette át a szerkesztést, újító hevében a lap címét is módosította, *New Library World*re (ma is csóválja emiatt a fejét visszaemlékezésében egyik szerkesztő-elődje).

A legnagyobb változást a 60-as évek hozták a lap életében. Ez az évtized az Egyesült Királyságban is a könyvtári rendszer rohamos fejlődésének kora volt. Az LW érdeklődése addig a közművelődési könyvtárügyre összpontosult, most egyre inkább kiterjedt a könyvtári rendszer valamennyi ágára. Megváltozott a Könyvtári Egyesülethez való viszonya is. A tőle való "függetlensége" addig a gyakorlatban azt jelentette, hogy cikkírói elsősorban az Egyesületen köszörülték a tollukat (a lap tevékenységét tehát alapjában véve mégis az Egyesület tevékenysége határozta meg); mintegy "Öfelsége ellenzéke" szerepét játszott a brit könyvtári közéletben. Most a sok új feladat és lehetőség a Könyvtári Egyesületet is új utak keresésére készítette, s az LW (illetve NLW) figyelmét is elvonta a korábbi csetepatéktól. Hogy mennyire csökkent közöttük a feszültség, jelzi az a tény is, hogy a NLW szerkesztője 1983-ban az a James *Dudley* lett, aki 1970 táján évekig a Library Association Recordot, a Könyvtári Egyesület lapját szerkesztette. A polgárpukkasztó ellenzék szerepét pedig az *Assistant Librarian*, a fiatal könyvtárosok lapja vette át a könyvtári szak-sajtóban; most már az NLW is inkább ezzel a lappal pörlekedik.

Milyen hát az NLW 1983-ban? A tartalma, röviden szólva: könyvtári publicisztika. Lássuk kissé részletesebben, mit jelent ez.

A 12 oldalas lapszámnak mintegy felét teszik ki a Kommentárok rovatcímmel összefoglalt kis cikkek: számonként 4–6 (egyenként 2–3–4 gépelt oldalnyi) közvetlen

hangú megnyilatkozás a könyvtárügy valamilyen időszerű kérdéséről, sokszor valamely más könyvtári (vagy "civil") lap írására reagálva. Stílusukra jellemző pl. az a kis cikk, amelynek írója (tekintélyes szakember) a könyvtári állások betöltési rendjének kérdéséhez szól hozzá; kijelenti, hogy – magyarán mondva – egyszerűen lutri, kit választanak ki a pályázók közül a fenntartó szerv illetékesei és miért; indokolásként saját humoros élményeit meséli el arról, hogy mikor miért nem sikerült megkapnia azt az állást, amelyre pályázott. Helyet kapnak a rovatban külföldi tanulmányútról szóló beszámolók, könyvtártörténeti értékű emlékezések, s természetesen kevésbé személyes vonatkozású írások is (pl. rövid szemle azokról a különféle gépi indexelési kísérletekről, amelyek a monográfiák részletes tárgyi feltárását célozzák).

A terjedelem másik felét a szerkesztő vezércikke és néhány állandó munkatárs személyes rovata tölti ki. Az egyik pl. a brit könyvtári élet eseményeit, a napisajtó könyvtári vonatkozású közleményeit ismerteti és kommentálja; a másik a "közérdekű tájékoztatás" tárgykörébe tartozó híreket, új referenzműveket tekinti át; a harmadik a kereskedelmi és ipari szakkönyvtárak híreiről, az őket érintő kiadványokról (s a tájékoztatási technika új fejleményeiről) számol be; a negyedik könyvtári vonatkozású humoreszkeket ír (ez a 12 éve fennálló rovat épp 1983 folyamán szűnt meg). Valamennyi rovatra és cikkekre jellemző a lapalapító J.D. Brown örökségeként megőrzött humor és vitatkozó kedv. Külön rovatban ismertetik röviden az olvasók leveleit. – Könyvismertetési rovata nincs az NLW-nek; a fenti állandó rovatok is csak 1–2 mondatban emlékeznek meg egy-egy új kiadványról, s főként a szűk publicitású dokumentumokra hívják fel az olvasók figyelmét.

Összegezve: a lap elsősorban a brit könyvtáros-társadalom belügyeivel foglalkozik, írásai azokhoz szólnak, akik benne élnek ebben a társadalomban, ismerik a vitatott nézeteket, értik a célzásokat. A külföldi olvasó tehát nem az NLW-ből kaphat képet a brit könyvtárügyről. Plasztikus képet kaphat viszont belőle a könyvtári közéletéről, a könyvtári sajtó stílusáról – de csak akkor, ha igazán jól tud angolul. Mert itt nem a tanulmányokból megszokott szabályos – sok hosszú latin szóval megspékelt – körmondatokkal találkozunk, hanem sokkal nehezebben követhető, a napilapok nyelvéhez hasonló élő köznyelvvél, ráadásul szabályos helyesírás helyett nemegyszer a beszédbeli kiejtés ponyvaságainak betűhív tükrözése formájában.

KÖVENDI DÉNES

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ALA	American Library Association – Amerikai Könyvtári Egyesület
BALLOTS	Bibliographic automation of large library operations using time-sharing system – Gyarapítási és katalogizálási műveletek gépesítése nagykönyvtárakban időosztásos rendszerben (USA)
BD	Biblio-data
BSO	Broad System of Ordering – Átfogó Tárgyköri Osztályozás
BTK	Bölcsészettudományi Kar
CLR	Council on Library Resources – Könyvtári Erőforrások Tanácsa (USA)
CONSER	CONVersion of SERials
DIALOG	A Lockheed cég (USA) által kidolgozott információkereső nyelv automatizált információs rendszerek számára
ÉDOSZ	Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezete
ELTE	Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest
EGK	Európai Gazdasági Közösség
GPNTB	Gosudarstvennaâ Publicnaâ Naučno-Tehničeskaâ Biblioteka – Állami Tudományos és Műszaki Könyvtár (Szovjetunió)
HLISA	Hungarian Library and Information Science Abstracts – A MAKSZAB szelektált, referált, angol nyelvű változata
HVDSZ	Helyi Ipari és Városgazdálkodási Dolgozók Szakszervezete
ICSU	International Council of Scientific Unions – Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsa
INION AN SSSR	Institut Naučnoj Informacii po Obsšestvennym Naukam – A Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Tájékoztató Intézete
ISDS	International Serials Data System – Nemzetközi Folyóiratnyilvánítási Rendszer
ISO	International Standardization Organization – Nemzetközi Szabványosítási Szervezet
JATEKK	József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára, Szeged
JTK	Jogtudományi Kar
KDSZ	Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom
KPVDSZ	Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezete
LC	Library of Congress – Kongresszusi Könyvtár (USA)
MEDLARS	Medical Literature Analysis and Retrieval System
MEDOSZ	Mezőgazdasági, Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete

MM	Művelődési Minisztérium
MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OMIKK	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
ORBIT	Online Retrieval of Bibliographic Information Time-Shared
RLIN	Research Libraries Information Networks – Tudományos Könyvtárak Tájékoztatási Rendszere (USA) Korábban: BALLOTS
SCOLCAP	Scottish Libraries Co-operative Cataloguing Automation Project (GB)
SCONUL	Standing Conference of National and University Libraries
SINTO	System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej – Tudományos, Műszaki és Szervezési Tájékoztatási Rendszer (Lengyelország)
SRC	Subject Field Reference Code – Tárgyköri Hivatkozási Kód
SZAKMA	Szakszervezeti Könyvtárak Működési Adatai. Statisztikai tájékoztató. 1977–
SZMT	Szakszervezetek Megyei Tanácsa
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
TTK	Természettudományi Kar
UBC	Universal Bibliographic Control – Egyetemes bibliográfiai számbavétel
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete
UNISIST	United Nations Information System in Science and Technology – Egyesült Nemzetek Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Rendszere
UTLAS	University of Toronto Library Automation System – A torontói Egyetemi Könyvtár gépesített rendszere
VELBI	Vengerskaâ literatura po bibliotekovedeniû i informatike. Referativnyj sbornik. – A MAKSZAB szelektált, referált, orosz nyelvû változata
VIZDOK	Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet
WLN	Washington Library Network – Washingtoni könyvtári rendszer (USA)

SUMMARY

MÓNUS IMRE: Stock turnover in trade union libraries. – The holdings of trade union libraries are surveyed by an analysis of the statistics for the years 1979–1981; stock turnover between network centres and deposit libraries is also examined. The number of trade union libraries has increased, although the worker population these libraries are to provide has decreased. The disproportionately large number of trade union libraries is due to the fact that in their statistics – as contrasted with other networks – branch libraries are considered independent units. This involves difficulties in terminology and data compatibility. Services to readers are improving in towns, but are growing worse in villages. The rate of acquisitions has slowed down. The number of changes of deposits per library, of the volumes received and returned fall behind the guidelines set for trade union libraries. [229–243.p.]

RÓNAI IVÁN: Automated information services development in the Library of the Parliament. – The Library offers a computerised information service on international politics since 1974. SDI cards serve for current information and a permuted KWIC index for retrospective search. The punch tape writing automation previously used was in 1980 replaced by Floppymat data recorders. At present Floppymat SP is used, which has the qualities of microcomputers. The terminal is a matrix printer for SDI card print-out. Search for a specific subject is made from the descriptor disc, for a general subject – from the catalogue disc. The descriptor chains resulting from search hold the serial numbers of SDI cards as well, thus abstracts can be found. [244–248.p.]

SZABÓ ÉVA: Reading interest and reading structure of students the József Attila University Library (Szeged) study. – In 1981 a questionnaire survey of 426 students was made to analyse the structure of their reading and interest relying on what they read for the last time and on their favourite authors. 3/4 of their reading was fiction (its half represented real literary values). Their favourite authors include contemporary Hungarian and foreign authors, this indicates an interest in current social problems. The tastes of men and women do not show significant differences; it is the order of their preferences that differs. [249–255.p.]

VAJDA GÁBOR: The pre-conditions of system organization. – A contribution to the article by Futala Tibor – Horváth Tibor – Papp István: Co-operation or system organization (Könyvtári Figyelő. 1983. no.5. p.455–470.). – The author sees the main problem

in the lack of a realistic judgement of domestic possibilities. He considers that the article which inspired him to make comments had criticized the library system and the level of central services detached from reality. For the time being the database of the Hungarian National Bibliography, the technique of access, the terminals allowing own input have not reached the level that would enable online use of the database. Planning and theoretical modelling are necessary (and are being done), but there is a need too for a real judgement of the state of the art. Instead of the wide use of online technology first an up-to-date card service should be organized and a smooth daily routine should be developed. [256–259.p.]

HEGEDŰS PÉTER: Information brokers and the information by the brokers. Some thoughts on small enterprises in information transfer. – A contribution to the article by Balázs Sándor (Könyvtári Figyelő. 1983. no.4. p.405–419.). – The author analyses some economic aspects of the information mediatory function. The socialist society does not exclude private sector and "small property" from this activity either, and what is more, offers further possibilities. Financial, technical and personal conditions are available, thus with the growth of entrepreneurial skill small information mediatory enterprises can spread and eliminate blank areas of information supply. Analysing the changes in information exchange and in the library/information profession as a result of the development of "information economy" points out that the opportunities inherent in information mediatory enterprises must be seized at any rate. [260–265.p.]

Activities of the Hungarian Council of Libraries in 1983. – The subjects discussed at plenary sessions and by the presidium included library R+D, central services of the national library, state of the art and development of technological information, tasks of network centres of special libraries. The most frequented topic in the first half year was the co-ordination of "hard-currency" periodical and book acquisitions. The elaboration of the tasks envisaged in the programme for 1982–1985 has started, most of the tasks were postponed for 1984. Sections were not convened because the subjects discussed were of nationwide importance. The draft of the Council's new statute was prepared. Two new committees were set up: on classification and on research policy. [266–272.p.]

Work plan of the Hungarian Council of Libraries for 1984. – Its main part consists of tasks derived from the programme for 1983–1985. Topics to be put on the agenda of plenary meetings include the state of the art and development of education for librarianship, its supply with instructional materials; the activities of the Library Supply Agency; the role of libraries in major research trends concerning national culture, etc.; co-operative library ventures; supply with foreign journals, etc. The Section of information and special libraries will discuss among others the situation and development of teachers' training colleges' libraries and the case of the national storage centre. The Section of public and school libraries will discuss the medium-size public libraries integrated with cultural houses. "Other tasks" in the programme include the computerised central file of "hard-currency" journal acquisitions, the use of small computers in the local collections of county libraries. [272–276.p.]

Activities of the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology in 1983. — The tasks and organization of the Centre have changed. Functional tasks (personal, international matters, housekeeping) have been referred to the National Library, but the director's right for decision has remained. From among national tasks the computerisation and library research management have been given over to the National Library. The national library supervision has been added to the traditional functions of the Centre. The Centre fulfilled its tasks in the fields of network development, co-ordination and supervision, stock development, bibliographic advising, methodology, research, extension training, organization and propaganda, as well as the tasks concerning its special library including documentation of librarianship. The tasks reported in the work plan were fulfilled to 95%, and there was much work one though unplanned (advising, supervision and on-demand services). [277–284.p.]

Outlook

DIENES GEDEONNÉ: Broad System of Ordering. — The system outline, combination areas and scheme of the unified indexing language for UNISIST are shown according to the BSO manual (The Hague, FID, 1979.157.p.). [285–293.p.]

SZ. KISS CSABA: A review on withdrawal. — A review of literature on the ideal size of library holdings, the selection of obsolete material, the relocation of passive stock into external depositories, the problems of book weeding. The withdrawal of books should be approached not from the aspect of cultural values but from that of library economy and should be regulated at the level of the whole system. [294–301.p.]

"Networking". IFLA conference. Montreal, August 1982. — Summary — based on IFLA papers — of the different interpretations of the concepts "network" and "networking" and of the different practices of different countries. (Summary prepared by FEIMER Ágnes.) [302–308.p.]

KAMARÁS ISTVÁN: Chances of the reading researcher. Fifth conference of the reading researchers of socialist countries. Tallinn, October 1983. — Report on the conference, the main themes of which were: the utilization of reading research findings in public libraries; the typology of readers, the methodological and organizational principles of research; the improvement of international co-operation. [309–314.p.]

Reviews

WARNKEN, Kelly: The information broker. How to start and operate your own fee-based information services. New York — London, Bowker, 1981. 154 p. (Rev. NOVÁK István) [315–317.p.]

Kniga, čtenie, biblioteka. Zarubežnye issledovaniâ po sociologii literatury, 1940–1980. (Bibliography of foreign literature on the sociology of literature.) INION AN SSSR – Gos. b-ka im. V. I. Lenina, Moskva, 1982. 402 p. (Rev. BUZA Domonkos) [318–320.p.]

The first 1000 issues of the New Library World. (Rev. KÖVENDI Dénes) [321–323.p.]

ZUSAMMENFASSUNG

MÓNUS IMRE: Bestandumsatz in Gewerkschaftsbibliotheken. – Mittels Analyse statistischer Angaben wird der Bestand von Gewerkschaftsbibliotheken und der Umsatz der Austauschbestände unter Netzzentren und Zweigbibliotheken untersucht. Die Zahl der Gewerkschaftsbibliotheken wird immer mehr, obwohl die Zahl der zu versorgenden Werkstätigen nimmt ab. Die Ursache von ihrer unproportioniert grossen Anzahl ist, dass in ihrer Statistik die Zweigbibliotheken – im Gegensatz zu anderen Netzen – als selbständige Einheiten betrachtet werden. Dies zieht Schwierigkeiten in Terminologie und in der Vergleichbarkeit der Angaben nach sich. Die Versorgung der Leser verbessert sich in den Städten, verschlimmert sich aber in den Gemeinden. Das Tempo der Anschaffung hat sich verlangsamt. Die Anzahl der Austausche pro Jahr und der bekommenen und zurückgegebenen Bände stehen den Direktiven für Gewerkschaftsbibliotheken nach. [229–243.p.]

RÓNAI IVÁN: Die Weiterentwicklung der maschinellen Information der Parlamentsbibliothek. – Vom Jahre 1974 ab gibt es in der Parlamentsbibliothek einen computer-gestützten Informationsdienst über Weltpolitik. Laufende Information wird mittels SIV-Karten, retrospektive Information – mittels permutierten KWIC Index gewährleistet. Der Lochkartenschreibautomat wurde 1980 durch Floppymat Datenschreiber abgelöst. Zur Zeit wird Floppymat SP benutzt, der die Eigenschaften eines Mikrocomputers hat. Endgerät: Matrixprinter für Zetteldruck. Vorteile: Texteingabe ist einfacher und automatisiert. Bei Recherche spezifische Themen können vom Katalogdisk, globale Themen vom Deskriptordisk abgerufen werden. Deskriptorketten als Ergebnis der Recherche enthalten die laufenden Nummer der SIV-Karten. So können auch Referate der einzelnen Themen gesucht werden. [244–248.p.]

SZABÓ ÉVA: Leseinteresse und Lesestruktur von Studenten. Untersuchung in der Zentralbibliothek der Jozsef Attila Universität zu Szeged. – In 1981 wurde eine Fragebogen-erhebung über die Lesestruktur und Leseinteresse von 426 Studenten geführt,

die zum letzten mal gelesene Bücher und die Lieblingsschriftsteller als Grundlage genommen hat. 3/4 der zum letzten mal gelesenen Bücher war Belletristik (die Hälfte waren wirkliche literarische Werte). Als Lieblingsschriftsteller haben die Studenten zeitgenössische ungarische und ausländische Schriftsteller erwähnt, was ihre Interesse für heutige gesellschaftliche Probleme zeigt. Der Geschmack von Frauen und Männer weicht nicht wesentlich ab, die Differenzen stammen lieber aus der Reihenfolge der Präferenzen. [249–255.p.]

VAJDA GÁBOR: Die Voraussetzungen der Systemorganisation. – Beitrag zur Abhandlung Futala Tibor – Horváth Tibor – Papp István: Kooperation oder Systemorganisation? (Könyvtári Figyelő. Nr.5. 1983. 455–470.S.) – Der Verfasser sieht das Hauptproblem darin, dass die nationale Möglichkeiten nicht realistisch erfasst worden sind. Die Verfasser der Abhandlung, wegen deren er sich in eine Diskussion eingelassen hat, haben das Bibliothekssystem und das Niveau der zentralen Dienstleistungen von der Wirklichkeit abgetrennt kritisiert. Zur Zeit ist der Datenbank der Ungarischen Nationalbibliographie, die Technik des Zugriffs, die geeigneten für selbständige Eingabe Terminale nicht an so einem Niveau, das direkten Zugriff zum Datenbank ermöglichen würde. Planung und theoretische Modellierung sind nötig (und werden durchgeführt), aber man braucht auch einen realen Lagebericht. Anstatt der weiten Anwendung der online Technik sollte man zuerst einen modernen Kartendienst verwirklichen und die ungestörte Erfüllung von Routineaufgaben sichern. [256–259.p.]

HEGEDŰS PÉTER: Informationsbroker und ihre Informationen. Einige Gedanken zu kleinen Unternehmen auf dem Gebiet der Informationsvermittlung. – Beitrag zur Abhandlung von Balázs Sándor (Könyvtári Figyelő. Nr.4. 1983. 405–419.S.). – Der Verfasser analysiert die ökonomischen Aspekte der Informationsvermittlung. Die sozialistische Gesellschaft schliesst die Tätigkeit des privaten Sektors und des "kleinen Eigentums" nicht aus, aber gibt weitere Möglichkeiten. Die finanziellen, technischen und personellen Voraussetzungen stehen zur Verfügung. So können – als die Unternehmungslust zunimmt – die Kleinunternehmen in Informationsvermittlung sich verbreiten und die Lücken der Informationsversorgung decken. Die Wechsel im Informationsaustausch und im bibliothekarischen und Informationsberuf analysierend stellt der Verfasser fest, dass von den Möglichkeiten der Informationsvermittlungsunternehmen auf jede Weise Gebrauch genommen werden soll. [260–265.p.]

Tätigkeit des Nationalrates für Bibliothekswesen im Jahre 1983. – Vor dem Plenum und dem Presidium wurden die folgenden Themen diskutiert: Forschung und Entwicklung in Bibliotheken, zentrale Dienstleistungen der Nationalbibliothek, Lage und Entwicklung der technischen Information, Aufgaben der Netzzentren von Fachbibliotheken. In der ersten Hälfte des Jahres wurde am häufigsten die Koordinierung der Zeitschriftenanschaffung für Devisen diskutiert. Die für die Periode 1983–1985 geplanten Unternehmen haben angefangen, die meisten sind auf 1984 verschoben worden. Die Sektionen haben keine Sitzungen gehabt, weil die besprochenen Themen das ganze Bibliothekswesen be-

troffen haben. Der Entwurf des neuen Statutes für den Nationalrat ist fertig. Zwei Fachkommissionen (Klassifikation und Forschungspolitik) wurden ins Leben gerufen. [266–272.p.]

Programm des Nationalrates für Bibliothekswesen für 1984. – Der Hauptteil enthält die Aufgaben aus dem Programm für 1983–1985. Vor dem Plenum werden die folgenden Themen diskutiert werden: Lage und Entwicklung der Bibliothekarausbildung, ihre Versorgung mit Lehrbücher; Tätigkeit des Bibliothekskollektors, Rolle und Aufgaben der Bibliotheken in den Hauptrichtungen der nationalen Forschung; Probleme der Kooperationsunternehmen, Versorgung mit ausländischen Zeitschriften usw. Die Sektion der Information und Fachbibliotheken wird unter anderem die Lage und Entwicklung der pädagogischen Hochschulbibliotheken und die Probleme der nationalen Speicherbibliothek besprechen. Die Sektion von Allgemein- und Schulbibliotheken wird die Allgemeinbibliotheken mittlerer Grösse diskutieren, die mit Kulturhäusern integriert arbeiten. Unter "Andere Arbeiten" figurieren der computergestützte Nachweis von Zeitschriftenbestellungen für Devisen, die Anwendung von Kleincomputer in Komitatsbibliotheken für die Zwecke der Ortskunde. [272–276.p.]

Bericht der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik der Nationalbibliothek Szechényi für das Jahr 1983. – Die Aufgaben und die Organisation des Instituts haben sich verändert. Funktionale Aufgaben (Administration von Personalfragen, internationalen und wirtschaftlichen Angelegenheiten) wurden der Nationalbibliothek übergeben, aber das Entscheidungsrecht blieb mit dem Direktor der Zentralstelle. Leitung der Computerisierungs- und Forschungsarbeiten (als nationale Aufgaben) wurde der Nationalbibliothek übergeben. Die Zentralstelle hat ihre Aufgaben (Netzentwicklung, Koordination und Fachaufsicht, bibliographische Beratung, methodische Hilfe, Forschung, Weiterbildung, bibliothekswissenschaftliche Fachbibliothek und Dokumentation, Organisation und Propaganda) erfüllt. Die Aufgaben des Arbeitsplans sind zu 95% erfüllt worden. Der Anteil der im Arbeitsplan nicht enthaltenen Arbeiten (z.B. Beratung, Überprüfung, Dienstleistungen) war auch bedeutend. [277–284.p.]

Ausblick

DIENES GEDEONNÉ: **Broad System of Ordering.** – Darstellung der einheitlichen Informationsrecherchesprache und Klassifikationssystem des UNISIST (Struktur, Kombinationsfelder, Tafel) aufgrund des Buches "BSO manual" (The Hague, FID, 1979, 157.S.). [285–293.p.]

SZ. KISS CSABA: **Übersicht über die Aussonderung.** – Literaturübersicht über die ideale Bestandsgrösse, die Abtrennung veralteter Literatur, die Übergabe des passiven Bestands in äussere Magazine, die Aussonderung von Büchern. Die Aussonderung von Büchern soll nicht vom Gesichtspunkt des kulturellen Wertes, sondern vom Gesichtspunkt der

Bibliothekswirtschaft angenähert und auf der Ebene des ganzen Systems reguliert werden. [294–301.p.]

”Networking”. IFLA Konferenz. Montreal, August 1982. – Aufgrund IFLA Berichte werden die verschiedenen Interpretationen der Begriffe ”network”, ”networking” und die Differenzen in ihrer Verwirklichung in einigen Ländern dargelegt. (Zusammengefasst von FEIMER Agnes.) [302–308.p.]

KAMARÁS ISTVÁN: **Die Chancen des Leseforschers.** Fünfte Konferenz der Leseforscher sozialistischer Länder. Tallinn, Oktober 1983. – Bericht über die Konferenz, deren Hauptthemen waren: Benutzung der Ergebnisse der Leseforschung in Allgemeinbibliotheken; Typologie der Leser; methodologische und organisatorische Grundprinzipien der Forschungsarbeiten; Entwicklung internationaler Zusammenarbeit. [310–314.p.]

Rezenzionen

WARNKEN, Kelly: **The information broker.** How to start and operate your own fee-based information services. (Wie wird man Informationsbroker?) New York – London, Bowkert, 1981. 154 S. (Rez. NOVAK Istvan) [315–317.p.]

Kniga, čtenie, biblioteka. Zarubežnye issledovaniâ po sociologii literatury 1940–1980. (Bibliographie über ausländische Literatur zur Literatursoziologie.) INION AN SSSR – Gos. b-ka im. Lenina, Moskva, 1982. 402 p. (Rez. BUZA Domonkos) [318–320.p.]

Die ersten 1000 Nummer der Zeitschrift ”New Library World”. (Rez. KÖVENDI Dénes) [321–323.p.]

РЕЗЮМЕ

МОНУШ ИМРЭ: **Движение фонда в профсоюзных библиотеках.** – Путем анализа статистических данных о 1979–81 гг. в статье изучается фонд профсоюзных библиотек и движение фонда между сетевыми центрами (дающими передвижный фонд библиотекам) и передвижными библиотеками. Противоречит друг другу повышение числа профсоюзных библиотек и снижение количества обслуживаемых в них рабочих. Напротив других сетей, в статистических данных о профсоюзных

библиотеках филиалы считаются как библиотеки, этим объясняется их несоразмерно высокое число. Это указывает и на трудности в терминологии и сравнении данных. Обслуживание читателей постепенно улучшается в городах, но ухудшается в деревнях, темп комплектования замедлился. Число обмена передвижных фондов в библиотеках и число возвращенных книг отстало от желаемого числа, сформированного в директивах для профсоюзных библиотек. [229–243.стр.]

РОНАИ ИВАН: Развитие автоматизированных информационных служб. — В Парламентской библиотеке с 1974 г. функционирует автоматизированная служба по мировой политике. Для текущей информации используется служба ИРИ, а ретроспективный поиск осуществляется с помощью пермутационного указателя типа KWIC. Пишущий автомат на перфолентах в 1980 г. был заменен устройствами обработки данных типа Florrymat. Теперь применяется устройство типа Florrymat SP, которое характеризуется и особенностями микрокомпьютера. Связывающее устройство: матричная печать для изготовления карточек ИРИ. Выгоды: более простое оформление текста и автоматизированная информация. При поиске специальной темы надо использовать дескрипторный диск, а для общей темы — каталожный диск. Полученные цепи дескрипторов содержат и номера карточек по ИРИ. На основе этого можно искать и реферат темы. [244–248.стр.]

САБО ЕВА: Литературный интерес и структура чтения у студентов. (На основе анкетного опроса студентов Университета им. Йожефа Аттилы). — В центральной библиотеке сегедского Университета им. Йожефа Аттилы в 1981 г. провели анкетное исследование о структуре чтений и литературном вкусе 426 студентов на основе перечисления ими прочитанных в последнее время книг и любимых писателей. 3/4 часть прочитанных в последнее время книг явилась художественной литературой (из этого только 50% входили в ценные произведения), остальная часть — специальной литературой. Среди любимых писателей они называли отечественных и зарубежных писателей-современников, это указывает на интерес студентов к общественным проблемам. Между литературным вкусом мужчин и женщин нет большой разницы, разницы имелись в порядке предпочтения. [249–255.стр.]

ВАЙДА ГАБОР: Об условиях организации системы. — Высказывание по поводу статьи Футала Тибор — Хорват Тибор — Папп Иштван: Сотрудничество или организация системы? (Könyvtári Figyelő. 1983. 5. no. 455–470.p.) Автор главную проблему видит в отсутствии реального учета отечественных возможностей, по его мнению авторы указанной статьи критиковали библиотечную систему и уровень центральных услуг отрываясь от действительности. По его мнению еще ни база данных венгерской национальной библиографии, ни техника доступа к этой базе данных, и ни принимающие станции, способные на собственный ввод информации не достигли такого уровня, чтобы создалась возможность использования базы данных в режиме online. Планирование и теоретическое моделирование понадо-

бится (модель уже создан), но надо и реальное знание положения. Вместо широко-го использования режима online сперва надо осуществлять современное обеспечение печатными каталожными карточками и надо обеспечить беспрепятственное выполнение рутинных задач. [256–259.стр.]

ХЕГЕДЮШ ПЕТЕР: Посредники информации и информация для посредников. (Некоторые мысли о маленьких предприятиях в области посредничества информации.) – Выступление по поводу, статьи Балажа Шандора (Könyvtári Figyelő. 1983. 4.но. 405–419.р.) По случаю статьи Балажа Шандора автор анализирует экономические аспекты функции посредника информации. Социалистическое общество и на этой территории не исключает деятельность частного сектора, даже имеется общественная возможность на такую деятельность. Имеются материальные, технические и кадровые условия, таким образом с ростом предприимчивости маленькие предприятия в области посредничества информации могут все шире и шире распространяться, исключая "белые пятна" информационного обслуживания. При анализе изменений в информационном обмене и в библиотечно-информационной профессии в результате сформирования "информационного хозяйства" автор указывает на то, что во всяком случае надо воспользоваться с возможностями предприятия в области посредничества информации. [260–265.стр.]

Работа Венгерского совета по делам библиотек в 1983 г. – Среди тем, обсужденных на пленарных заседаниях и совещаниях председательства были такие, как НИР и развитие библиотек, центральные услуги национальной библиотеки, положение и развитие научно-технической информации в стране, задачи сетевых центров специальных библиотек. В первом полугодии наиболее частой темой была соглашение заказов зарубежных валютных журналов и книг. Планируемые в рамках программы на 1983–85 гг. работы начались, значительную их часть отложили на 1984 г. Не состоялись совещания отделений, потому что государственное значение обсужденных тем это не мотивировало. Был создан проект нового порядка Совета, и были организованы 2 новых специальных комиссии в области классификации и политики исследований. [266–272.стр.]

План деятельности Венгерского совета по делам библиотек на 1984 г. – Главную часть плана составляют задачи, определенные в программе на 1983–85 гг. На пленарном заседании будут обсуждены следующие темы: положение и развитие библиотечного образования, обеспечение учебниками, деятельность библиотечного коллектора, роль и задачи библиотек в государственном плане исследований, вопросы межбиблиотечного сотрудничества, оснащенность зарубежными журналами и т.д. "Отделение научной информации и специальных библиотек" между прочим будет обсуждать положение и развитие библиотек педагогических институтов, и вопросах государственной библиотеки-депозитария. В "Отделении массовых и школьных библиотек" обсуждаются напр. вопросы средних массовых библиотек, интегрированных с домами культуры. Среды "прочих работ" в

программе находятся такие темы, как автоматизированный учет подписки на зарубежные валютные журналы, использование малых ЭВМ в краеведческих собраниях областных библиотек. [272–276.стр.]

Деятельность Центра библиотековедения и методической работы Государственной библиотеки им. Сечени в 1983 г. — В системе задач и структуре Центра произошли изменения. Решение функциональных задач (кадровая работа, международные дела, администрация хозяйственной части) перешло в Гос. б-жу им. Сечени, с сохранением в Центре ведения решения. Из государственных задач в ГБС входили автоматизация библиотек и руководство библиотечных исследований. Функции Центра расширились с задачей государственного библиотечного надзора. Центр выполнил свои задачи в области развития библиотечных сетей, координации, надзора, развития библиотечных фондов, консультационной службы по библиографической деятельности библиотек, методических, исследовательских и образовательных задач, а также в области библиотечной и документационной информации о библиотековедении, и организационных и пропагандистских задач. 95% задач, опубликованных в плане работы было завершено, и высоко количество выполненных кроме плана задач (напр. в области консультации, надзора и услуг.) [277–284.стр.]

Библиотечное дело за рубежом

ДИЕНЕШ ГЕДЕОННЭ: Общая система классификации (Broad System of Ordering). — Представление созданного для Юнисиста общего информационно-поискового языка, точнее структуры системы классификации, области комбинации и таблиц ОСК на основе издания BSO manual (The Hague, FID, 1979. 157.р.) [285–293.стр.]

С. КИШ ЧАБА: Обзор об исключении из фонда. — Обзор об идеальном размере фонда, о выборе устарелого материала, о передаче пассивного фонда во внешние хранилища, о вопросах исключения из книжного фонда. К вопросу исключения книг нужно подходить не со стороны культурной ценности книг, а библиотечной экономии и нужно регулировать его на уровне всей системы. [294–301.стр.]

”Networking”. Конференция ИФЛА. Монреал, август 1982 г. — Обзор на основе материалов конференции о различном толковании понятия ”network”, ”networking”, и его разного осуществления в отдельных странах. (Обзор Агнеша Феймера) [302–308.стр.]

КАМАРАШ Иштван: Возможности исследователя чтения. 5-ое совещание исследователей социалистических стран в области чтения. Таллин, октябрь 1983 г. — Сообщение о конференции, главными темами которой явились: использование результатов исследования чтения в массовых библиотеках, типология читателей, основные принципы методики и организации исследований, развитие международного сотрудничества. [309–314..стр.]

Обзор

WRANKEN, Kelly: **The information broker. How to start and operate your own fee-based information services?** Как можем стать посредниками информации? (New York, London, Bowker, 1981. 154 p.) (Рец.: НОВАК Иштван) [315–317.стр.]

Гнига, чтение, библиотека. Зарубежные исследования по социологии литературы, 1940–1980 гг. Библиография зарубежной литературы по социологии литературы. (ИНИОН АН СССР, Гос. б-ка им. В.И. Ленина. Москва, 1982. 402 стр.) (Рец.: БУЗА Домонкош) [318–320.стр.]

New Library World. **Тысяча номеров журнала** (Рец.: КЕВЕНДИ Денеш) [321–323.стр.]

Ára: 24,— Ft